GOBSECK

EN PARISISK PROCENTARE

ÖVERSTE CHABERT

HJÄLTEN FRÅN EYLAU

TVÄNNE BERÄTTELSER AV HONORÉ de BALZAC

*   * *

ÖVERSÄTTNING JÄMTE EN LEVNADSTECKNING AV HONORÉ de BALZAC AV **O. H. D.**

STOCKHOLM BJÖRCK & BÖRJESSON

STOCKHOLM *1917* VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG

Förord till den elektroniska utgåvan

Berättelserna *Gobseck* (1830) och *Le Colonel Chabert* (1835), för första gången översatta till svenska av Oscar Heinrich Dumrath, har sammanförts i en bok som även innehåller hans biografi över författaren, tryckt 1917. Exemplaret i Linköpings stadsbibliotek avfotograferades i april 2018.

Honoré de Balzac.

Hölderlin har sagt: »Hjärtats känslor skulle aldrig svalla så högt och våldsamt och bli till ande, om icke den stumma klippan, Ödet, stode i deras väg.» Andens skapelser ha nämligen icke anden allena till skapare. Hela människan bidrager till dem, hennes karaktär, uppfostran, levnadssätt, omgivning, känslor, lidelser, förmögenheter, fel och förtjänster; varje del av hennes själ och alla hennes handlingar lämna sina spår i vad hon tänker och vad hon skriver. Den lag, vilken sålunda bestämmer en människas öde efter hennes natur, har icke heller kunnat läsas tydligare än under bilden av den man, som bar namnet *Honoré de Balzac*.

I.

Familjen Balzac härstammar från södra Frankrike. Honoré de Balzacs far föddes nämligen i Languedoc 1746 och var under Ludvig XVI avocat au Conseil. Den hjälp, han under skräckregeringen gav gamla gynnare på deras flykt från Frankrike, ådrog honom de maktägandes uppmärksamhet, och han skulle sannolikt icke ha undgått guillotinen, om icke en inflytelserik konventsledamot, som var hans vän, räddat honom undan Robespierres blickar och i detta syfte förskaffat honom anställning såsom militärintendent i norra Frankrike. Här stannade han till 1797, då den femtioettårige mannen gifte sig med fröken Salambrier, den 19-åriga dottern till en av hans förmän, och därefter flyttade till Tours, där han blev direktör för stadens sjukhus. Den gamle Balzac trivdes gott i sin nya hemort, där han förvärvade sig stort anseende, och dog vid 83 års ålder 1829 utan att ha fått uppleva sin sons framgång.

Den stora skillnaden i ålder mellan den äldre Balzac och hans unga hustru synes icke ha inverkat fördelaktigt på deras äktenskap och utan tvivel ha utövat ett olyckligt inflytande på den unga kvinnan, vilken, häftig, egenvillig ochnyckfull, icke förmådde genomdriva sin vilja mot sin makes fasta karaktär. Då deras äktenskap emellertid välsignades med flera barn och dessas uppfostran lades i hennes och guvernantens händer, fingo barnen också tjäna till avledare för hennes nervositet och straffades strängt till och med för småsaker och upptåg, med vilka deras far hade ett godmodigt överseende.

Efter ett första barn, som snart dog, föddes den 19 maj 1799 en son, vilken den helige Honorius till ära erhöll namnet *Honoré*. Barnet lämnades efter tidens sed till en amma, åt vilken föräldrarna anförtrodde även sitt tredje barn, en flicka, som erhöll namnet Laure och 1820 gifte sig med en ingenjör Surville.

Balzacs barnaår och ungdom tillhörde ingalunda de gladaste. I hemmet utsattes han för moderns bestraffningar, som ofta gåvos utan urskilning och stundom till och med fullkomligt obefogade. Någon förtrolighet och ömmare känsla mellan barn och föräldrar synes icke ha förefunnits, men så mycket innerligare slöt sig Honoré till sin syster Laure, och deras syskonkärlek räckte för livet. Då gossen blev litet större, sattes han i oratoriernas berömda skola i Vendôme, där han tillbragte sju år, enligt franskt bruk såsom helpensionär. Skoltukten var lika sträng som pedantisk, på bestraffningar sparades icke, och som Balzac av sina lärare ansågs för en dålig lärjunge med trög intelligens, utsattes han också tidt och ofta för sina lärares misshag och straffades i ty följd. Såsom ofta händer, anade ingen av dem, att bakom lärjungens skenbara tröga håglöshet fanns en lika rik som omfattande begåvning och att man helt enkelt hade att göra med ett snille. Till slut vågade man icke fortsätta med den alltför rikligt utdelade kroppsliga agan, och som Balzac icke visade någon lust att bättra sig, sattes han i stället i skolfängelset. Då slutligen vid femton års ålder hans hälsa gav anledning till oro, togs han från skolan, där man icke visste av några ferier, för att hans genom hjärnans överretning framkallade svaghetstillstånd skulle få nödig vila och vård.

Balzac hade, trots oratoriebrödernas missnöje med sin lärjunge, emellertid ingalunda förlorat tiden, medan han var i skolan. Så ofta han kunde, hade han nämligen medstörsta iver och flit studerat historiska, juridiska, filosofiska och teologiska verk, vilka han kommit över i skolans rika bibliotek, och för att kunna ägna sig åt dessa studier hade han också ställt så till att han dagligen för någon försummelse sattes i skolfängelset, där han ostörd kunde sysselsätta sig med läsning. Av sin moder tvangs han nu till långa promenader samt att leka med syskonen; frisk luft, kroppsrörelse och familjeliv återställde snart gossens andliga och lekamliga jämvikt. Då familjen kort därefter flyttade till Paris, var Balzac samma glada och livliga fyr som förut, med som topaser glänsande ögon, den höga pannan och det kolsvarta håret.

I Paris bosatte sig familjen i faubourg S:t Antoines vid rue du Temple, och Honoré sattes i en närbelägen pensionskola för att avsluta sina studier. Hans lärare hyste emellertid icke högre tankar om honom än vad lärarne i oratoriebrödernas skola gjort, och fastän Balzac med iver studerade de grekiska och romerska klassiska skriftställarna, räknades han likväl till de dåliga lärjungarna. Han avlade emellertid 1816 en mycket dålig studentexamen och bestämdes av föräldrarna för den juridiska banan. Fördenskull kom han till en av familjens vänner, en advokat, hos vilken Balzac stannade i hela aderton månader. Från honom kom han till en notarie, som utsåg honom till efterträdare i sin affär, vilket skulle berett honom en tryggad och indräktig ställning. Detta var visserligen icke i Balzacs smak, han hade emellertid under sin lärotid förskaffat sig goda juridiska kunskaper, så mycket mera som han på advokatbyråerna haft tillfälle att förena praxis med teorien, och härpå beror också mycket av den säkerhet och nästan överdrivna noggrannhet, varmed han i sina romaner och berättelser — César Birotteau, Gobseck, En dunkel historia, Överste Chabert m. fl. skildrar juridiska förvecklingar. Då det emellertid på allvar blev fråga om, att Balzac efter föräldrarnas vilja skulle välja den juridiska banan, förklarade han bestämt, att hans framtida verksamhet skulle bli författarens.

Ingen av Balzacs föräldrar eller deras vänner tilltrodde honom emellertid den minsta litterära begåvning; hans förklaring stod också i så uppenbar strid med deras åsikter och önskan, att den väckte den största opposition från derassida. »Hans mor», säger Balzacs syster, fru Surville, »som särskilt sysselsatte sig med honom, anade så litet vad hennes äldste son redan var och vad han en gång skulle bli, att hon tillskrev slumpen de skarpsinniga

anmärkningar, vilka ofta undföllo honom. Du förstår säkert inte vad du säger, Honoré, plägade hon då ofta säga. I stället för svar log han med det fina, gäckande, godmodiga leende, som var egendomligt för honom.»

Nu sökte också hans mor, ehuru förgäves, med maktspråk få honom att ändra mening, och fåfängt föreställde hon honom, att på skriftställarebanan fanns endast valet att vara kung eller träl. Balzac svarade helt enkelt, att han skulle bli kung. Efter ett häftigt uppträde drev han också sin vilja igenom, och föräldrarna, som nu lämnade Paris för att flytta till en liten ort i grannskapet, Villeparisis, gåvo sitt bifall till att låta honom försöka sin lycka på den litterära banan. De bestämde emellertid en prövotid av två år i den fasta tron, att han, innan denna tid förgick, skulle falla till föga och avstå från en levnadsbana, som de ogillade och som för honom själv skulle bli så törnbeströdd.

Medan Balzac arbetade på advokatbyrån och notariekontoret, försummade han ingalunda sina litterära studier, utan besökte föreläsningarna vid Sorbonne, där vid denna tid sådana storheter som Guizot, Villemain och Cousin lärde. På den långa vägen mellan hemmet och Sorbonne stannade han gärna hos någon av de antikvariska bokhandlare, som i Quartier latin och på Seines kajer utställa sina samlingar av gamla böcker och där många berömda män och boksamlare lagt grunden till värdefulla bibliotek. För Balzac blevo också de uppköp han gjorde början till hans sedermera så berömda och rikhaltiga bibliotek.

II.

För att riktigt grundligt betaga Balzac lusten för litterär verksamhet inhyste hans mor honom i det tänkbart uslaste vindsrum hon kunde komma över vid den av arbetare bebodda, trånga och smutsiga rue Lesdiguières. Rummets tak utgjordes av de glesa takteglen, mellan vilka himlensyntes; väggarna voro gula av smuts och förfall och allting andades fattigdom. Utrymmet medgav plats endast för en säng, ett bord samt ett par halmstolar, och det underhåll föräldrarna gåvo sin son uppgick endast till 1500 francs om året.

Med denna summa var man även 1820 ingalunda rik i Paris, och Balzac skulle aldrig kunnat reda sig så pass som han gjorde, om icke föräldrarna uppdragit åt en gammal pålitlig trotjänare att hjälpa honom. Den unge Balzac var icke heller den man, som för något pris i världen ville försumma en föreställning av Cinna på Theâtre Français, eller kunde motstå frestelsen att äta melon av årets förstlingar, eller med sina böcker införliva en vackert bunden Lavater. Redan nu var han sådan hans samtida Philarète Chasles beskrev honom: »mannen, som badade i ett marmorbadkar utan att ha stolar för att bjuda sina vänner eller själv sitta på, eller byggde ett ståtligt hus i Meudon, men glömde trappan.» Att under dylika omständigheter svårigheter, ja till och med nöd icke skulle utebli säger sig självt.

Ingenting förtröt emellertid Balzac. Hela veckor kunde han också leva på litet bröd, mjölk och ost och under tiden arbeta med största ihärdighet, oftast tolv timmar å rad, endast upplivad av kaffe, som redan nu blev en ingalunda ofarlig nödvändighetsartikel för honom. Breven till syster och moder äro, trots allt detta, fulla av hopp och tillförsikt: »Jag har den förhoppningen att varje månad kunna sälja en roman för 600 francs», skriver han, »tillräckligt för att kunna reda mig till dess jag gjort mig en förmögenhet, som jag skall dela med er, ty det skall jag göra, därpå kan ni inte tvivla.» Balzacs hälsa led emellertid av de omständigheter, under vilka han levde. Då solen sommartiden glödde på takpannorna, blev värmen i hans vindskupa odräglig, men då vintern kom, blåste den kalla vinden genom tak och fönster, och Balzac led svårt av tandvärk och förkylningar till följd av draget. I ett brev till systern skriver han, att han »sveper sin gamla ytterrock om benen, men som denna icke når upp över bröstet, ber han henne sända sig ett täcke och, om möjligt, någon gammal schal, som kunde undvaras.»

Systerns giftermål med herr Surville tillstundadeemellertid, och nu gav Balzac vika för de sinas önskningar och återvände till Villeparisis. I Paris hade han skrivit en tragedi »Cromwell», av vilken han väntade sig stor framgång. Hemkommen till sin familj uppläste han stycket inför släkt och vänner, men den väntade framgången uteblev fullständigt. Det allmänna omdömet blev, att stycket var misslyckat, och en av åhörarna, en ledamot av franska akademien vid namn Andrieux, förklarade, att Balzac »kunde befatta sig med vad som helst — blott icke

med litteratur.» Balzac förlorade dock icke modet. »Sorgespelet är sålunda inte mitt fält», var den enda slutsats han gjorde.

Under sin vistelse hemma i sin familj skrev Balzac flera romaner, för vilka han visserligen uppbar honorar, men som detta var ytterligt magert och därtill icke ens betalades kontant, utan i växlar på lång sikt, utgjorde de sannerligen ingen uppmuntran. Detta nedslog likväl icke Balzacs mod. Något större litterärt värde hade dessa romaner icke och äro numera glömda; de förändrade icke heller familjens misstro till Balzacs författarbegåvning, och hans mor yrkade ständigt på att han skulle slå författarbanan ur hågen och återgå till den juridiska verksamheten. Livet i hemmet blev till slut outhärdligt för Balzac, som en gång smakat friheten och nu plågades av det tryck, modern utövade på allt och alla, men framför allt av hennes ständiga gnat och pikar. Systern Laure, som numera var fru Surville, förblev sålunda fortfarande hans enda förtrogna, och henne meddelade han sina sorger, planer och förhoppningar. Omsider fattade Balzac sitt beslut att återvända till Paris: 1823 lämnade han Villeparisis och tog sin bostad i ett sex våningars hotel vid rue de Roidoré i ett rum, som stod för hans fars räkning, då denne någon gång kom till Paris.

III.

Balzacs föresats var nu att skyndsamt förvärva en förmögenhet, som kunde göra honom oberoende. Han hade fått en idé, som han meddelade en vän, att utgiva Frankrikesstora författare var för sig i ett band i en folkupplaga. Vännen uppmuntrade ivrigt företaget, och sålunda utgåvos Molières och Lafontains samlade arbeten till billiga pris.

Idén var genialisk och upptogs sedermera med stor framgång och ansenlig vinst. Men Balzac skördade ingendera delen. Företaget strandade nämligen på det kompakta motstånd bokhandlarna gjorde mot att försälja böckerna, av vilka knappt ett tjog volymer kunde avsättas. Till slut såldes hela upplagan såsom makulatur till täckande av magasinshyran för en spottstyver åt en bokhandlare, som därvid gjorde en lysande affär. Vännen, som tillskjutit 15,000 francs, var mycket missnöjd med utgången och önskade nu få Balzac till en affär, så pass lönande att penningarna kunde återvinnas. Han uppmuntrade fördenskull Balzac att bli boktryckare, då skulle han ju kunna trycka sina egna arbeten.

Härtill behövdes emellertid penningar, och Balzacs far utbetalade till sonen hans arvslott 50,000 francs, en väninna i Villeparisis, fru Berny, tillsköt också en betydlig summa, och inom kort hade Balzac fått ihop 200,000 francs till inköp av ett tryckeri och betalat de 15,000 francs, som ett tillståndsbevis till dettas uppsättande kostade.

Men även detta företag misslyckades. Beställningarna på tryck uteblevo, och varken den allmännyttiga boken: »Konsten att knyta en halsduk» eller den ändå mera lockande anvisningen: »Konsten att icke betala sina skulder» förmådde fylla det gapande tomrummet i kassan, och slutligen visade sig en förestående bankrutts hotande spöke. Förgäves sökte Balzac uppdriva rörelsemedel genom lån hos bekanta, bankirer, ockrare och till och med pantlånare. Slutligen tog han sin tillflykt till föräldrarna, vilka hjälpte så långt de kunde, till dess att de insågo, att bankrutten till slut ändå var oundviklig. För att undvika denna vanära återstod sålunda ingen annan utväg än att sälja tryckeriet för en ringa summa, som användes till avbetalning på de många stora lån Balzac upptagit. Då den emellertid icke på långt när räckte till, trädde modern hjälpande emellan, och från denna stund var det hon, som stod såsom första och största borgenär hos sin son, vilken nu vid 28 års ålder hade att bära den tunga bördan av 120,000 francsskuld utan andra medel att betala densamma än sitt författarskap — en sannskyldig fransk Walter Scott.

Den enda vinst Balzac skördade av sitt företag var kännedomen om vissa industriella förhållanden, och detta företag ha vi att tacka för hans skildring av Davids tryckeri i romanen »Krossade illusioner».

IV.

Balzac stod nu lika fattig som förut, men därtill belastad med en oerhörd skuldsumma och uteslutande hänvisad till sin penna, såsom skriftställare obeaktad, ja, vad värre var, missaktad, då han mot restaurationens slut började sitt egentliga konstnärliga författarskap. Efter den olyckliga utgången av sitt tryckeriföretag hade han flyttat till den lilla rue de Tournon vid Luxembourgträdgården och fick nu också från modern, som med sin gifta dotter fru Surville flyttat till Versaille, uppbära förebråelser på samma gång som förmaningar till sparsamhet. I ett brev till systern skriver han också: »Ni förebrår mig möbleringen av mitt rum; alla möblerna tillhörde mig likväl före den stora katastrofen. Jag har inte köpt någonting!... Mina böcker äro mina verktyg, och dem kan jag inte sälja... Ett brevporto och en omnibus-polett äro utgifter, som jag inte kan tillåta mig, och jag går inte ut för att spara på mina kläder...»

Han hade nu uppgjort planen till en rad romaner, som skulle framställa de förnämsta epokerna av Frankrikes historia och tänkte börja med de strider, vilka mot revolutionstidens slut fördes i Bretagne mellan de republikanska trupperna, de »blå», såsom de kallades, och de rojalistiska insurgenterna, de s. k. chouanerna. För att i detta syfte förskaffa sig lokalkännedom skrev han till en i Bretagne bosatt vän till hans far, en general Pommereul, och frågade, om »han och hans fru moder ville hysa den fattige poeten ett par veckor i sitt slott; han skulle ingalunda besvära — en fältsäng, ett bord med fyra ben med en enda madrass och tak över huvudet vore allt, som behövdes.»

Balzac blev välkommen och förvärvade sig under sinvistelse hos generalens familj allas vänskap genom sin förmåga att underhålla familjen med sina aldrig sinande berättelser och sitt glada lynne. Liksom han sedermera i sina romaner förlänade de händelser han skildrade en verklighetsprägel, som gjorde det omöjligt för läsaren att avgöra var verkligheten slutade och dikten började — t. ex. i »*En dunkel historia*» — kunde han också ofta få sina åhörare att tro honom redogöra för händelser, som verkligen timat, och personer, som levat. Men då han tillfrågades, om vad han berättat verkligen hänt, brast han ut i ett av dessa skallande skratt, som skakade hela huset, och sade: »Nej! bara Balzac, idel Balzac!»

Resultatet av hans vistelse i Bretagne blev hans roman *Chouanerna*, utmärkt för den säkra karaktärsteckningen, sin åskådlighet och genom sina skildringar, i viss mån påminnande om Walter Scott. Romanen förråder för övrigt Balzacs politiska ståndpunkt. Hjälten och hjältinnan, den rojalistiske markisen de Montauran och den republikanska fröken de Verneuil, som av Fouché utskickats för att snärja den fruktade chouananföraren, äro för Balzac symboler av konungadömet och republiken, »principer, som lika litet kunna förenas som eld och vatten och icke kunna sammanföras till en parlamentarisk regeringsform utan bådas undergång.»

Då man i samhället ser endast av naturen egoistiska och ömsesidigt fientliga lidelser, sluter man sig gärna till en allsmäktig hand, som krossar och undertrycker dem. Balzac var också avgjord rojalist liksom övertygad katolik. Så mycket han än hyllade envåldsmakten, var han emellertid alls icke blind för dess utövares fel och laster och förbisåg icke heller förtjänsterna hos dess vedersakare, vare sig de voro republikaner eller kalvinister. Men över alla olikheter i tänkesätt och lidelser satte han alltid den sammanfattande helheten, hade alltid de många skiftande viljornas enhet för ögonen, och häri ligger hos Balzac en överlägsenhet som gjorde, att »han stod över sin tid».

Snillet, väcker över allt annat Balzacs stora beundran, och detta drag återkommer också i många av hans romaner, lika väl då det gäller procentaren, detektiven eller före detta galärslaven som då det gäller Napoleon. I sitt rum hadeBalzac också en statyett av den store kejsaren, och på dennes värja hade han fäst inskriften: »Liksom han med denna erövrade världen, skall jag erövra henne med min penna.»

V.

Quartier latin var på trettiotalet en av Paris’ ålderdomligaste och sällsammaste stadsdelar med medeltidens trånga och krokiga gator och fallfärdiga trähus, vilka sköto upp över varandra, sneda, osymmetriska, byggda och ordnade utan plan. Här och där syntes ett fruktträd eller en liten köksträdgård, och överallt bodde studenter,

vilkas »förhållanden» gåvo kvarterets hustrur ett outtömligt ämne till prat och skvaller. Det blev tidigt mörkt i denna labyrint av gator och gränder: redan vid niotiden på aftonen släcktes ljusen bakom gardinerna, blott då och då syntes skuggan av en människa treva sig fram på de knappast eller alls icke upplysta gatorna, och endast vandrarens steg, som ekade mot husväggarna, avbröt tystnaden. I utkanten av denna stadsdel uppslog Balzac efter återkomsten från Bretagne sina bopålar vid rue Cassini i ett litet obetydligt hus i andra våningen, medan i våningen inunder den tjocka och starka, men ingalunda sköna kokerskan Flore regerade i köket och Georges Sands vän Jules Sandeau bebodde två rum.

Balzac hade emellertid icke många tillfällen att offra åt sina vänner. De timmar han icke ägnade åt sömnen måste han arbeta. Då han efter en orolig natt vaknade, stod nämligen hans finansiella nödläge fram för honom i all sin förfärande nakenhet och hans skulder »hoppade som gräshoppor fram på hans säng, över hans stolar och in i hans samvete.» Penningebekymren marterade honom, medan han hjärna sjöd av planer, hans blod kokade och arbetet bragte honom till förtvivlan. För att få penningar började slavarbetet på nytt. Sällan gick han ut; i sitt tysta arbetsrum, där stegen dämpades av en mjuk golvmatta och där några förgyllda boktitlar glänste fram i halvmörkret från bokhyllan, arbetade han i genomsnitt aldrig mindre än 16 timmar dagligen, ofta 23 timmar i följd utan hänsyn till dag13

och natt. I sin vita dominikanerkåpa och med röda marokin-tofflor på fötterna satt han över sina papper vid skenet från fyra silverljusstakar, i vilka ljusen ständigt brunno på hans skrivbord. I mat och dryck var han under sitt arbete själva återhållsamheten — en enda kötträtt och ett glas vatten var som oftast hela hans middag, för att icke mat smältningen skulle inverka störande på hans arbete.

Jämna steg med denna outtröttliga arbetskraft höll emellertid hans outtömliga rikedom på förhoppningar: »Brevskrivning», heter det i ett brev till marskalk Junots änka, hertiginnan av Abrantés, »brevskrivning! Det förmår jag inte. Tröttheten är för stor. Ni anar inte vad jag för tre år sedan var skyldig utöver mina tillgångar: jag hade endast en penna att leva av och 120,000 francs i skulder att betala. Om några få månader skall allt vara betalt. . . skall jag ha inrättat mitt lilla fattiga hushåll; men ännu sex månader har jag alla fattigdomens kval framför mig och måste uthärda dem såsom de sista. Jag har aldrig tiggt hos någon, har aldrig sträckt ut min hand för att få en rad (lovordande kritik) eller så mycket som en vitten; jag har dolt mina bekymmer och mina sår. Och ni, som bör veta, om man kan förtjäna pengar med sin penna, ni kan med er kvinnoblick mäta den avgrund, som jag avslöjar för er och vid vars rand jag vandrat utan att störta ned i densamma. Ja, jag har ännu att genomgå sex mycket svåra månader, så mycket svårare som jag, liksom Napoleon var trött på kriget, måste tillstå, att kampen mot olyckan börjar trötta mig.» Stackars Balzac! De sex månaderna skulle bli nitton år och endast döden förlossa honom från »kampen mot olyckan».

Vad »kampen mot olyckan» för övrigt betydde för Balzac återspeglas också i ett annat brev, som han senare skrev till den ryska grevinnan Hanska, som slutligen så gott som på hans dödsbädd skulle bli hans maka.

.. . »Jag är nedslagen, men inte överväldigad; jag har kvar mitt mod. Den förnimmelse av övergivenhet och ensamhet, jag erfar, bedrövar mig mer än olyckan. Hos mig finnes ingenting egoistiskt; jag måste alltid ägna mina tankar, mina ansträngningar, mina känslor åt ett väsen, som inte är jag; eljest har jag ingen kraft. Jag vill inte ha någon14

krona, om jag inte har någon, för vars fötter jag kan lägga ned den, vad människorna än satt på mitt huvud. Vilket långt och sorgligt farväl har jag inte sagt åt dessa förlorade, för alltid förgångna år! De ha varken givit mig full lycka eller full olycka, de ha låtit mig leva, förfrusen på ena sidan, förbränd på den andra, och nu kvarhålles jag i livet endast av pliktkänslan. Jag har flyttat in i den vindskupa, där jag nu bor, med den övertygelsen att jag där skall arbeta och dö av kraftuttömning; jag trodde det skulle vara lättare att bära än jag gör. Sedan längre tid . . . har jag icke blott svaghetstillstånd, som jag inte kan beskriva, utan också så mycket liv i hjärnan, att jag förnimmer besynnerliga rubbningar i henne. Mången gång förlorar jag den känsla av lod-rätthet, som finnes i lilla hjärnan; till och med i sängen förekommer det mig, som om mitt huvud fölle åt höger eller åt vänster, och då jag stiger upp, är det som om en fruktansvärd tyngd i huvudet dreve mig framåt...»

Då och då erhöll han besök av sin moder eller syster — familjen hade efter hans fars frånfälle flyttat till Paris; moderns besök voro emellertid ingalunda ägnade att bereda honom tröst eller glädje. Den stora skuld, i vilken han råkat till henne efter katastrofen med boktryckeriet, och som han avbetalade med 150 francs i månaden, tryckte honom så mycket mera, som han ofta kände det misstroende hon allt ifrån barnadomsåren hyste till honom. Hon före-höll honom också ofta nog hans oüka skuldförbindelser, och detta retade sonen, varför hennes besök hos honom vid rue Cassini sällan avlopp utan mer eller mindre häftiga scener. Man kan sluta till hans förhållande till modern av de brev han skrev till henne, då han var på resor, och resor måste han ofta göra för sina kreditorers skull än till vänner i Touraine, än till vänner i Berry. Sålunda suckar han vid ett tillfälle: »Herre Gud, att du inte skall kunna lita på dina barns hjärtan!» och efter ett av hennes brev utbrister han: »Tror du, att det är möjligt för en konstnär att arbeta med ett landskap av elände för ögonen — såsom du utmålar min ställning? ...» På ett annat ställe utbrister han, därför att hon inte förstår hans levnadssätt. .. »Du ber mig skriva utförligt om allting; men kära moder! Vet du ännu inte, hur jag lever? Då jag skriver, skriver jag på mina15

böcker, och då jag inte skriver på mina böcker, tänker jag på dem. Jag vilar aldrig; det förundrar mig bara, att mina vänner icke veta detta. Det kommer att sluta med, att jag helt och hållet täpper till öronen för alla dessa förebråelser ...» Därpå slutar han plötsligt vemodigt och kärleksfullt: »Jag kysser dig innerligt till avsked — liksom ett stackars, gränslöst olyckligt barn, som känner behovet att klänga sig fast vid sin moder ...»

Den roll som förtrogen och tröstande deltagande vän systern förr spelat för Balzac hade emellertid övertagits av den »ängel», som Balzac förklarade sig »ha att tacka för allt», Denna ängel hette fru de Berny, som han lärt känna i Villeparisis, där föräldrarna bodde 1822, och sedan dess hade vänskapen mellan dem övergått till ett ömt förhållande. Under många år — allt sedan 1824—hade han i Paris varit dagligen tillsammans med sin goda fé, och länge visste ingen, icke ens hans syster, något om deras förhållande. Under hans svåraste år hade hon hjälpt honom med penningar och ständigt bistått honom med råd och dåd. »Som en kärlekens tysta genius var hon i hans tankar, då han arbetade, och såsom en manande stridsfana, som än visar sig och än försvinner i slaktningens tumult och krutröken, stod hon vid hans sida, då trötthet gjorde honom dyster och bekymren slogo ned hans mod.»

VI.

Med året 1833 inträdde en vändning i Balzacs liv. En dag i mars inträdde i hans rum bokhandlaren Werdet med den förfrågan, om Balzac ville till honom överlåta förlagsrätten till en av hans böcker mot ett honorar av 3,000 francs. Balzac, som stördes i sitt arbete, upptog emellertid mycket onådigt Werdets förslag och visade honom på dörren, men ångrade sig och tillskrev Werdet ett brev, vari han bad om ursäkt och anhöll om ett nytt samtal. Då Werdet kom, mottogs han denna gång på det mest förekommande sätt av Balzac, en överenskommelse kom till stånd, och från denna stund blev Werdet snart Balzacs enda huvudförläggare.

För Balzacs ekonomi var denna anordning naturligtvis ii6

hög grad välgörande, men större betydelse erhöll en annan händelse, som särskilt gjorde 1833 tül ett märkesår i hans liv. Bland alla de brev, som sändes Balzac af kvinnliga beundrare från Europas alla kanter, funnos 1832 några från Odessa från ett fruntimmer, som undertecknade sig L'étrangère och som delgav honom de intryck hans båda böcker Äktenskapets fysiologi och Amuletten gjort på henne. Följande år erhöll han emellertid ett »allvarligt, värdigt och ömt» brev från den främmande damen, vilken nu gav sig tillkänna som en förnäm polska, gift med en godsägare i Vol-hynien och undertecknade sig »Eveline de Hanska. Hon var ett äkta barn av sitt folk; hennes temperament härjade i henne som ett svårt oväder och icke heller saknade hon egenvilja och anlag för tyranni. De prov på fin och skarp intelligens, hennes brev visade, försatte Balzac i eld och lågor och genast började en brevväxling mellan honom och grevinnan Hanska, som räckte i nära 17 år, endast avbruten av de korta tider, de hade tillfälle att personligen sammanträffa, antingen på hennes gods, dit Balzac begav sig, eller vid någon badort. För första gången sammanträffade de i Neuchâtel, där de tillsammans tillbragte en hel månad och Balzac kom på den tanken att äkta henne, så snart hennes ålderstigne gemål gått hädan.

Vid sin återkomst till Paris fann han fru de Berny sjuk och sängliggande — »så sjuk», skriver han, »att jag hyser

den största fruktan; jag befinner mig i den pinsammaste ångest. Hennes liv är i så hög grad mitt! Ack, ingen kan göra sig en föreställning om den innerlighet, med vilken hon omfattat mig.» Hon dog likväl icke förrän 1836, och Balzac skrev då: »Ack! min stackars moder! Hur bedrövad är jag inte. Fru de Berny dör och där finnes ingen räddning! Endast Gud vet, hur förtvivlad jag är! Och ändå måste jag arbeta, arbeta med gråten i ögonen! ...»

Till sorgen kommo som vanligt penningbekymmer, och för att undgå sina påträngande fordringsägare och konstaplarna från borgargardets disciplinkommitté, vilka kommo för att verkställa den dom, som fallit därför att han icke mindre än 13 gånger försummat inställa sig till tjänstgöring, måste Balzac ändra bostad och leda sina plågoandar på villospår. Han fann ock en dylik bostad vid rue des Batailles, där han bodde under det antagna namnet av17

»änkefru Durand». Uppför en gammal, fallfärdig trappa kom man härstädes in i ett tarvligt förrum och därefter genom en dörr, som doldes av en tung och rik dörrgardin in i Balzacs arbetsrum. Hälften av detta rum beskrev en båge, som i hela sin längd upptogs av en turkisk divan. Den motsatta raka väggen pryddes av en elegant spisel, golvmattan liknade med sina teckningar en österländsk schal, väggarna voro klädda med rött tyg, gardinerna av samma färg, men av indiskt muslin; »det hela mycket raffinerat och feminint, som en elegant kvinnas boudoir.»

Under allt detta hade Balzac fattat sitt beslut att sätta i verket en jätteplan, på vilken tanken redan förut uppstått hos honom. Den gick ut på ingenting mindre än att inarbeta de böcker han redan utgivit och dem han ytterligare skulle utgiva till ett sammanhängande helt, en »uttömmande skildring av det liv, såväl offentligt som enskilt, vilket karaktäriserade det franska samhället under första hälften av nittonde århundradet. Inom en väldig ram ville han framställa hela det modärna Frankrike, dess institutioner, dess utseende, dess 30 millioner människor; och den sedeskildring, som Roms, Atens, Persiens och Indiens historieskrivare försummat, skulle han lämna i en rad berättelser, vilka skulle hoplänkas till ett monumentalt helt.

Då han en dag också kom på det klara med att denna storslagna idé kunde förverkligas, förmådde han icke hålla sig hemma, utan skyndade till sin syster. »Lyckönska mig!» utropade han, i det han steg över tröskeln, »ty jag är helt enkelt på väg att bli ett snille.» Och därpå skildrade han i ivriga ordalag den kolossala planen för henne och hennes man, sådan den tagit form hos honom. »Tänk, om det lyckas!» jublade han. »Hur överlägset skulle jag inte under arbetet på denna stora byggnad betrakta kritikens beskyllningar! Jag gläder mig redan på förhand åt alla närsyntas häpnad, då de få se, hur mur vid mur, våning på våning reser sig! ...»

På detta sätt uppstod hans »Den mänskliga komedien», och nu hade han endast detta stora och originella mål för ögonen. Arbetet på detsamma sjöd också såsom aldrig förr. Dagsljuset på morgonen blev allt starkare, men Balzac märkte det icke; gardinerna för fönstren höllos ständigt

2 Balzac.t8

nedrullade både dag och natt. Vanligen nedskrev han ränningen till sin berättelse i ett. Ark efter ark fylldes, och sålunda uppstod det första utkastet, vilket sällan överskred 30 à 40 sidor. Efter någon tid återkom det från sätteriet på väldiga pappersark med jättestora marginaler, och nu började filandet och omskrivandet, överstrykningar och rättelser, tillägg, noter, tecken och streck i ett förfärande virrvarr, som gjorde sättarna förtvivlade. För varje gång arken kommo tillbaka, hade de genom ändringar och tillägg svällt ut allt mera, och då de för femte eller sjätte gången återkommo genomsedda till sätteriet, hade sidorna ökats till 150, 200 och mera. Klockan åtta på morgonen kom den tjocka Flore upp med kaffe, som blivit ett behov för Balzac — man sade icke utan skäl, att han levde av 50,000 koppar kaffe och dog av 50,000 koppar kaffe — och därefter fortgick arbetet till klockan tolv, då han åt en lätt frukost och åter drack kaffe. Klockan ett var han redan i arbete, som fortsattes hela eftermiddagen till dess det blev tid att spisa middag. Balzac tog sig därpå en timmes ledighet till promenad eller bad eller mottog besök. Han gick tidigt till sängs, redan klockan halv sju eller sju, för att åter börja arbetet, då midnattsklockans tolv slag hördes från tornuret på Val de Grace.

VII.

Vilken myllrande mångfald av förhållanden och personer möter icke i Den mänskliga komedien, i vilken allt från

de mörkaste nattsidor i storstaden och de ljusskyggaste existenser, samhällslivets parasiter och blodsugare, den förnäma världens hemliga sorger, äregirighetens och penningbegärets intriger, avunden, svartsjukan, hängivenheten, med ett ord sagt alla mänskliga lidelser, fel, laster, brott och förtjänster passera revy! Och huru levande stå icke alla dessa personer för läsaren! Vilken kraft har icke Balzac förlänat dem! Man känner som en gammal bekant varje personnage i alla dess handlingar, i alla dess tankar, och med vilken noggrannhet och styrka inpräglas han icke i minnet och föreställningen! Och vilken illusion förmår han icke skapa, liksom naturen oändligt detaljerad och oänd-ig

ligt skiftande. Här har Balzac, säger Taine, höjt sig till Shaksperes ståndpunkt. Hans personer leva; Nucingen, Rastignac, Philippe Brideau, Bixiou och hundratals andra äro människor, som man sett, som man åberopar för att giva en föreställning om den ena eller andra personen, som man möter på gatan; såsom Balzac uttrycker sig om den skapande konstnären: »Han konkurrerar med adresskalendern.

Lägg till allt detta de djupa anmärkningar Balzac gör om människonaturen. Göthe, säger Paul Bourget, har i sin Tasso visat, huru skalden låter ända till vansinne förleda sig av praktfulla tyger, triumfer, glans. Balzac hyser samma mening och visar i Krossade illusioner hos Lucien de Rubempré och hos Canalis, till vilka brottsliga felsteg förförelser av detta slag kunna bringa en skaldenatur, som berusar sig av framgångar i sällskapslivet. Vilken moralisk avgrund avslöjar han icke i några få ord, som han låter Vautrin, före detta galärslaven, ett slags Jago, ehuru mindre elak, men farligare, säga till den ännu icke fullt fördärvade Rastignac, älskare åt den judiske bankirens baron de Nu-cingens hustru, en av pappa Goriots vansläktade och fördärvade döttrar, då han för Rastignac redogör för en världsmans utgifter: »Er tvätterska skall kosta er tusen francs om året; kärleken och altaret vilja ha vackra altardukar.» Sedan han därefter så när invecklat honom i ett lönnmord och vill fatta hans hand», drager Rastignac häftigt tillbaka densamma och bleknar; han tror sig ha en blodpöl framför sig. »Bah! ännu ha vi kvar några små blöjor, nedsmutsade av dygden », säger Vautrin sakta. »Pappa Oliban har tre millioner, jag känner hans förmögenhet. Hemgiften skall göra er vit som en brudklänning i era egna ögon.»

Betecknande för Balzacs uppfattning av de ljusskygga samhällsmakterna är De trettons historia, som omfattar flera berättelser. Här öppnar sig för våra ögon de underjordiska förbindelser, vilka alltid skola leva i samhällena och verka dels som frimurarordnar, dels som diplomati, dels som klickväsen. Det hemliga sällskap, han skildrar, består av 13 personer, alla av samma skrot och korn, alla energiska nog att aldrig förråda varandra, överlägsna nog till att sätta sig över allt och djärva nog att våga allt, de flesta tillhörande de högre samhällsklasserna, såsom denII

elegante Henry de Marsay och general Montriveau; alla förbundna att känna varje förolämpning, som vederfares en av sällskapet, och stå varandra bi i alla väder. Genom sina olika anställningar ha de tretton förbindelser i alla kretsar, känna alla hemligheter och ha ett finger med i alla skandaler. Så ha vi pressen, vars sammanslutningar äro så mäktiga och fiendskap så farlig, så mästerligt skildrad i Krossade illusioner, i vilken bestickning tillhör dagordningen, där vänskap brister och vänskap uppstår, alltefter som fördelen kräver, där alla hedersbegrepp och alla'gränser sammanflyta, berömmet fabriceras i tidningsartiklar per kontant, den allmänna opinionen destilleras av ett par äregiriga streber, ett skådespels framgång beror av Paris-claquens chef och ett par skådespelerskors älskare; en diktsamlings värde skruvas upp och ned som en lampa och ett stort namns begravning ombesörjes av en rival vid en god publicistmiddag». I den förträffliga berättelsen Kyrkoherden i Tours skildrar han den oemotståndliga makt, som kyrkan äger i »det klerikala brödraskapet», vilket för sina motståndare är ett ohyggligt vidunder, vilket med sina förfärliga fångstarmar omsnärjer allt och med sina tusen ögon ser allt, som händer, med sina skarpa öron hör varje hemlig tanke och med brutal hjärtlöshet straffar varje upprorisk ande. Icke mindre hemsk och förfärlig är den makt, som ligger i den politiska polisens händer och som skildras i En dunkel historia. »Bildar kyrkan en stat i staten, stå polisens manövrer i så nära förbindelse med det politiska livet, att rättvisans gudinna bleknar.» Deputeraden från Arcis kunde mycket väl vara skriven den dag som i dag är, så höja och sänka sig i denna berättelse det politiska livets vågor vid valurnorna, allt efter kandidaternas större eller mindre antaglighet för partierna.

Man läser icke många sidor i Balzacs jätteverk utan att stöta på guldets infernaliska makt över människornas sinnen. Moliére har i Den girige skildrat girigbuken Har-pagon och förlänat honom alla de karaktäristiska drag, som utmärka snålvargen. Harpagon har en ställning i samhället, som nödgar honom hålla sig betjänter och vagnar, och kan man väl tänka sig något gemenare än en procen-tare, som har egen vagn och betjäning, hittar på sparrätter,II

samlar ljusbitar och. kopparslantar. Han utskrattas av sina grannar, luras av sina tjänare; hans son skuldsätter sig och och hans dotter rymmer; han vill låna på pant och affären misslyckas, vill gömma sina pengar, och man stjäl dem från honom, vill gifta sig, men man tar ifrån honom hans älskarinna, han gråter och åskådaren skrattar. Men jämför med Harpagon Grandet eller Gobseck. Den förra är tunnbindare och vinodlare; hans småaktighet är ursäktlig; då han räknar sockerbitarna till frukosten, sparar på ljusen, själv spikar igen sin brorsons lårar, sker detta av gammal vana, som han fått som ung och denna vana stöter icke. Grandet blir ett föremål för fruktan och hat; han utnyttjar till det yttersta sitt folk och sin familj, vänner och fiender, bemäktigar sig sin undergivna hustrus besparingar, uppfostrar sin dotter till strängaste sparsamhet och begagnar sig av hennes dotterliga kärlek till att plundra henne på hennes morsarv, befriar sig från sin ruinerade brorson och spelar ändå den ädelmodige, då han köper hans juveler för en allmosa. Han är aktad av sina rika grannar, av vilka han drager all möjlig nytta, bedrager i affärer och begagnar lagen för att gäckas med lagen. Med ett överlägset skarpsinne ställer han sig enfaldig och anspråkslös och påstår stammande, att han inte begriper affärer, endast för att locka sitt offer i snaran, betaga det allt misstroende och anförtro honom sina hemligheter. Då hans dotter avstår från sitt arv, omfamnar han henne, så att han nästan kväver henne av glädje, och utbrister: »Mitt barn, du skänker din far livet. Sc så skall man göra affärer. Livet är en affär. Jag välsignar dig.» Här blir girigheten icke längre löjlig, utan förfärande i all sin storhet, hänsynslöshet och brutalitet.

På samma sätt Gobseck. Utan hjärta, utan en skymt av medkänsla utsuger han sina offer, spekulerar på lasten, på familjernas hemligheter, kvinnornas felsteg eller kärlek, männens lidelser, förlusterna i affärsföretag och vid spelbordet, behovet, som nödgar en ung man, en konstnär, en advokat, en författare att binda hela sin framtid vid ockrarens vagn för att erhålla den hjälp, som behöves för sin utbildning. Genom Gobsecks händer silas alla familjeskandaler, och penningarna, hela förmögenheter, stanna kvar mellan dem, medan livsöden avgöras av en förlängning på en växel,II

ett nytt lån eller en ohygglig ränta. Och Gobseck står icke ensam, han bildar tillsammans med ett dussin andra ett hemligt brödraskap, som håller den del av Paris i sina klor, som icke tillhör baron de Nucingen, bröderna Keller, Tillet, medlemmar av den högre finansen, alla utrustade med ett »avundsvärt råbarkat slaktarsamvete», oerhört rika genom otaliga bankrutter, betalningsinställelser och ruin. Ett penndrag av dessa matadorer och gamla handelshus störta samman; då dessa tre penningfurstar operera tillsammans, stiga och falla alla värden i hela landet som en jättestor ebb och flod, och oro uppstår på alla Frankrikes och utlandets börser liksom hos seismografen vid en avlägsen jordbävning.

I många av Balzacs romaner, t. ex. Louis Lambert, Séraphita, framträder ett drag av mysticism. I sitt filosoferande över mänskligheten var det motbjudande för hans tumul-tariska och poetiska hjärna att göra den skarpa tänkarens lugna slutledningar, som han fann långsamt kalla och vanmäktiga; hellre då överlämna sig åt hänryckningens ingivelse, de inre stormarna och intuitionens majestätiska blixtar. Till slut betraktade han dem som en högre, divinatorisk makt, den enda som för människan förmår tyda det oändliga alltet och de gudomliga sakerna. Då Balzac fördenskull lämnade sin mikroskopiska syn på världen, blev han Swedenborgs anhängare och omfattade extasen, vars höga visa, man kan säga, att slutet på Séraphita sjunger, icke olik en sång av Dante. I dessa romaner fulländas emellertid, såsom Taine säger, Balzacs verk »liksom en blomma fulländar plantan; konstnärens geni finner där sitt fullständiga uttryck och slår omsider ut i full blom.

Sålunda skildar Balzac med en kraft utan like lidelsernas härjningar i människohjärtat. Liksom Shakspere har han skildrat förbrytare av alla slag, både stora världens och bohèmens, bagnots och spioneriets, bankens och politikens brottslingar. Liksom Shakspere har han skildrat monomaner av alla slag, utsvävningarnas, girighetens,

ärelystnadens, vetenskapens, konstens, faderskärlekens och kärlekens; och liksom han, om också med mindre omedelbarhet» större omständlighet, mindre lätthet och mindre glans, har Balzac givit oss det oerhörda sorgespel, som kallas »den mänskliga komedien».23

VIII.

Sällan har en ensam skriftställare haft en sådan legion motståndare, kritiker och belackare som Balzac. Redan då han utgav Äktenskapets fysiologi och Amuletten rackade kritikern Jules Janin ned på honom, och då han vann sin process mot Revue de Paris, vars redaktör sänt ett manuskript av Balzac till den ryska tidskriften Revue de St. Petersbourg utan att anhålla om Balzacs tillstånd och Balzac av detta skäl stämde redaktören och fick domstolens utslag till sin fördel, höjdes ett tusenstämmigt tjut av ursinne mot honom. Icke en tidning tog hans försvar, och ingenting sparades för att förlöjliga, håna, nedsätta och förtala honom; hela hans person, hans tillhörigheter, i synnerhet hans stora käpp med guldkrycka, hans långa hår, hans hemlighetsfulla bostad blevo föremål för gyckel och förlöjligande. Hans författarskap formligen sönderslets, och hans stil icke blott klandrades, utan förklarades rentav icke vara franska.

Balzac fördrog emellertid med ganska stort jämnmod skällsorden och hånet, men visade sig däremot känsligare för kritiken. Slutligen blevo likväl anfallen för svåra, och i juni 1836 kom ett ögonblick, då Paris förekom honom outhärdligt. Han lämnade sin undangömda boning vid rue des Batailles och reste till vänner i Touraine, där han skrev sin bok Krossade illusioner. I denna bok skildrar han en genompiskad skälm till kritiker Etienne Iyousteau, i vilken en av hans värsta vedersakare Jules Janin ansåg sig, icke utan skäl, porträtterad och fördenskull bestod boken en nedgörande anmälan i Revue de Paris. »Boken kunde ha verkat som en satir av Voltaire, om den icke saknat eld, ande-rikhet, stil, intagande elakhet och allt i allt talang.» En annan kritiker angrep hela den mänskliga komedien och förklarade, att »Balzac icke skulle undgå det öde, som väntade alla falska och skadliga talanger, nämligen att glömmas och föraktas.» I skämttidningarna skildrades han som en »glad munk i sin cell med flaskor och glas framför sig och en kvinna i knä; han frukosterade tillsammans med baronessor, åt middag med markiser och superade med hertiginnor; han drömde sig till sina böcker i opiumrus och24

utarbetade dem i sitt bad samt förtjänade millioner på sina smutsiga produkter.»

Sådant kunde skrivas om den man, som aldrig tiggt om någon tjänst, aldrig anhållit om en välvillig recension, som icke dagtingat med sin författarära, som i Buloz, den mäktiga utgivaren av Revue des deux Mondes, skaffade sig en fiende därför att han icke ville foga sig i dennes sätt att behandla dem, som lämnade sitt bidrag till tidskriften; som i ett brev till Delphine de Girardin, den aktade hustrun till en föraktlig man, på det värdigaste sätt tillbakavisade Emile de Girardins mindre honetta förslag.

Efter sin återkomst från Touraine köpte Balzac ett lanthus i närheten av Sèvres, som blev berömt under namn av Les Jardies. Till dess inredning behövdes penningar, och nu gjorde Balzac åter en av sina spekulationer, varav vinsten tillföll en annan än honom. Han tänkte nämligen utnyttja slagghögarna vid de gamla silvergruvorna på Sardinien, som romarna bearbetat, men omtalade efter sin vana planen, och då han reste till Sardinien för att undersöka förhållandena, fann han, att en annan redan förskaffat sig koncession av den sardinska regeringen. Hans villa var långt ifrån färdig, men likafullt flyttade han in i densamma med storartade planer på att inreda den på ett storartat sätt. Runt omkring på väggarna hade han sålunda med kol uppskrivit de möbler, som skulle anskaffas och huru villan skulle dekoreras: »Här med en beklädnad av parisk marmor», där ett mosaikgolv av sällsynta träslag, här en takmålning av Eugène Delacroix.»

Dessa planer kunde Balzac naturligtvis av brist på penningar icke förverkliga, men efter någon tid fick han dock villan någorlunda komfortabelt inredd och fick också besök av sina vänner, men ytterst sällan av sina samtida storheter på litteraturens fält. Balzac förblev också hela sin levnad ensam, lät icke värva sig till någon fana och lydde ingen skrällande fanfar. Hans vänner beundrade hans personliga snille, men voro inga legotrupper kring hans litterära fälttecken. Sitt arbete fortsatte han som förut lika ihärdigt och ihållande, och liksom förut pinades han av sina penningbekymmer. Modet svek honom dock icke: »Ljus framför mig, mörker bakom mig», var hans valspråk,och utan detta skulle ban mera än en gång segnat ned i den ojämna striden om lyckan.

Med tiden började han emellertid allt mera längta efter lugn och vila. Med grevinnan Hanska hade han fört en oavbruten korrespondens och då och då även sammanträffat med henne; hon hade icke tillbakavisat hans förslag att bli hans hustru, men uppsköt under varjehanda förevändningar oupphörligt det avgörande steget, vigseln, dels av adelsstolthet, som motvägde lusten att såsom en berömd författares gemål spela en roll i Paris' stora värld, dels måhända också av fruktan för Balzacs förstörda ekonomi.

IX.

Den till det yttersta ansträngda organismen skulle omsider giva vika för trycket, och med året 1845 börjar den tid, då Balzac sjunker ihop som en döende kämpe. Grevinnan Hanska hade gjort honom ett besök i Paris och besett den präktiga boning Balzac ställt i ordning till att mottaga henne vid rue Fortunée numera rue Balzac. Men ännu tvekade och dröjde hon. På hösten 1848 reste Balzac till hennes god i Ukraina och stannade ett och ett halvt år hos henne. Han angreps också nu av den hjärt-åkomma, ansträngt arbete åsamkat honom, och då benrangelsmannens lie slutligen hotande svängdes över hans huvud, tyckte sig grevinnan Hanska kunna våga steget att omsider bli hans hustru. Den 12 mars 1850 försiggick vigseln i den lilla byn Berditchef. Färden till Paris gick långsamt; Balzacs hälsotillstånd tillät ingen skyndsamhet, och då paret slutligen ankom till den franska huvudstaden, var han i själva verket döende, en ensam man såsom han alltid varit. Hans förnäma maka tyckes icke ha ansträngt sig särdeles vid hans sjuksäng. Denna plats intogs helt enkelt av en vakhustru, och hans tunga suckar återljödo i korridoren. Den 18 augusti sent på aftonen kom en svartklädd person och frågade efter Balzac. Det var Victor Hugo. Han infördes av Balzacs svåger till den döende och fattade hans hand, men det var redan som om han tagit i ett livlöst föremål. DåBalzacs syster följande dag infann sig, erhöll hon hans sista svaga handtryckning. Hans gamla moder och trofasta syster

gräto vid hans sida, då han drog sitt sista andetag.

*

Vid Balzacs grav talade Victor Hugo: »Den man, som nyss sänkts ned i graven, tillhör dem, som följas av allmän sorg... Balzac stod i första ledet bland andens stormän, en av de utvalda bland dess utmärkta. Hans arbeten bilda ett verk, ett levande, lysande verk, som i sig inrymmer Tacitus, Svetonius, Beaumarchais och Rabelais ... Det är omöjligt att de, som i livet varit snillen, icke skola bli andar i döden!»

I sitt slutomdöme om Balzac och hans författarskaps säger Taine: »Man ser stundom en klumpig larv med många ben och outtröttliga tänder somna och ombildas till ett tjockt nät, som den spunnit sig; ur detta framgår mödosamt en fjäril, närd av puppans rester, vilken på praktfulla och ofantliga vingar höjer sig i rymden. Sådan är Balzac, upprätthållen och tyngd av sitt temperaments starka kraft och sina kunskapers massa, varur hans genius efter tusen hinder med tydliga brister frigjort sig genom tålamodet och viljans ihärdighet och triumfer.»

Och slutligen säger vår egen Strindberg, vars öde i viss mån liknade Balzacs däri att han, efter mycket förkättrande till och med förföljelse, slutligen nått det erkännande han förtjänar: »Under Balzacs ledande hand genom hans mänskliga komedi, där jag gjorde bekantskap med fyratusen människor, tyckte jag mig leva ett annat liv, större och rikare än mitt eget... Ur hans värld fick jag en ny synpunkt på mitt eget; och efter återfall och kriser stannade jag slutligen vid ett slags försoning med lidandet, då jag samtidigt upptäckte huru sorgen och smärtan förbrände livets sopor, förfinade instinkter och känslor och även skänkte högre färdigheter åt den ur den utpinade kroppen lösgjorda själen.»

0. H. D. GOBSECKTill herr baron Barchon de Penhoen.

Bland alla lärjungarna från Vendôme äro, skulle jag tro, vi båda de enda, som åter sammanträffat på den litterära banan, vi som studerade filosofi redan vid en ålder, då vi icke borde studera annat än De viris! Se här ett arbete, som jag skrev, då vi återsågo varandra och medan du arbetade på dina vackra verk över den tyska filosofien. Sålunda har ingendera av oss gått miste om sin kallelse. Du torde fördenskull härstädes se ditt namn med lika mycket nöje, som det hitskrivits av

din gamla skolkamrat 1840. De Balzac.

Vintern mellan 1829 och 1830 funnos nära klockan ett på natten i vicomtessen de Grandlieus salong ännu två personer, vilka icke tillhörde familjen. En ung man, som hörde pendylen slå, lämnade rummet. Då bullret av hans vagn hördes från gården, gick vicomtessen, som nu endast såg sin bror och en vän till familjen sluta sitt parti piquet, fram till sin dotter, vilken stod framför kaminen och tycktes betrakta en lampskärm med porslinsljusbilder, men i själva verket lyssnade till kabriolettens bortdöende buller på ett sätt, som rättfärdigade hennes mors farhågor.

»Camille», sade hon, »om du fortfarande bemöter den unge greve de Restaud på samma sätt som nu i afton, nödsakar du mig att inte mera ta emot honom. Om du, mitt barn, hyser förtroende till min ömhet, så låt mig leda dig i livet. Vid sjutton års ålder tänker man varken på framtiden eller på det förflutna eller på vissa sociala hänsyn. Jag vill blott framhålla en enda sak. Herr de Restaud har en mor, som skulle förstöra miljoner och är av lägre30

börd, en fröken Goriot, som förr lät mycket tala om sig. Hon betedde sig då så illa mot sin far, att hon sannerligen inte förtjänar ha en så god son. Den unge greven tillber henne och underhåller henne med en sonlig kärlek, värd allt beröm; i synnerhet ägnar han sin bror och sin syster den största omsorg. — Men hur beundransvärt hans uppförande än är», tillade grevinnan med ett allvarligt uttryck, »skola, så länge hans mor lever, alla familjer frukta att anförtro en ung flickas framtid och förmögenhet åt den unge Restaud.»

»Jag hörde just några ord, som gav mig lust att gå emellan er och fröken de Grandlieu», utropade familjens vän. — »Jag har vunnit, herr greve», sade han i det han vände sig till sin motspelare. »Nu måste jag lämna er för att komma er systerdotter till hjälp.»

»Det kan man kalla att ha en advokats öra», utbrast vi-comtessen. »Min kära Derville, hur kunde ni höra vad jag helt sakta sade till Camille?»

»Jag förstod era blickar», svarade Derville och satte sig i en vilstol vid kaminhörnet.

Onkeln satte sig bredvid sin systerdotter och fru de Grandlieu tog plats i en länstol mellan sin dotter och Derville.

»Det är på tiden, fru vicomtess, att jag berättar er en historia, som skall förmå er ändra er åsikt om greve de Restauds förmögenhet.»

»En historia?» utbrast Camille. »Skynda då, berätta!»

Derville kastade på fru de Grandlieu en blick, som sade henne, att hans berättelse skulle intressera henne.

På grund av sin förmögenhet och sitt gamla namn var vicomtessen de Grandlieu en av Saint-Germains mest bemärkta damer; och ehuru det icke synes i sin ordning, att en Parisadvokat kunde tilltala henne med sådan förtrolig-het och uppföra sig så obesvärat hos henne, är detta likväl lätt förklarligt.

Fru de Grandlieu, som återkommit till Frankrike med den kungliga familjen, hade slagit sig ned i Paris, där hon förut levat av det understöd, som Ludvig XVIII beviljade henne från sin civillista, en belägenhet, som hon emellertid fann outhärdlig.31

Advokaten upptäckte tillfälligtvis någta formfel i det köpekontrakt, enligt vilket republiken på sin tid förvärvade sig hotel de Grandlieu, och fordrade, att detta skulle återställas till vicomtessen. Man började en rättegång och vann densamma. Uppmuntrad av denna framgång ansatte han så länge ett kloster, att han slutligen lyckades utverka återlämnandet av Lincenays skog. Därefter återförvärvade han några aktier i Orléans-kanalen och vissa gamla betydliga fastigheter, som kejsaren givit offentliga inrättningar. På detta sätt hade genom den unge advokatens skicklighet fru de Grandlieus förmögenhet återupprättats och inbragte omkring sextiotusen francs, då lagen om skadeersättning återgav henne ofantliga summor, fø Advokaten, som var en rättskaffens, kunnig och anspråkslös man och därtill angenäm sällskapsmänniska, blev på grund av allt detta hädanefter vän i familjen. Ehuru den skicklighet och omsorgsfullhet, med vilka han tjänat fru de Grandlieu, förvärvat honom de förnämsta

familjernas i Faubourg Saint Germain aktning och gjort dem till hans klienter, begagnade han sig icke av denna fördel, såsom en ärelysten person i hans ställe skulle gjort. Han avböjde i stället vicomtessens förslag att sälja sin affär och inträda på ämbetsmannabanan, där han tack vare hennes inflytande skulle vunnit en hastig befordran.

Med undantag av hotel de Grandlieu, där han ibland tillbragte sina aftnar, deltog han i sällskapslivet endast så mycket som behövdes för att underhålla sina förbindelser. Han skattade sig mycket lycklig över att hans begåvning kunnat göra sig gällande och dragits i ljuset genom hans hängivna verksamhet för fru de Grandlieu, i annat fall skulle han nämligen äventyrat att se sin byrå gå under. Derville hade nämligen icke någon advokatsjäl.

Allt sedan greve Ernest de Restaud införts hos vicomtessen och Derville upptäckt Camilles känslor för den unge mannen, hade han blivit en lika trägen gäst hos fru de Grandlieu som en dandy från Chaussée d'Antin, vilken nyss fått tillträde till den adliga förstadens kretsar.

Några dagar förut hade han på en bal befunnit sig tillsammans med Camille och, i det han visat henne på den unge greven, sagt:36

»Vad det är skada, att den där unge mannen inte äger en två eller tre miljoner, är det inte?»

»Är det någon så stor olycka? Det tror jag inte », svarade hon. »Herr de Restaud har stor begåvning, kunskaper och är omtyckt av den minister, hos vilken han är anställd. Jag betvivlar alls inte, att han blir en framstående man. Den där unge mannen skall förvärva så stor förmögenhet han vill, så snart han fått en inflytelserik ställning.»

»Ja, visserligen, men om han redan vore rik?»

»Om han vore rik», sade Camille rodnande. »Ja, då skulle alla de unga flickor, som äro här, kivas om honom », tillade hon, i det hon visade Derville på kadriljen.

»Och då skulle ni, fröken de Grandlieu», svarade advokaten, »inte vara den enda han skulle kasta sina blickar på. Därför rodnade ni! Ni finner behag i honom, är det inte så? Se så, tala om ...»

Camille hade hastigt stigit upp.

»Hon älskar honom», tänkte Derville.

Från den dagen ägnade Camille advokaten en ovanlig uppmärksamhet, då hon fann, att han gillade hennes tycke för den unge greven Ernest de Restaud. Fastän hon ingalunda var okunnig om den förbindelse, i vilken hennes familj stod till Derville, hade hon hittills för honom haft mera aktning än verklig vänskap och visat honom mera artighet än värme; hennes sätt liksom även tonfallet i hennes röst hade alltid låtit honom märka det avstånd, som etiketten uppställde mellan dem.

Tacksamhet är en skuld, som barnen icke alltid övertaga från föräldrarna med boets övriga inventarier.

»Vad jag skall berätta», sade Derville efter ett kort uppehåll, »påminner mig om den enda romantiska händelsen i mitt liv. Ni skrattar redan», återtog han, »då ni får höra en advokat säga, att han haft en roman i sitt liv? Men även jag har liksom alla andra varit tjugufem år, och fastän så ung, fick jag redan skåda sällsamma saker.

Jag måste först omtala en personlighet, som ni omöjligen kan känna. Det är fråga om en procentare. Föreställ er ett blekt och visset ansikte, som jag önskade, att akademien tilläte mig giva namnet månskensansikte? Det liknade gammal, förbleknad och avnött förgyllning. Min33

procentare hade slätt, omsorgsfullt kammat, askgrått hår. Hans anletsdrag, lika orörliga som Talleyrands, tycktes gjutna i brons. Hans små, som en mårds gula ögon hade nästan inga ögonhår och tålde inte starkt ljus, mot vilket en gammal skärmmössa skyddade dem som en lampskärm. Hans vassa näsa hade i spetsen så många koppärr, att den nästan kunde liknas vid en kardborr. Han hade de tunna läpparna hos dessa små gubbar och alkemister, som förekomma på tavlor av Rembrandt och Matzu.

Han talade alltid med lågmält och mild stämma och förivrade sig aldrig. Hans ålder var en gåta: man kunde inte

säga, om han åldrats i förtid eller om han sparat sin ungdom för att den fortfarande skulle tjäna honom. Allt, som fanns i hans rum, var snyggt, men nött och liknade, från det gröna klädet på hans skrivbord ända till sängmadrassen, den där kyliga, ogästvänliga helgedom, i vilken gamla jungfrur pläga tillbringa sina dagar med att damma av möblerna. På vintern plägade vedträna i hans kamin, vilka alltid begrovos under en hög aska, röka i stället för brinna.

Allt vad han gjorde, från det han steg upp på morgonen ända till aftonens hostanfall, försiggick med en pendels regelbundenhet. Han var på visst sätt ett slags människomodell, som sömnen varje dag drog upp. Om man vidrör en gråsugga, som kryper över ett papper, stannar hon och ställer sig död; på samma sätt kunde vår man tvärtystna mitt under det han talade och tiga, medan en vagn körde förbi, för att inte behöva anstränga sin röst. Liksom Fon-tenelle hushållade han med livskraften och koncentrerade alla mänskliga känslor i jaget. Hans liv förflöt också utan att åstadkomma mera buller än sanden i ett gammalt timglas. Stundom plägade hans offer högt jämra sig, skrika och förivra sig, men därpå uppstod en djup tystnad liksom i ett kök, där man vrider halsen av en anka.

På aftonen förvandlade sig emellertid denna penning-och växelmänniska till en vanlig människa, och hans metall antog skepnaden av ett människohjärta. Var han nöjd med sin dag, gnuggade han händerna och utsläppte ur de djupa rynkorna i sitt ansikte ett slags ånga av glädje; annorlunda kan man nämligen omöjligt beteckna hans 3 Balzac.34

stumma muskelspel, vari visade sig en förnimmelse, jämförlig med Låderstrumpas tysta skratt. Kort sagt, även då han kände sig som allra gladast, förblev hans samtal fåordigt och hans utseende alltid negativt.

Sådan var den granne, som slumpen gav mig i det hus, vari jag bodde vid rue des Grès, medan jag ännu var endast andra kanslist och hade fullbordat tredje året av min rätts-verksamhet. Huset, som inte har någon gård, är fuktigt och dystert. Rummen \ få sin dager endast från gatan. Den klosterliga anordning, som delar byggningen i lika stora rum, utan att lämna dem annan utgång än en lång korridor, som upplyses av några gluggar åt grannens gård, förråder, att huset fordom utgjort en del av ett kloster. Vid denna dystra anblick utslocknade all glädjen hos en son av bättre familj, innan han inträdde hos sin granne: Det hus han bebodde liknade honom själv. Man skulle kunnat tänka sig ett ostron på sin klippa.

Den enda mänskliga varelse, med vilken han meddelade sig var, sedd ur social synpunkt, jag; han kom till mitt rum för att be om eld, lånade en bok, en tidning och tillät mig om aftonen komma in i hans cell, där vi språkade, då han var vid gott lynne. Dessa bevis på förtroende voro frukten av ett fyraårigt grannskap och mitt förståndiga uppförande, som av brist på pengar mycket liknade hans eget levnadssätt.

Hade han släktingar, vänner? Var han rik eller fattig? Ingen skulle kunnat besvara dessa frågor. Jag såg aldrig till några pengar hos honom. Hans förmögenhet befann sig sannolikt i bankens valv. Han mottog själv sina växlar, medan han sprang omkring i Paris på ben så torra som en hjorts, men lika spänstiga.

För övrigt blev han martyr för sin gnidighet.

En dag bar han händelsevis på sig en summa i guld; en dubbel napoleond'or befriade sig på något sätt ur hans ficka, och en hyresgäst, som kom efter honom i trappan, tog upp myntet och räckte honom det.

»Det är inte mitt», svarade han med en åtbörd av överraskning. »Jag skulle ha guld! Skulle jag leva som jag gör, om jag vore rik?»

På morgonen lagade han själv sitt kaffe på ett kolbäcken35

av järnplåt, som alltid stod i det mörka hörnet av hans kamin; hans middag bars på en bestämd tid upp till honom från en matvarubod. Vår gamla portvaktarhustru kom på bestämd tid för att städa hans rum. Genom en egendomlig tillfällighet, som Sterne skullekallat en förutbestämmelse, kallade sig denne man för .Qobseck} Då jag sedermera kom att sysselsätta mig med hans affärer, erfor jag, att han vid den tid, då vi lärde känna varandra, var omkring sjuttiosex år. gammal. Han var född omkring 1740, i en av Antwerpens förstäder såsom son av en judinna och en holländare och kallade sig Jean Esther van Gobseck. Ni torde erinra er, att Paris på sin tid mycket

sysselsatte sig med mordet på en kvinna, som kallades den vackra^ holländskan? Då jag händelsevis kom att tala härom med min gamla granne, sade han, utan att visa minsta deltagande eller den ringaste skymt av överraskning:

»Det var min systers dotterdotter.»

Det var allt vad han hade att säga om sin enda arvtager-skas och sin systers dotterdotters död. Genom rättegångsförhandlingarna erfor jag, att den vackra holländskan i själva verket hette Sara van Gobseck. Då jag frågade honom, huru det kunde komma sig, att hans systers dotterdotter besynnerligt nog bar hans namn, svarade han leende:

»Kvinnorna i min familj ha aldrig varit gifta.»

Den besynnerlige mannen hade aldrig velat se en enda medlem av de fyra generationer kvinnor, som voro hans släktingar. Han hatade alla sina arvingar och kunde inte fatta, att hans förmögenhet någonsin skulle ägas av en annan än han själv, inte ens efter hans död.

Hans mor hade, redan då han var blott tio år, sänt honom såsom skeppsgosse ombord på ett fartyg, som skulle avgå till de holländska besittningarna i Indien, där han sedan kastats omkring under ett tjugutal år. Fårorna i hans gulaktiga panna bevarade också hemligheten om fruktansvärda händelser, plötsliga skräckscener, oförmodade lyckokast, romantiska resor, obeskrivliga fröjder, hunger, som han lidit, kärlek, som förtrampats, blottställd, förlorad och återvunnen rikedom, ett liv, som otaliga gånger stått på spel och måhända endast räddats genom ett av dessa snabba beslut, vilkas grymhet ursäktas av nödtvånget att handla36

raskt. Han hade känt herr de Lally, amiral Simeuse, herr de Kergarouët, herr d'Estaing, baillin de Suffren, herr de Portenduère, lörd Cornwallis, lörd Hastings, Tippo Saibs far och Tippo Saib själv. Den savojard, som tjänade Madhadji-Sindiah, kung i Delhi, och i riklig grad bidrog till att grunda mahrattafurstarnas makt, hade gjort affärer med honom. Han hade haft förbindelser med Victor Hughes och flera berömda korsarer; han hade nämligen vistats på Sanct-Thomas. Han hade så grundligt frestat allt för att skaffa sig rikedom, att han sökt upptäcka det guld, varav man antog, att den stam av ryktbara vildar, som fanns i närheten av Buenos Ayres var i besittning. Slutligen var han icke heller främmande för händelserna i Amerikas frihetskrig. Men då han talade om Indien eller Amerika, vilket aldrig hände med någon främmande och mycket sällan med mig, tycktes det nästan, som om han gjorde sig skyldig till förräderi och ångrade det.

Om mänsklighet och sällskaplighet äro en religion, kunde han anses vara ateist. Ehuru jag föresatt mig att söka utforska honom, måste jag till min skam bekänna, att hans hjärta var och förblev outgrundligt, ända till dess sista ögonblick. Ibland undrade jag för mig själv, vilket kön han kunde tillhöra. Om alla procentare, tänkte jag, likna den där, tror jag, att de tillhöra ett neutralt kön. Hade han förblivit sin mors religion trogen? Betraktade han de kristna som sitt rov? Var han katolik, muhammedan, brahman eller lutheran? Jag fick aldrig veta något om hans religiösa åsikter. Han tycktes mig emellertid vara mera likgiltig än precis otrogen.

En afton inträdde jag till den man, vilken, så att säga, gjort sig till en guldklimp och som hans offer, vilka han kallade sina »klienter», ironiskt eller på skämt kallade »pappa Gobseck». Hans att i sin länstol, orörlig som en staty, med blicken fäst på spiselkappan, som om han på detta läst sina låneregister. En rykande lampa, vars fot en gång i tiden varit grön, spred ett ljus, som långt ifrån att giva hans ansikte litet färg i stället framhöll dess blekhet. Han såg på mig utan att säga något och pekade endast på den stol, som väntade mig.

»Vad kan den människan väl tänka på? » sade jag för37

mig själv. »Vet han, om det finns en Gud, kärlek, kvinnor, lycka? » Jag beklagade honom som jag skulle beklagat en sjuk. Men jag förstod också, att om han hade miljoner på banken, kunde han i tankarna äga hela jorden, som han genomrest, rannsakat, vägt, uppskattat och utnyttjat.

»God dag, pappa Gobseck», sade jag.

Han vände på huvudet och rynkade lätt sina buskiga svarta ögonbryn, en karaktäristisk rörelse, som hos honom var detsamma som det hjärtligaste skratt hos en sydfran-sos.

»Ni ser ut att vara vid lika dåligt lynne som den dagen, då man kom och sade er, att den där bokhandlaren, vars skicklighet ni så mycket beundrade, fast ni blev hans offer, gjort konkurs.»

»Offer?» sade han förvånad.

»Ordnade han inte, för att utverka sitt ackord, sin skuld till er med växlar, som utställts av hans jämte honom i konkurs försatta handelsfirma; och då han åter fick penningar, fordrade han inte, att ni skulle bevilja honom det avdrag, som motsvarade ackordet?»

»Han var slug», svarade han. »Men jag fick honom fast till slut.»

»Har ni då några växlar att protestera? Vi ha i dag den trettionde, som jag tror.»

Det var första gången, som jag talade med honom om penningar.

Han betraktade mig med en gäckande blick, och med sin milda röst, som liknade de toner, vilka en elev, som ännu inte kan blåsa riktigt, lockar ur en flöjt, sade han:

»Ni roar mig verkligen.»

»Ni har således verkligen någon gång roligt? »

»Tror ni då, att det inte finnes andra poeter än de, som skriva och låta trycka vers?» frågade han och ryckte på axlarna, i det han gav mig en medlidsam blick.

»Poesi i det där huvudet!»tänkte jag; jag kände nämligen ännu ingenting av hans liv.

»Vilken tillvaro skulle kunna vara så lysande som min? » återtog han, och hans blickar upplivades »Ni är ännu ung, ni har er ålders föreställningar och dem, som ingivas er av ert blod, ni ser kvinnoansikten i lågorna från den eld,38

som bränner er; jag ser däremot endast slocknade kol. Ni tror på allt, jag tror på ingenting. Bevara era illusioner, om ni kan.»

»Jag skall för er uppgöra en avräkning med livet. Vare sig ni reser eller stannar hemma vid er härd och hos er hustru, kommer alltid en ålder, vid vilken livet inte är annat än en vana, som man mekaniskt följer i en viss omgivning, som man föredrager framför andra. Lyckan består då däri att vi kunna bruka våra gåvor genom att tillämpa dem på verkligheten ... Utom dessa båda principer är allt annat falskt. Mina åsikter ha också växlat som andra människors, jag har måst förändra dem på varje breddgrad. Vad Europa beundrar, bestraffas i Asien. Vad som i Paris är en last, är en nödvändighet, så snart man passerat Azorerna. Här nere finnes ingenting fast och absolut. Här finnas endast vedertagna bruk, som ändras med klimaten. För den, vilken tvungits, så att säga, omgjuta sig i alla samhällsformer, äro övertygelse och moral endast tomma ord. Endast den enda känsla blir ännu kvar inom oss, vilken naturen tilldelat oss; vår självbevarelsedrift. I våra europeiska samhällen kallas denna drift personligt intresse. Om ni levat lika länge som jag, skulle ni veta, att endast en enda materiell sak finnes, vars värde är tillräckligt stadgat för att en människa skall kunna sysselsätta sig med den. Denna sak är guldet.

Guldet representerar alla mänskliga krafter. Jag har sett mycket, jag har sett, att överallt finnas slätter eller berg, slätterna bli tråkiga, bergen trötta; orterna ha sålunda ingen betydelse. Vad sederna angår, är människan överallt sig lik, överallt står striden mellan rik och fattig, överallt är den oundviklig; fördenskull är det bättre att vara utsugare än utsugen; överallt finner man muskelstarka personer, som arbeta, och lymfatiska människor, som plåga sig; överallt äro nöjena desamma, ty överallt förslöas sinnena, och endast en enda förnimmelse återstår till slut hos oss, fåfängan! Fåfängan det är alltid jaget. Fåfängan tillfredställes endast med strömmar av guld. Våra nycker, vår fantasis infall behöva tid, fysiska medel eller omsorger. Nå väl! guldet innehåller allt i frö och skänker allt i verkligheten. Endast galningar eller sjuklingar finna nöje i att39

alla kvällar spela kort för att veta, om de skola vinna några sous. Endast dumhuvuden kunna offra sin tid på att få veta vad som händer, om fru den och den lagt sig på sin vilsoffa ensam eller i sällskap, om hon har mera blod än lymfa, mera temperament än dygd. Endast rena dårar kunna tro sig gagna sina medmänniskor, då de sysselsätta

sig med att uppdraga politiska principer för att behärska ständigt oförutsedda händelser. Endast tokar älska tala om skådespelare och upprepa deras kvickheter, alla dagar, fast över en större yta, göra samma promenad som ett djur i sin bur, klä sig för andra, äta för andra, skryta med en häst eller en vagn, som grannen inte kan få förrän tre dagar senare. Är inte detta i få ord en parisares üv? Låt oss betrakta tillvaron ur en högre synpunkt än de se den. Lyckan består antingen i starka lidelser, som nöta ut livet, eller i regelbunden sysselsättning, som gör det till en mekanism, vilken funktionerar på bestämda tider. Utom denna lycka finnes en nyfikenhet, som man anser ädel: att lära känna naturens hemligheter eller åstadkomma en viss efterliknelse av dess verkningar. Är inte detta i två ord konsten eller vetenskapen, lidelse eller lugn?

Nåväl! Alla mänskliga lidelser paradera för mig, som lever i lugnet, förstörande och drivna till sin höjdpunkt av era sociala intressens spel. En vetenskaplig forskningslust, ett slags strid, i vilken människan alltid ligger under, den ersätter jag med ett systematiskt inträngande i det kugg-verk, som sätter mänskligheten i rörelse. Med ett ord, jag befinner mig, utan att utsätta mig för trötthet, i besittning av världen, och världen kan inte på minsta sätt komma åt mig.

Och hör nu!» återtog han. »Om jag nu berättar er denna förmiddags händelser, skall ni kanske förstå mina njutningar. »

Han steg upp, sköt en rigel för dörren, och drog, så att ringarna gnisslade mot järntenen, en gardin av gammalt tyg för fönstret, varefter han åter satte sig.

»I morse», sade han, »hade jag blott två växlar att inkassera; de andra hade redan föregående dag lämnats mina kunder i stället för betalning. Så mycket större förtjänst! Vid diskontering avdrager jag alltid avgiften för den åktur40

jag måste göra för inkasseringen och räknar mig till godo fyrtio sous för en droska. Det fattades bara, att en kund skulle låta mig traska genom hela Paris för den magra profiten av sex francs, mig, som inte behöver lyda någon och betalar endast sju francs i kontribution! Den första växel på tusen francs, som på sin tid belånades hos mig av en ung man, en vacker pojke i paljettbroderad väst, lorgnett, tilbury, engelsk häst o. s. v., var accepterad av en av Paris vackraste kvinnor, gift med någon rik egendomsägare, en greve. Varför hade den där grevinnan accepterat en växel, som rätts-ligen inte hade något värde, men i själva verket var ett förträffligt papper? Dessa stackars kvinnor frukta nämligen alltid den skandal, som en protest skulle orsaka i deras hem, och ge hellre något i vederlag än att inte betala. Jag ville veta det hemliga värde, denna växel kunde äga. Var det dumhet, oförsiktighet, kärlek eller medlidande?

»Den andra växeln på en lika stor summa, som accepterats av Jenny Malvaut, hade lämnats mig av en linnehandlare, som var på väg att ruinera sig.

»Ingen, som har någon kredit i banken, kommer till min butik, där det första steg, som tages från dörren till mitt skrivbord, tillkännager en förtvivlan, en nära förestående bankrutt och framför allt bankirernas vägran att lämna några pengar. Jag ser också endast hjortar, som nästan hetsats ihjäl av sina fordringsägares koppel.

»Grevinnan bodde vid rue du Helder och min Jenny vid rue Montmartre. Huru många förmodanden sysselsatte mig inte, då jag i morse gick hemifrån? Om inte dessa båda kvinnor kunde betala, skulle de ta emot mig med större aktning än om jag varit deras egen far. Vilka undflykter och osanningar skulle inte grevinnan duka upp för mig för tusen francs? Hon skulle antaga en älskvärd uppsyn, tala med de smeksamma tonfall i rösten, som pläga förbehållas den, som endosserat växeln, slösa smickrande och inställsamma ord på mig, måhända bönfalla, och jag ...» Här kastade gubben sin bleka, livlösa blick på mig — »och jag . .. fortfor han, »jag alltjämt orörlig, orubblig. Jag står där såsom en hämnare. Jag kommer såsom de förkroppsligade samvetskvalen. . .41

»Men nog om mina tankar och antaganden. Jag inställer mig.

'Fru grevinnan ligger', säger en kammarjungfru.

'När kan jag träffa henne?'

'Klockan tolv.'

'Fru grevinnan är måhända opasslig?'

'Nej, min herre, men hon kom inte hem från balen förrän klockan tre.'

'Mitt namn är Gobseck, säg henne det. Jag kommer igen klockan tolv.'

»Jag avlägsnar mig och kvarlämnar mina spår på den mjuka mattan och trappans marmorsteg. Jag finner ett nöje i att smutsa ned rika personers mattor, visst inte av småaktig elakhet, men för att låta dem känna nödens järnhårda grepp.

»Då jag kom till rue Montmartre till ett torvtigt hus, öppnade jag den gamla inkörsporten och såg en mörk gård, dit solen aldrig kommer. Portvaktarelogen var svart, glasrutorna liknade ärmen på en svart röck, som burits alltför länge; de voro flottiga, bruna, spruckna.

»Fröken Jenny Malvaut?»

'Hon är utgången; men om ni kommer för att få betalt på er växel, så här har ni pengarna.'

'Jag kommer igen', sade jag.

»Jag ville se den unga flickan, då jag hörde, attportvak-tarfrun hade pengarna; jag föreställde mig, att hon var vacker. Jag fördrev förmiddagen med att bese de i boulevardens butikfönster utställda gravyrerna, och på slaget tolv gick jag genom salongen utanför grevinnans rum.

'Fru grevinnan har just ringt på mig', sade kammarjungfrun, 'jag tror inte, att hon kan ta emot ännu.'

'Jag skall vänta', sarde jag och slog mig ned i en fåtölj.

»Portiärerna öppnades och kammarjungfrun kom skyndsamt ut och sade:

'Var så god och stig in, min herre.'

»Av den milda tonen i hennes röst drog jag den slutsatsen att hennes matmoder inte kunde betala.

»Huru vacker var inte den kvinna jag fick skåda! Hon hade i hast över sina bara axlar kastat en kaschmirsschal, i vilken hon så tätt insvepte sig, att man kunde ana hennes42

nakna former. Hon var klädd i en kammkofta, besatt med vita spetsar, vita som snö, vilka förutsatte en årlig utgift av omkring tvåtusen francs till fintvätterskan. Hennes svarta hår ringlade sig i stora lockar fram under en vacker sidenduk, som hon på kreolskornas sätt vårdslöst knutit kring huvudet.

»Sängen visade en oordning, vilken sannolikt härrörde av en orolig sömn. En målare skulle velat betala för att några ögonblick få bevista denna scen.

»Under de vällustigt uppfästa sänggardinerna visade en på ett med blått siden beklätt ejderdunsbolster intryckt kudde, vars spetsgarnityr livligt avstack mot den azurblå botten, den otydliga avteckningen av former, som väckte inbillningskraften. På en stor björnhud, som utbredde sig framför de i sängens mahogny utskurna lejonens fötter, glänste de vita sidenskor, som ditkastats med en vårdslöshet, vilken tröttheten efter en bal orsakar. På en stol låg en hopskrynklad klänning, vars ärmar släpade på golvet. Strumporna, som skulle kunnat bortföras av den minsta vindfläkt, snodde sig kring fötterna på en fåtölj. Strumpebanden hängde ned över kanten på en divan. En dyrbar solfjäder glittrade halvöppen på kaminskivan. Byrålådorna stodo öppna. Blommor, diamanter, handskar, en bukett, en gördel lågo kringspridda här och där. Jag insöp en obestämd doft av parfym. Allt var lyx och oordning, skönhet utan harmoni.

»För henne eller för hennes tillbedjare lurade emellertid armodet under allt detta, reste redan sitt huvud och visade sina skarpa tänder. Grevinnans slappa, trötta ansiktsdrag liknade detta rum, som beströddes med spillrorna efter en fest. Dessa kringkastade dyrbara småsaker väckte min medömkan; tillsammans prydligt ordnade hade de föregående afton förmått väcka ett rus av hänförelse. Spår av en kärlek, som drabbats av samvetskvalen, bilder

av ett i förströelser och nöjen, lyx och buller tillbragt liv, förrådde Tantalus' fåfänga ansträngningar att kvarhålla flyende nöjen.

»En rodnad här och där på den unga kvinnans ansikte vittnade om hennes fina hy, men hennes drag voro liksom förgrovade och de mörka ringarna under hennes ögon tyck-43

tes skarpare utpräglade än vanligt. Icke förty framträdde likväl hennes kraftiga natur med tillräcklig styrka för att dessa bevis på ett vanvettigt, utsvävande liv icke fördärvade hennes skönhet. Hennes ögon glänste. I likhet med en av dessa bilder av Herodias, för vilka vi ha Lionardo da Vincis pensel att tacka — jag har också handlat med tavlor — överströmmade hon av liv och kraft; ingenting smått eller oansenligt i hennes kroppslinjer eller ansiktsdrag; hon ingav kärlek och syntes mig böra vara starkare än kärlek. Hon behagade mig. Det var längesedan mitt hjärta klappade hastigare. Jag hade redan fått betalning! Jag skulle än i dag ge tusen francs för en känsla, som hos mig framkallade minnet av min ungdom.

'Skulle ni, min herre', sade hon, i det hon bjöd mig sitta ned, 'vilja vara av den godheten vänta?'

'Till i morgon klockan tolv, min fru', svarade jag, och vek ihop växeln, som jag visat henne, 'jag har inte rättighet att låta protestera densamma dessförinnan.»

»För mig själv sade jag: 'Betala för din lyx, betala för ditt namn, betala för din lycka, betala för den företrädesrätt du åtnjuter. För att försäkra sig om besittningen av sina tillgångar ha de rika uppfunnit domstolarna, domarna och guillotinen, ett slags ljus, varpå de okunniga bränna sig. Men för dig, som sover på siden och under siden, finnas samvetskvalen, under ett vänligt leende döljer du, att tänderna skallra, och i din inbillning känner du giriga rovdjursbetar sarga ditt hjärta.'

'En protest! Vad tänker ni på?' utbrast hon och betraktade mig. 'Kan ni verkligen vara så hänsynslös mot mig?'

'Om själva kungen vore mig skyldig något och inte betalade, skulle jag ändå låta lagen söka honom före varje annan gäldenär.'

I detta ögonblick hördes en sakta knackning på dörren.

»Jag tar inte emot!' sade den unga kvinnan befallande.

'Jag skulle ändå vilja tala ett ögonblick med dig, Ana-stasie.'

'Inte nu, min vän', svarade hon i mindre hård, men likväl ingalunda mild ton.

'Vad är det för konster! Ni talar ju med någon', svarade44

en person, som inte kunde vara någon annan än greven, i det han inträdde i rummet.

Grevinnan gav mig en blick; jag förstod, nu var hon min slavinna.

Det fanns en tid, unge man, då jag måhända skulle ha varit nog dum att inte låta protestera växeln. År 1763 lät jag i Pondichery nåd gå före rätt mot en kvinna, som till tack grundligt lurade mig. Jag förtjänade det; varför trodde jag henne?

'Vad önskar den herrn?' frågade greven.

Jag såg hans hustru rysa från huvud till fötter, det vita och sammetlena skinnet på hennes hals blev strävt; hon fick, såsom man plägar säga, gåshud.

Men jag, jag skrattade utan att en enda muskel rörde sig.

'Herrn är en av mina furnissörer', sade hon.

Greven vände mig ryggen, och jag drog till hälften fram växeln ur min ficka.

Vid detta tecken till oblidkelighet kom den unga kvinnan fram till mig och räckte mig en diamant.

'Tag den här', viskade hon, 'och gå.'

'Vi bytte värdeföremålen, jag hälsade aktningsfullt och avlägsnade mig.

Diamanten var gott värd sina tolvhundra francs för mig.

På gården fann jag en hel svärm av tjänare, som borstade sina livréer, smorde sina stövlar och rengjorde präktiga ekipage.

»Det där är således», sade jag för mig själv, »vad som för det där folket till mig. Det där driver dem att på anständigt sätt stjäla miljoner och förråda sitt fosterland. För att inte behöva damma ned sig genom att gå till fots vadar den förnäme herrn eller den, som söker efterapa honom, då och då i smutsen.

I detta ögonblick öppnades inkörsporten för att släppa in den unge mans kabriolett, som utfärdat växeln.

'Min herre', sade jag, då han stigit ur, 'se här tvåhundra francs, som jag ber er lämna fru grevinnan, på samma gång ni låter henne veta, att jag håller den pant, hon denna morgon lämnade mig, till hennes förfogande,'45

Med ett gäckande leende, som om han tänkte: 'Jaså, hon har betalat, nå, så mycket bättre!' tog han emot de tvåhundra francs jag gav honom.

I detta ansikte läste jag grevinnans öde. Denne vackre blonde herre, denne kalle, hjärtlöse spelare måste ruinera sig, ruinera henne, ruinera hennes gemål, ruinera hennes barn, förstöra deras hemgift och orsaka större förödelser i salongerna än ett batteri bomber i ett regemente soldater.

Jag begav mig till rue Montmartre, till fröken Jenny. Jag måste gå uppför en smal, ganska brant trappa. I femte våningen infördes jag i en lägenhet, som bestod av två rum, där allt var så skinande rent som en nypräglad dukat. Jag kunde inte upptäcka minsta spår till damm på möblerna i det första rummet, där jag mottogs av fröken Jenny, en ung, enkelt klädd parisiska: elegant och friskt litet huvud, intagande väsen, välkammat, kastanjebrunt hår som i två bågar uppfäst över tinningarna gav ett förhöjt uttryck åt hennes blåa, kristallklara ögon. Dagsljuset, som föll in i rummet genom de små gardinerna, som hängde för rutorna, spred ett mildt sken över hennes blygsamma ansikte. Ett stort antal tillklippta linnebuntar, som lågo uppstaplade på de olika möblerna, visade mig hennes yrke: hon var linnesömmerska. Sådan hon stod där, tedde hon sig för mig såsom ensamhetens genius.

Då jag visade henne växeln, sade jag, att jag inte funnit henne hemma på morgonen.

»Pengarna lågo ju hos portvakten.»

Jag låtsades inte höra.

'Fröken går tidigt ut, tyckes det?'

'Jag är sällan borta; men då man arbetar hela natten, måste man ibland ta sig ett bad.'

Jag betraktade henne uppmärksamt. Med en blick hade jag gissat allt. Det var en ung flicka, som av någon olycka dömts till att arbeta hårt och som tillhörde någon hederlig förpaktarfamilj; hon hade nämligen några av dessa egendomliga fräknar, som utmärka personer, födda på landet. Hela hennes väsen andades en obeskrivlig renhet och dygd och jag tyckte mig vara i en atmosfär av ärlighet och uppriktighet, som vederkvickte mina lungor. Stackars oskuld! hon trodde ännu på något. Över hennes46

enkla målade träsäng hängde ett krucifix, prytt med två vigda grenar av buxbom. Jag blev nästan rörd och kände mig frestad att erbjuda henne ett penninglån till bara tolv procent för att skaffa henne möjlighet att köpa någon liten god affär; men tänkte jag, hon har kanske någon liten kusin, som skulle förskaffa sig penningar på hennes namn och på detta sätt utsuga henne.

Jag gick fördenskull, i det jag stålsatte mig mot alla fri-kostighetsanfall; jag har nämligen ofta funnit, att då välgörenhet inte skadar välgöraren, dödar den understundom däremot föremålet för densamma.

Då ni kom, tänkte jag att Jenny Malvaut en dag skulle bli en liten förträfflig hustru; jag ställde hennes rena och ensamma liv mot grevinnans, som redan hemfallit till växlarnas demon och måste sjunka i lastens och missgärningarnas avgrund!

'Nåväl!» återtog han efter en stunds djup tystnad, varunder jag gav akt på honom, »tror ni nu, att det inte betyder något att på detta sätt intränga i människohjärtats hemligaste skrymslen, leva sig in i andras liv och se det framför sig i hela dess nakenhet? Ett ständigt omväxlande skådespel: hiskliga sår, sorger till döden, kärleksscener, armodet, som väntas av Seines böljor, ynglingens fröjder och njutningar, som leda till schavotten, förtvivlans hånskratt och överdådiga festers yra. I dag ett sorgespel: en hederlig familjefar, som osar ihjäl sig därför att han inte längre kan livnära sina barn. I morgon en komedi: en ung man, vilken med lämpliga förändringar av biomständigheterna efter vår tid söker förmå mig att spela rollen av välgörande långivare.

Ni har hört de senaste predikanternas vältalighet berömmas, jag har ibland förlorat min tid med att gå och höra på dem; de ha förmått mig ändra mening, men inte handlingssätt, såsom någon, jag minnes inte vem, en gång sade. Nå väl, era goda präster, er Mirabeau, er Vergniaud och alla de andra, vad de än må heta, äro idel stammare i jämförelse med de vältalare, som komma till mig. En förälskad flicka, en gammal hederlig affärsman i utförsbacken till bankrutt, en mor, som vill dölja sin sons felsteg, en artist utan bröd, en 'storman', för vilken gunsten börjar dala och som av47

brist på pengar är på väg att mista frukten av sina ansträngningar, ha ofta kommit mig att rysa genom makten av sina ord.

Dessa överväldigande skådespelare deklamera endast för mig, men kunna inte bedraga mig. Min blick är som Guds öga, jag skådar ända in i deras hjärtan. Ingenting är fördolt för mig. Den, som drager till och lossar på snörena till pungen, vägrar man ingenting. Jag är tillräckligt rik att kunna köpa deras samveten, som hålla ministerierna i rörelse, från deras vaktmästare ända till deras älskarinnor: är inte detta makt? Jag kan få de vackraste kvinnor och de ömmaste smekningar, är inte detta nöje? Sammanfatta inte makt och nöje hela vår samhällsordning?

Vi äro i Paris omkring ett dussin av vårt slag, alla tystlåtna och okända kungar, härskare över era öden. Är inte livet en maskin, som sättes i rörelse av penningen? Ni måste nämligen veta, att orsakerna ständigt sammanflyta med verkningarna; man skall aldrig komma därhän att kunna skilja själen från sinnena, anden från materien. Guldet är våra nuvarande samhällens förandligade väsen.

Vi tolv, som förenas av samma intresse, mötas en dag i veckan på café Thémis vid Pont Neuf. Därstädes avslöja vi finansens hemligheter. Ingen kan bedraga oss med en föregiven förmögenhet; vi äga nämligen alla familjers hemligheter. Vi ha ett slags svart bok, i vilken de viktigaste upplysningar om den offentliga krediten, banken och handeln antecknas. Såsom börsens kasuister bilda vi ett slags inkvisitionsdomstol, inför vilken bedömes och analyseras även de skenbart likgiltigaste handlingar av alla personer, som äga någon förmögenhet, och vi förutsäga alltid det riktiga. Den ena sysselsätter sig med domstolsmaterialet, den andre med finansmännen, den ena med ämbets- och tjänstemännen, den andra med köpmännen och handelsvärlden. Jag håller ögat på sönerna av goda familjer, på konstnärerna, världsmännen och spelarna — kort sagt den rörligaste och mest omväxlande delen av Paris' invånare. Envar anförtror oss sin grannes hemligheter. Besviken kärlek, sårad fåfänga äro pratsamma. Lasten, missräkningen, hämnden äro de bästa polisspioner. Liksom jag48

själv ha mina vänner redan njutit allt, blivit mätta på allt och kommit så långt, att de älska makten och penningen endast för maktens och penningens egen skull.

Här, i det här rummet», sade han och visade på sin nakna och kalla bostad, »ber den lidelsefullaste älskare, som låter ett ord reta sig och drager värjan för ett uttryck, med hopknäppta händer! Den högfärdigaste köpman eller över sin skönhet mest fåfänga kvinna, den stoltaste militär, (alla falla här till bönboken med raseriets eller sorgens tårar i ögonen. Här bönfaller den berömdaste konstnären och skriftställaren, vars namn är säkert om att gå till eftervärlden. Här, med ett ord», tillade han och förde handen till sin panna, »finnes den våg, i vilken arven och intressena i Paris vägas.

Tror ni fortfarande, att inga njutningar finnas bakom denna vita mask, som så ofta förvånat er?» sade han och vände mot mig sitt bleka ansikte, vari något av silvrets kalla glans tycktes återspegla sig.»

»Liksom bedövad återvände jag till mitt rum. Denne lille hoptorkade gubbe hade blivit till något stort. Inför mina häpna blickar hade han förvandlats till ett fantastiskt väsen, till en personifikation av guldets makt. Livet och människorna uppfyllde mig med fasa. Skall då alltings förklaring och mål vara penningen? frågade jag mig. Jag minnes, att jag somnade ganska sent. Runt omkring mig såg jag högar av guld. Den vackra grevinnan sysselsatte mina tankar. Jag måste till min skam bekänna, att hon helt och hållet bortskymde bilden av den enkla och kyska varelse, som invigts åt arbetet och obemärktheten. Men dagen därpå framträdde den milda Jenny ur det töcken, som åtföljde mitt uppvaknande, i hela sin skönhet och jag tänkte endast på henne.»

»Behagar ni kanske ett glas sockervatten? » sade vicom-tessen, i det hon avbröt Derville.

»Ja, gärna», svarade han.

»Men i allt det där ser jag ändå ingenting, som angår oss», sade fru de Grandlieu, i det hon ringde.

»Vid Sardanapalus!» utbrast Derville med sin favorited49

»jag skali nog väcka fröken Camille, som är på god väg att somna, då jag säger henne, att hennes lycka på sin tid berodde av pappa Gobseck; men som den hedersmannen dött i en ålder av åttionio år, skall herr de Restaud snart komma i besittning av en vacker förmögenhet. Detta fordrar emellertid sin förklaring. Vad Jenny Malvaut angår, så känner ni henne, hon är min hustru!»

»Den stackars gossen», genmälde vicomtessen, »skulle med sin vanliga öppenhet tillstå detta i tjugu personers närvaro.»

»Jag skulle förkunna det för hela världsalltet», sade advokaten. »

»Drick, drick, min käre Derville. Ni skall aldrig bli annat än den lyckligaste och bästa av alla människor.»

»Jag lämnade er vid rue du Helder hos en grevinna», utropade onkeln, som lätt inslumrat och nu lyfte upp huvudet. »Vad hade ni gjort av henne? »

»Några dagar efter mitt samtal med den gamle holländaren, försvarade jag min disputation», återtog Derville, »jag blev juris licentiat och därpå advokat. Det förtroende, som den gamle girigbuken hyste till mig, ökades betydligt. Han rådfrågade mig gratis om varjehanda kvistiga affärer, i vilka han inlåtit sig på goda grunder, men vilka skulle synts varje sakförare dåliga. Denne man, över vilken ingen kunnat få det minsta välde, åhörde mina råd med ett slags aktning. Det är sant, att detta emellertid alltid bekom honom ganska bra.

Den dag, då jag slutligen utnämndes till förste skrivare vid den byrå, där jag arbetat i tre år, lämnade jag huset vid rue des Grès och flyttade till min chef, hos vilken jag hade mat och husrum och hundrafemtio francs i månaden.

Det var en härlig dag! Då jag tog avsked av procentaren, visade han mig varken vänskap eller missnöje och bad mig inte ens besöka sig, han gav mig endast en av dessa blickar, som hos honom tycktes, så att säga, förråda gåvan att se i syne.

Omkring åtta dagar därefter erhöll jag ett besök av min förra rumsgranne, som kom för att rådfråga mig i en ganska kinkig affär, en expropriation. Han fortsatte sina gratis-konsultationer så obesvärat som om han betalat mig för dem.

4 Balzac.50

Mot slutet av andra året, från 1818 till 1819, råkade min chef — som levde mycket för sina nöjen och förbrukade mycket pengar — i en pinsam penningförlägenhet och nödgades sälja sin praktik. Om också på den tiden advokatbyråer inte hade det oerhörda värde, som de nu äga, sålde min chef sin byrå dock inte för mindre än hundrafemtiotusen francs. En verksam, kunnig och intelligent man kunde på dess praktik gott leva anständigt, betala räntan på denna summa och på tio år göra sig kvitt sin skuld, om han blott ingav förtroende. Jag, som var sjunde barnet till en småborgare i Noyon, ägde inte en vitten och kände i hela världen ingen annan kapitalist än pappa Gobseck. En äregirig tanke och en gnista hopp ingåvo mig emellertid mod att söka upp honom.

En afton begav jag mig fördenskull långsamt till rue des Grès. Mitt hjärta klappade våldsamt, då jag bultade på det gamla huset. Jag erinrade mig allt vad den gamle girig-buken förr sagt på en tid, då jag var långt ifrån att anavåld-samheten av den ångest, som började på tröskeln till denna port. Och nu kom jag för att som alla andra be honom om hjälp.

»Nej», sade jag för mig själv. »Det här går inte an. En hederlig människa måste överallt ta vara på sin värdighet. Penningar äro inte värda en feghet. Jag måste fördenskull uppträda lika sakligt och positivt som han själv.»

Sedan jag flyttat, hade pappa Gobseck hyrt mitt rum för att slippa grannar. Han hade också låtit göra en liten gallerförsedd lucka mitt på sin dörr och öppnade inte förrän han känt igen mig.

»Nåväl!» sade han med sin tunna flöjtstämma, »er chef säljer alltså sin praktik.'

'Hur vet ni det? Han har ännu inte talat med någon annan än mig om den saken.'

Gubbens läppar drogos åt mungiporna ackurat som förhängen, och detta stumma leende åtföljdes av en kylig blick.

»Det behövdes alltså för att ni en gång skulle besöka mig», tillade han efter ett ögonblicks tystnad, som gjorde mig helt förvirrad.

»Hör mig, herr Gobseck», återtog jag med så mycket lugn jag förmådde visa inför gubben, som betraktade mig5*

med sina orörliga ögon, vilkas skarpa glans förbryllade mig.

Han gjorde en åtbörd som för att säga: tala.

»Jag vet, att det är mycket svårt att beveka er. Därför skall jag inte förlora någon vältalighet på att för er söka skildra en skrivares belägenhet, som inte äger en sou, endast sätter sitt hopp till er och inte i hela världen känner ett annat hjärta än ert, hos vilken han kan finna förståelse för sin framtid. Låt oss fördenskull lämna hjärtat åsido, affärer göras som affärer och inte som romaner med känslosamhet. Så här förhåller sig saken. Min chefs praktik inbringar honom årligen en tjugutusen francs; men jag tror, att den i mina händer skulle vara värd femtiotusen. Han vill sälja den för femtiotusen écus: Jag har den fasta övertygelsen», sade jag, i det jag slog mig för pannan, »att om ni vill låna mig den summa, som behöves för köpet, skall jag vara fullkomligt fri från min skuld om tio år.»

»Det kallar jag att tala som en man», svarade pappa Gobseck, i det han räckte mig handen och tryckte min hand. »Så länge jag haft affärer», återtog han, »har ingen klarare förstått framställa anledningen till sitt besök. Nå, säkerheten då? » sade han och mätte mig från huvud till fot. »Ingen», tillade han efter en paus. »Hur gammal är ni?»

»Tjugufem år om tio dagar», svarade jag, »annars skulle jag inte kunna underhandla om en affär.»

»Riktigt.»

»Nåväl? »

»Möjligt.»

»Man måste minsann skynda sig -?- eljest kunna spekulanter överbjuda mig.»

»Kom hit i morgon med er dopsedel och vi skola tala om er affär: jag skall tänka på den.»

»Följande morgon klockan åtta var jag hos gubben. Han tog intygen i handen, satte på sig sina glasögon, hostade, spottade, svepte in sig i sin svarta röck och genomläste noga hela utdraget från mairiet. Därpå vände han papperet på alla sidor, såg på mig, hostade åter, vred sig fram och tillbaka på sin stol och sade:52

»Vi skola försöka ordna den här affären.»

Jag skälvde i hela kroppen.

»Jag får femtio procent på mina pengar», återtog han. »någon gång hundra, tvåhundra, femhundra procent.»

Vid dessa ord bleknade jag.

»Men i betraktande av vår gamla bekantskap, skall jag nöja mig med tolv och en halv procents ränta... ja...»

Han tvekade--»Nåväl! Ja, för er skull skall jag nöja

mig med tretton procent om året. Passar det? »

»Ja», svarade jag.

»Men om det är för mycket», återtog han, »så försvara er, Grotius!»

Skämtande plägade han gärna kalla mig »Grotius ».

»Då jag begär tretton procent av er, sköter jag endast mitt yrke; tänk efter, om ni kan betala det. Jag tycker inte om människor, som säga 'topp' till allt. Är det för mycket?»

»Nej», svarade jag; jag skall endast behöva arbeta desto mera.»

»För tusan!» sade han och gav mig en av sina illpariga sneda blickar, »era klienter skola betala.»

»Nej, för satan!» utbrast jag, »det skall bli jag. Jag skall hellre hugga av mig handen än skinna människorna!»

»Nå, lycka till då », sade pappa Gobseck

»Men tariffen på honoraren är lagligen fastställd», återtog jag.

»Det är den inte », anmärkte han, »för affärstransaktioner, för förlikningar och betalningsuppskov. Ni kan då räkna på tusen francs, på sex tusen francs till och med, allt efter angelägenhetens betydelse, för era överläggningar, era besök, era förslag, era utlåtanden och vad ni i övrigt förbrukar av goda ord. Ni måste söka få dylika saker om händer. Jag skall överallt förorda er såsom den kunnigaste och skickligaste advokat och skaffa er så många rättegångar av den sorten, att ni skall få era kolleger att spricka av avund. Werbrust, Palma, Gigonnet, mina affärsvänner, skola åt er uppdraga sina expropriationer — och Gud må veta, att de ha nog av den sorten! Ni skall sålunda få två slags klienter, dem ni köper och dem jag skickar till er. Ni borde egentligen betala mig femton procent på mina hundrafemtiotusen francs.»53

»Må gå då, men inte en vitten mer», sade jag med hela bestämdheten hos en person, som inte vill gå längre. Pappa Gobseck veknade och tycktes nöjd med mig.

»Jag skall själv betala er chef köpesumman för hans praktik», återtog han, »för att jag skall kunna förskaffa mig en säker förhandsrätt och nödig borgen.»

»Åh, skaffa er så många säkerheter ni vill.»

»Se'n skall ni lämna mig ett motsvarande värde i femton in blanko accepterade växlar, var och en på en summa av tiotusen francs.»

»Förutsatt, att denna dubbla valuta fastställes!»

»Nej!» utropade Gobseck, i det han avbröt sig. »Varför vill ni, att jag skall ha mera förtroende till er än ni har till mig?»

Jag teg.

»Och dessutom skall ni», sade han; i det han fortsatte i fryntlig ton, »sköta mina affärer utan att fordra honorar, så länge jag lever, eller hur?»

»Avgjort — så vitt som inga förskott komma i fråga.»

»Det stämmer!» sade han. »Jag får väl då söka upp er på er byrå? » tillade den gamle mannen, i det han bemödade sig att ge sitt ansikte ett så vänligt uttryck som möjligt.

»Det skall alltid göra mig ett stort nöje.»

»Gott, men om förmiddagarna blir det allt bra svårt, ni har era affärer, och jag mina.»

»Så kom om aftnarna.»

»Nej!» svarade han livligt. »Ni bör deltaga i umgängeslivet och söka upp era klienter. Jag har också mina vänner — på kaféet.»

Hans vänner!

»Nå väl», sade jag, »varför inte välja middagstimmen för vårt sammanträffande? »

»Det går bra», sade Gobseck. »Efter börsen klockan fem. Nåväl! Ni skall ta emot mig alla onsdagar och lördagar. Vi skola tala om våra affärer som ett par vänner. Ser ni! Jag kan också någon gång vara glad. Låt mig få en rapphönsvinge och ett glas champagne, så skola vi prata. Jag vet mycket, som man i dag kan omtala och som skall lära er känna människorna och i synnerhet kvinnorna.

»Nå, kör för rapphönan och champagneglaset.»54

»Begå inga dårskaper, ty då skall ni mista mitt förtroende till er. För inte stort hus. Tag er en gammal tjänarinna, en enda. Jag skall besöka er för att förvissa mig om er hälsa. Jag har ju placerat mitt kapital, så att säga, på ert huvud, och jag måste underrätta mig om era affärer. Kom emellertid hit i afton med er chef.»

»Om det inte är ogrannlaga att fråga, skulle ni inte vilja säga mig», sade jag åt den lille gubben, då vi stodo på dörrtröskeln, »vad har min dopsedel för vikt i den här affären?»

Jean Esther van Gobseck ryckte på axlarna, log illistigt och svarade:

»Hur oförståndig ungdomen ändå är! Så lär er då, herr advokat — ty ni måste veta det för att inte låta lura er — att före trettio år äro ärlighet och duglighet ännu ett slags hypotek. Efter den åldern kan man inte mera lita på en människa.» Med dessa ord stängde den gamle mannen sin dört

/ Tre månader därefter var jag advokat. Kort därpå hade jag den lyckan, fru vicomtess, att sysselsätta mig med de angelägenheter, som angingo återlämnandet av era egendomar. Denna process, gjorde mig känd. Trots den ofantliga ränta, jag måste betala Gobseck, kunde jag på mindre än fem år göra mig kvitt min skuld. Jag gifte mig med Jenny Malvaut, som jag uppriktigt älskade, överensstämmelsen i våra öden, i vårt arbetsamma liv, vår framgång ökade våra känslors styrka. En av hennes farbröder, som blivit en rik förpaktare, dog och lämnade henne sjuttiotusen francs, som hjälpte till att göra mig skuldfri. Från den dagen har mitt liv endast varit lycka och framgång.

Låt oss emellertid inte vidare tala om mig, ingenting är odrägligare än en lycklig människa.

Låt oss återkomma till de andra personerna i vår historia.

Ett år efter det jag förvärvat min byrå, måste jag, mycket mot min vilja, deltaga i en ungkarlsfrukost. Festmåltiden hölls till följd av ett vad, som en av mina kamrater förlorat till en ung man, vilken vid den tiden var mycket bemärkt i den eleganta världen. Herr de Trailles, dandyismens blomma på den tiden, åtnjöt ett ofantligt rykte.»

»Det har han ännu », sade greve de Börne, i det han avbröt advokaten. »Ingen bär en frack eller kör ett tandem bättre55

än han. Maxime har talangen att spela, äta och dricka med större behag än någon annan. Han förstår sig på hästar, hattar, tavlor. Alla kvinnor äro galna i honom. Han ger årligen ut omkring hundratusen francs, utan att han, så vitt man vet, rår om en enda egendom eller en enda räntekupong Greve Maxime de Trailles är typen för våra salongers, våra boulevarders vandrande ridderskap, han är ett slags amfibie, som har lika mycket av man som kvinna hos sig, en sällsam varelse, beredd till allt, utan att kunna användas till något, fruktad och föraktad, en man, som känner allt och ändå ingenting vet, lika färdig till en välgärning som till ett brott, ömsom feg, gemen, ömsom förnäm, fastmer täckt av smuts än fläckad av blod, mera tryckt av bekymmer än plågad av ånger,

mera upptagen av att bringa saker till ett gott slut än att närmare tänka på dem, en man, som låtsar kärlek, men inte har några känslor, en glänsande länk, som skulle kunna förena bagnon med den höga societeten. Maxime de Trailles är en man, som tillhör en klass av människor med hög intelligens, ur vilken någon gång en Mirabeau, en Pitt, en Richelieu utgå, men som oftare lämnar sådana personligheter som en greve de Horne, en Fouquier-Tinville och en Cogniard.»

»Nåväl!» återtog Derville, sedan han åhört vad vicomtes-sens bror hade att säga, »jag hade hört mycket talas om denna person av den stackars pappa Goriot, som varit en av mina klienter, men redan flera gånger undvikit den farliga äran av hans bekantskap, då jag träffade honom i detta sällskap. Min kamrat hade emellertid så enträget bett mig deltaga i hans frukost, att jag inte kunde undandraga mig hans bjudning, om jag inte ville bli beskylld för tillgjordhet.

Ni torde ha svårt, min fru, att föreställa er en ungkarls-frukost. Det är en prakt av utsökta sällsyntheter, lyxen hos en girig, som fåfängan gör till slösare för en dag. Då man inträder i rummet, överraskas man av den ordning, som råder på bordet, vilket glänser av silver, kristaller och vit damast. Här står livet i blom; de unga männen äro älskvärda och fulla av behag; de le, tala sakta och likna unga nygifta, allt omkring dem är jungfruligt och orört. Två timmar efteråt skulle ni kunna tala om ett slagfält: över allt sönderslagna glas, hopskrynklade, sönderrivna serveter;56

rester av anrättningarna, som äro vedervärdiga att skåda. Därtill ett skrik, som kan väcka en död, löjliga skålar, ett fyrverkeri av epigram och dåligt skämt, purpurröda ansikten, glödande ögon, vilkas glasartade blickar ingenting säga, ofrivilliga förtroenden, vilka yppa allt. Under detta infernaliska oväsen slå somliga sönder buteljerna, andra sjunga visor. Man utmanar varandra, famntar varandra eller slåss. En avskyvärd atmosfär bildas av hundratals ångor och skriken från ett hundratal röster; ingen vet mer vad han äter, vad han dricker eller vad han säger; somliga äro dystra, andra pratsamma; den ena är monoman och upprepar ständigt samma ord som en klocka, som man satt i rörelsen; den andra vill i kommandoton avstyra tumultet; till och med den klokaste föreslår ett slags orgie. Om i detta ögonblick en person med sina fem sinnen i behåll inträdde, skulle han tro sig komma mitt i en backanal.

Under ett dylikt oväsen sökte herr de Trailles förvärva sig min bevågenhet. Jag hade i det närmaste lyckats bevara mitt förnuft och var på min vakt. Vad honom angick, hade han bevarat hela sin kallblodighet och tänkte endast på sina angelägenheter, ehuru han låtsade sig ha ett anständigt rus. Jag vet inte, hur det gick till, men då vi lämnade Grignons salonger klockan nio på aftonen, hade han alldeles förtrollat mig och jag hade lovat att följande dag föra honom till vår pappa Gobseck. Så'na ord som heder, dygd, grevinna, hederlig kvinna, tillbedd kvinna, olycka, förtvivlan hade tack vare hans behändiga tunga liksom genom ett trolleri placerats på lämpliga ställen under samtalet. Då jag nästa dag vaknade, sökte jag påminna mig vad jag gjort föregående afton och hade mycken möda att reda mina tankar. Slutligen tyckte jag mig finna, att dottern till en av mina klienter löpte fara att förlora sitt rykte, sin makes aktning och kärlek, om hon inte på förmiddagen kunde anskaffa en femtiotusen francs. Där funnos spelskulder, räkningar på vagnar, pengar, som förlorats, på vad sätt vet jag inte. Min trollkarl till bordsgranne hade försäkrat mig, att han var tillräckligt rik för att med några års sparsamhet reparera den skada, hennes förmögenhet lidit. Nu först började jag förstå min kamrats enträgenhet med sin bjudning. Till min skam måste jag erkänna, att jag alls57

inte anade hur viktigt det var för pappa Gobseck att sammanträffa med denna dandy.

Just då jag steg upp, inträdde herr de Trailles.

»Herr greve», sade jag efter de vanliga artighetsbetygel-serna, »jag inser inte, att ni har något behov av mig för att inställa er hos van Gobseck, den artigaste och älskvärdaste av alla kapitalister. Han skall lämna er pengar, om han har några till sitt förfogande, eller fastmer om ni erbjuder honom tillräcklig säkerhet.»

»Min ärade herre», svarade han, »jag har inte minsta tanke på att tvinga er göra mig en tjänst, även fast ni lovat mig det.»

»Sardanapalus!» sade jag för mig själv, »skall jag låta den där människan tro, att jag inte plägar hålla mina löften.» f> »Jag hade den äran att i går säga er, att jag i en mycket olämplig stund blivit oense med pappa Gobseck», fortsatte han. »Men som knappt någon annan än han finnes i Paris, som i en handvändning och till på köpet den första i månaden kan anskaffa hundratusen francs, bad jag er försona mig med honom. Men låt oss inte vidare tala om saken ...»

Herr de Trailles betraktade mig med en blick, som betydde en artig förolämpning och beredde sig att gå.

»Jag är färdig att genast följa er», sade jag.

Då vi kommo till rue des Grès, såg sig dandyn omkring med en uppmärksamhet och en oro, som väckte min förvåning. Han bleknade, rodnade och gulnade om vartannat, och på hans panna visade sig några svettdroppar, då han fick se porten till det hus, där Gobseck bodde. I samma ögonblick som vi stego ur hans kabriolett, körde en droska in på rue des Grès. Den unge mannens skarpa blick lät honom genast varsebli en kvinna, till hälften gömd i droskan. Ett uttryck av nästan vild glädje upplivade hans ansikte; han ropade an en liten gosse, som fick hålla hans häst, och vi gingo upp till den gamle penningutlånaren.

»Herr Gobseck», sade jag, »jag för med mig en av mina bästa vänner (som jag lika litet tror om gott som själva djävulen», tillade jag i gubbens öra —). Enligt mitt förmenande torde ni väl kunna visa honom tillmötesgående (— efter vanlig ränta —) och hjälpa honom ur hans förlägenhet (— om saken passar er).»58

Herr de Trailles bugade sig för procentaren, satte sig och antog för att åhöra honom en kurtisanaktig älskvärdhet, som rentav skulle förtjusat er i sin gemena behagfullhet. Min Gobseck förblev emellertid orörlig och känslolös på sin stol vid kaminen, där han liknade Voltaires staty, sådan man om aftonen ser densamma i peristylen till théâtre franfais. Liksom för att hälsa lyfte han litet på den nötta mössa, som täckte hans huvud, och visade ett litet stycke av sin gula hjässa, som gjorde likheten med marmorstoden ändå större.

»Endast för mina gamla beprövade kunder har jag pengar», sade han.

»Är ni verkligen så ond därför att jag ruinerat mig hos andra än hos er?» svarade greven skrattande.

»Ruinerat? » upprepade Gobseck ironiskt.

»Ni vill väl inte säga, att man inte kan ruinera en person, som ingenting äger? Men jag trotsar er att i Paris finna ett vackrare kapital än detta», utbrast den fashionabla spätten, i det han reste sig och svängde sig om på klacken.

Detta skämt, som tycktes innebära ett nästan djupt allvar, {prslog emellertid inte till att beveka Gobseck.

»Är jag inte intim vän med Roquerolles, de Marsay, Franchessini, de båda Vandenesse, Ajuda-Pinto, kort sagt med alla unga män, som äro mest på modet i Paris? Vid spelbordet är jag hälftenpart med en prins och ett sändebud, som ni känner. Jag har mina inkomster från London, Karlsbad, Baden, Bath, Spaa. Är inte detta den mest lysande av alla industrier?»

»Sant!»

»Ni gör mig ju till en svamp, för tusan! och ni uppmuntrar raig till att suga mig full i stora världen för att sedan i ett kritiskt ögonblick kunna' pressa ur mig. Men ni och era likar äro också bara svampar — och en dag skall döden också pressa ur er.»

»Möjligt.»

»Vad skulle det bli av er, om inga slösare funnes? Vi höra ihop som själ och kropp.»

»Riktigt.»

»Seså, ett handslag, gamle pappa Gobseck, och var en smula storsint... sant... möjligt... riktigt!»59

»Ni kommer till mig», svarade procentaren kallt, »därför att Girard, Palma, Werbrust och Gigonnet ha buken full av era växlar, som överallt utbjudas med femtio procents förlust; men som de sannolikt inte lämnat mer än halva värdet, äro de inte värda mera än högst tjugufem procent. Er tjänare! Kan jag anständigtvis», sade Gobseck i det

han fortsatte, »låna en enda vitten åt en person, som är skyldig trettiotusen francs och inte äger ett runstycke? Ni förlorade i förrgår tiotusen francs på balen hos baron Nucingen.

»Min bäste herre », svarade greven med sällsynt oförskämdhet, i det han mätte gubben med blicken, »mina affärer angå er inte. Den, som har kredit, är ingenting skyldig.»

»Sant!»

»Mina växlar skola inlösas.» £ »Möjligt!»

»Och för närvarande inskränker sig frågan oss emellan att veta, var jag kan erbjuda er tillräckliga säkerheter för den summa jag önskar låna av er.»

»Riktigt!»

Det buller droskan åstadkom, då den stannade utanför porten, gengjöd i rummet.

»Jag skall hämta något, som kanske skall tillfredsställa er», utbrast den unge mannen.

»O min son!» utropade Gobseck, i det han reste sig och sträckte armarna mot mig, så snart den lånesökande försvunnit, »om han har goda säkerheter, räddar du mitt liv! Jag skulle eljest ha dött. Werbrust och Gigonnet ha trott sig kunna spela mig ett spratt. Tack vare dig, skall jag i afton få skratta på deras bekostnad.»

Gubbens glädje hade något förfärande. Det var enda gången, som han i min närvaro lät förleda sig till ett känsloutbrott. Och huru kort detta utbrott än var, skall det aldrig gå ur mitt minne.

»Gör mig det nöjet att stanna här», tillade han. »Fast jag är beväpnad och säker på mitt skott, såsom det tillkommer en person, som förr jagat tigrar och varit med om åtskilligt på kofferdifartyg, där det gällt segra eller dö, misstror jag den eleganta skurken.»

Han satte sig åter i sin fåtölj framför sitt skrivbord. Hans ansikte var åter vitt och lugnt.II

»Aha!» återtog han i det han vände sig mot mig, »ni skall sannolikt se den vackra varelse, om vilken jag förut talat med er; jag hör i korridoren aristokratiska steg.»

Den unge mannen återkom i själva verket och gav handen åt en kvinna, i vilken jag igenkände samma grevinna, som Gobseck skildrat för mig från sitt besök på morgonen i hennes sängkammare. Hon var en av den hederlige, gamle Goriots döttrar.

/ Grevinnan såg mig först inte, enär jag stod i fönster smygen med ansiktet mot rutan. Då hon inträdde i procentarens fuktiga och mörka rum, gav hon Maxime en misstrogen, ängslig blick.

Hon var så vacker, att jag beklagade henne, trots hennes fel. Vilken fruktansvärd ångest grävde icke i hennes hjärta; hennes ädla och stolta drag hade något krampaktigt förvridet, som hon inte lyckades undertrycka. Den unge mannen hade blivit hennes onda genius.

Jag beundrade Gobseck, som uteslutande på en enda växel för fyra år se'n förutsagt dessa båda varelsers öde.

»Måhända!»tänkte jag, »är det det där odjuret med ängla-ansiktet, som behärskar henne med tillhjälp av alla möjliga drivfjädrar: fåfänga, svartsjuka, njutning och stora världens alla berusande nöjen.»

»Jag vet», utbrast vicomtessen, »till och med den där kvinnans dygder ha tjänat som vapen åt honom; han har kommit henne att utgjuta hängivenhetens tårar, han har förstått att hos henne elda vårt köns medfödda ädelmod och missbrukat hennes kärlek för att bra dyrt förskaffa henne brottsliga ijöjen.»

»Det medger jag gärna», sade Derville, som inte förstod de tecken fra de Grandlieu gjorde åt honom, »jag beklagar inte heller det öde, som drabbar en i världens ögon så lysande och för den, som läser i hennes hjärta, så fruktansvärd varelse. Nej, jag ryste av fasa, då jag betraktade hennes mördare, den unge mannen, vars panna var så ren, mun så frisk, leende så intagande, tänder så vita och som liknade en ängel.

I detta ögonblick stodo de båda inför sin domare, som rannsakade dem såsom en gammal dominikanermunk i

sextonde århundradet skulle givit akt på den tortyr, som två stackars maurer undergingo i inkvisitionens underjordiska valv.6i

»Går det föi sig, min herre», frågade hon med darrande stämma, i det hon räckte Gobseck ett skrin, »att erhålla värdet av dessa diamanter med förbehåll av återköpsrätt.»

»Ja, min fru», svarade jag, i det jag framträdde.

Hon såg på mig, kände igen mig och kunde icke undertrycka en darrning samt gav mig en blick, som i alla länder betydde: »tig!»

»Vad ni avser», fortsatte jag, »är vad vikalla 'försäljning med återgångsrätt' en överenskommelse, som består i att avstå och på en annan överflytta äganderätten till en lös eller fast egendom för en viss tid, efter vars utgång man genom att erlägga en fastställd summa kan återförvärva äganderätten tül föremålet.»

Hon andades lättare.

Greve Maxime rynkade ögonbrynen; han fruktade, att procentaren i detta fall skulle giva en alltför liten summa för diamanterna, vilkas värde steg och sjönk.

Gobseck förblev lika orubbligt lugn som förut; han hade tagit sin lupp och betraktade tyst skrinets innehåll.

Om jag också levde i hundra år, skulle jag aldrig glömma uttrycket i hans ansikte. Hans bleka kinder hade rodnat; hans ögon, i vilka stenarnas tindrande tycktes återspegla sig, lyste av en övernaturlig eld. Han steg upp, gick fram till fönstret, höll diamanterna intill sin tandlösa mun, som om han velat sluka dem. Han mumlade osammanhängande ord, medan han ömsevis tog upp armbanden, örhängena, diademen, vilka han höll mot ljuset för att pröva stenarnas vatten, vithet och slipning; han tog fram dem ur skrinet, lade dem tillbaka, tog åter fram dem, lät dem glänsa och utveckla hela sin eld; han var mera barn än gubbe eller snarare barn och gubbe samtidigt.

»Sköna diamanter! Före revolutionen var det väl värt sina trehundratusen francs. Vilket vatten! Äkta asiatiska diamanter från Golconda eller Visapur! Känner ni priset? Nej, nej, Gobseck är den enda i Paris, som förstår deras värde. Under kejsardömet skulle det ha kostat mer än tvåhundratusen francs för att sammanställa ett sådant garnityr.»

Han gjorde en beklagande åtbörd och tillade.

»Nu sjunka diamanterna alla dagar i värde. Brasilienöveröser oss alltsedan freden och fyller marknaden med stenar, som äro mindre vita än de indiska. Vid hovet bära kvinnorna dem ännu. Går min fru till hovet?»

Medan han yttrade dessa förkrossande ord, undersökte han med obeskrivlig glädje stenarna var för sig.

»Utan fläck», sade han. »Den här har en fläck, den här har en liten rämna. Vackra diamanter.»

Hans bleka ansikte upplystes av stenarnas eld, så att jag jämförde det med dessa gamla grönaktiga speglar, som man finner i provinsvärdshusen och som uppfånga ljusreflexerna utan att återkasta dem och förläna den resande, som är nog modig att spegla sig i dem, utseendet av en person, som fått slag.

»Nåväl!» sade greven och slog Gobseck på axeln.

Det gamla barnet spratt till. Han skilde sig från sina leksaker och ställde dem på skrivbordet, satte sig och blev åter procentare, hård, kall och glatt som en marmorpelare.

»Hur mycket behöver ni?»

»Hundratusen francs på tre år», sade greven.

»Möjligt!» svarade Gobseck, i det han ur en låda av mahogny tog fram en oskattbart noga arbetad våg, hans juvelskrin! Han vägde stenarna, i det han värderade deras infattning efter det yttre intrycket — Gud allena vet hur högt!

Under tiden kämpade greven mellan glädje och fruktan. Grevinnan var liksom bedövad av en skräck, som jag

höll henne räkning för; det tycktes mig, att hon mätte djupet av den avgrund, i vilken hon föll. Ännu kunde detta kvinnohjärta känna ångerns kval; måhända behövdes endast en ansträngning, en barmhärtig hand, som utsträcktes för att rädda henne; jag gjorde ett försök.

»Tillhöra dessa diamanter er, min fru? » frågade jag med tydlig stämma.

»Ja, min herre», svarade hon och gav mig en stolt blick.

»Sätt upp återköpskontraktet, pratmakare», sade Gobseck, steg upp och anvisade mig sin plats vid skrivbordet.

»Madame är gift, inte sant?» anmärkte jag.

Hon nickade jakande med otålighet.

»Jag sätter inte upp kontraktet», utbrast jag.63

»Och varför inte? » frågade Gobseck.

»Varför? » upprepade jag och drog gubben in i fönstersmygen för att tala sakta med honom. »Därför att denna kvinna står under sin mans målsmanskap, skall återköpskontraktet vara ogiltigt, och ni kan inte förebära någon okunnighet om ett faktum, som bestyrkes av själva handlingen. Ni skulle fördenskull nödgas svara för diamanterna, som deponerats hos er och vilkas vikt, värde eller slipning måste beskrivas. »

Gobseck avbröt mig med ett tecken av huvudet och vände sig till de båda brottsliga.

»Han har rätt», sade han. »Allt är förändrat. Attio-tusen francs kontant, och ni säljer diamantema åt mig», tillade han med sin tunna, tonlösa stämma. I fråga om lösören gäller innehavandet lika mycket som äganderätten. »

»Men ...» invände den unge mannen.

»Det är mitt sista ord», återtog Gobseck, i det han återlämnade skrinet åt grevinnan. »Jag löper för stor risk.»

»Ni gjorde klokast i att kasta er till er makes fötter», sade jag sakta till henne.

Procentaren förstod sannolikt mina ord av mina läppars rörelse och gav mig en skarp blick. Den unge mannens ansikte blev likblekt. Grevinnan tvekade synbarligen. Greven närmade sig henne, och fastän han talade mycket sakta, hörde jag likväl hans ord:

»Farväl, älskade Anastasie och var lycklig. Jag skall åtminstone på detta sätt i morgon vara kvitt mina bekymmer.»

»Min herre!» utropade grevinnan plötsligt och vände sig till Gobseck, »jag antar ert anbud.»

»Nå, äntligen!» svarade gubben. »Det är svårt att få er till att bekänna kort; er biktfar torde nog ha ett grundligt stycke arbete med den saken, vackra fru.»

Han undertecknade en anvisning på femtiotusen francs att lyfta i banken och lämnade den åt grevinnan.

»Nu », sade han med ett leende, som ganska mycket liknade Voltaires, »skall jag fylla summan med trettiotusen francs i växlar, vilkas godhet inte kan bestridas mig. Det är guld i tackor. Herr greven sade mig nyss: 'Mina växlar64

skola inlösas'.» Han framtog därvid de av greven accepterade växlar, som dagen förut blivit protesterade på anford-ran av en av Gobsecks vänner, vilken sannolikt sålt dem för en obetydlig summa.

Den unge mannen utstötte ett slags rytande, vari orden 'gamla skurk' hördes.

Pappa Gobseck ryckte inte ens på ögonbrynen, utan framtog ur en låda ett par pistoler och sade kallt:

»Som förolämpad har jag första skottet.»

»Maxime, ni måste be om ursäkt», bad grevinnan darrande.

»Jag hade inte för avsikt att förolämpa er», stammade den unge mannen.

»Det vet jag nog», svarade Gobseck lugnt, »er avsikt var bara att inte betala era växlar.»

Grevinnan steg upp, hälsade och avlägsnade sig ett rov för djup fasa.

Herr de Trailles måste följa henne, men innan han gick, sade han:

»Om ni båda låta ett ord undfalla er om detta, så flyter ert blod eller också mitt.»

»Amen», svarade honom Gobseck och lade in sina pistoler. »För att utgjuta sitt blod måste man ha något, min gosse lilla, och du har endast smuts i dina ådror.»

Då dörren stängdes efter herr de Trailles och de båda vagnarna körde bort, steg Gobseck upp, började dansa och upprepade:

»Jag har diamanterna! Jag har diamanterna! De vackra diamanterna! Så'na härliga diamanter! Och så billigt se'n. Ah! Ah! Werbrust och Gigonnet, ni ha trott er lura gamla pappa Gobseck! Ego sum papa! Jag är ändå allas er mästare! Fullt betalade! Vad de skola se snopna ut i afton, då jag berättar dem affären mellan två partier domino!»

Denna dystra glädje, denna vilda rovgirighet, som frammanades av besittningen av några vita stenar, kom mig att rysa. Jag var stum av häpnad.

»Jaså, du är kvar, min gosse», sade han. »Vi skola äta middag tillsammans. Vi skola roa oss hos dig; jag har ju inget hushåll. Alla dessa restauranger med sina dåliga65

soppor, sina såser, sina viner skulle kunna förgifta själva djävulen.»

Uttrycket i mitt ansikte förmådde honom att plötsligt återtaga sin kalla orörlighet.

»Ni förstår inte det där», sade han i det han satte sig vid sin eldstad och ställde sin panna av järnbleck med mjölk på kokapparaten. »Vill ni inte frukostera med mig? ... det räcker nog för oss båda.»

»Tack», svarade jag, »men jag frukosterar aldrig före klockan tolv.»

I detta ögonblick hördes skyndsamma steg i korridoren. Någon stannade utanför Gobsecks dörr och knackade flera gånger hastigt på densamma. Den häftiga knackningen vittnade om raseri.

Procentaren såg först ut genom tittluckan och öppnade därefter för en man, som kunde vara omkring trettiofem år och som trots hans påtagliga vrede inte syntes Gobseck farlig. Främlingen var enkelt klädd och liknade den avlidne hertigen av Richelieu.

Det var grevinnans make, som ni sannolikt redan funnit, fru vicomtess, och som, med er tillåtelse, hade den aristokratiska hållningen hos statsmännen från er faubourg. Han vände sig genast till Gobseck, som under tiden blivit fullkomligt lugn.

»Min hustru», sade han, »lämnade nyss detta hus!»

»Möjligt.»

»Men, min herre, förstår ni mig inte?»

»Jag har inte den äran känna er fru gemål», svarade procentaren. »Jag har i dag på morgonen tagit emot en hel hop personer: fruar, män, fröknar, som liknade unge män, och unga män, som liknade fröknar. Det skulle följaktligen vara mig svårt att...»

»Nog med skämt! min herre; jag talar om den kvinna, som för ett ögonblick se'n kom ut från er.»

»Hur kan jag veta, om hon är er hustru?» frågade procentaren; »jag har aldrig haft den fördelen att se er!»

»Ni bedrar er, herr Gobseck», sade greven med ett djupt ironiskt tonfall. Vi ha råkat varandra en förmiddag i min hustrus sängkammare. Ni kom dit för att uppbära likvid för en av henne accepterad växel.»

»Det var inte min sak att ta reda på huru hon fått valutan», svarade Gobseck med en elak blick på greven. »Jag hade diskonterat växeln åt en av mina affärsvänner. För övrigt», sade kapitalisten utan att låta oroa sig eller höja rösten, medan han hällde kaffe i sin mjölkkopp, »torde ni tillåta mig fästa er uppmärksamhet på, att det alls inte står fast, att ni har rätt att komma och göra mig några förebråelser i mitt hem. Jag blev redan år sextioett i förra århundradet myndig.»

»Jag ber... Men ni har nyss för ett rentav skändligt pris köpt familjediamanter, som inte tillhöra min hustru.»

»Utan att anse mig förpliktad att inviga er i mina affärer, vill jag säga er, herr greve, att om fru grevinnan lagt sig till med era diamanter, borde ni genom ett cirkulär ha därom underrättat juvelerarna och uppmanat dem att inte köpa diamanterna: hon har också kunnat sälja dem styckevis.»

»Nog, min herre!» utropade greven. »Ni kände i alla fall min hustru?»

»Verkligen?»

Hon står under mannens målsmanskap.»

»Möjligt.»

»Hon hade ingen rätt att förfoga över diamanterna.»

»Riktigt.»

»Nåväl! min herre?»

»Nå väl! herr greve, jag känner er hustru, hon står under sin makes målsmanskap, det medgives, hon står också under andra makter; men jag — känner — inte — era diamanter. Om fru grevinnan skriver på växlar, kan hon utan tvivel också driva handel, köpa diamanter, ta mot sådana till försäljning; så'nt har man sett!»

»Jag går, herre!» utbrast greven, blek av vrede, »det finnes domstolar!»

»Riktigt.»

»Den där herrn», tillade greven, »har varit vittne till försäljningen.»

»Möjligt.»

Greven stod i begrepp att gå. Jag, som insåg hur viktig denna affär var, gick plötsligt emellan de båda tvistande arterna.67

»Herr greve», sade jag, »ni har rätt, men herr Gobseck har fördenskull inte orätt. Ni kan inte åtala köparen utan att indraga er hustru i rättegången, och allt det förhatliga i denna sak skall uteslutande falla på henne. Jag är advokat och anser mig själv mer än min officiella ställning förpliktad förklara, att de diamanter, om vilka ni talar, ha inköpts av herr Gobseck i min närvaro. Jag tror emellertid, att ni skulle göra orätt i att bestrida lagligheten av denna försäljning, vars föremål för övrigt äro svåra att igenkänna. Ur billighetssynpunkt har ni rätt; inför rätta skulle ni förlora. Herr Gobseck är en alltför hederlig man för att neka till, att köpet skett till hans fördel, i synnerhet som mitt samvete och min plikt tvinga mig att tillstå detta. Men väcker ni en rättegång, herr greve, är utgången oviss. Jag råder er fördenskull att söka en uppgörelse med herr Gobseck, som alltid förblir i tillfälle att göra den invändningen, att han handlat i god tro, men som ni lika säkert måste återbetala försäljningssumman. Samtyck fördenskull till ett återköpskontrakt, som kan löpa sju eller åtta månader, till och med ett år. Under den tiden torde ni bli i tillfälle att återbetala den av fru grevinnan lånade summan, så vida ni inte föredrager att genast återköpa diamanterna och lämna säkerhet för betalningen.»

Procentaren doppade sitt bröd i koppen och åt fullständigt likgiltig för vad som föregick. Endast då det blev fråga om en uppgörelse, gav han mig en blick, som om han ville säga: »Den slyngeln! Så'n nytta han drar av mina läror!

Jag svarade honom med ett ögonkast, som han mycket väl förstod. Affären var mycket tvivelaktig och därtill ganska smutsig; det blev nödvändigt att söka en förlikning. Gobseck skulle inte haft den utvägen att neka, ty jag

hade i alla händelser sagt sanningen.

Greven tackade mig med ett välvilligt leende. Efter en överläggning, varunder Gobsecks girighet och skicklighet skulle ha bragt diplomatien vid en kongress i förlägenhet, uppsatte jag en handling, i vilken greven erkände sig av procentaren ha erhållit en summa av åttiofemtusen francs, med inbegrepp av räntorna, och mot vars återbetalande Gobseck förband sig att återlämna diamanterna åt greven.68

»Vilket tanklöst slöseri!» utropade den äkta mannen, då han undertecknade handlingen. »Huru slå en bro över denna avgrund?»

»Herr greve», sade Gobseck allvarligt, »har ni många barn?»

Den olycklige mannen bävade vid dessa ord. Det var nästan som om procentaren likt en skicklig läkare plötsligt lagt fingret på det ondas säte. Den äkta mannen svarade ingenting.

»Nåväl!» återtog Gobseck, som väl förstod grevens smärtsamma tystnad, »jag kan er historia utantill. Er hustru är en demon, som ni måhända ännu älskar, det tror jag nog, hon har till och med gjort intryck på mig. Måhända torde ni vilja rädda er förmögenhet, bevara den åt en eller ett par av era barn. Nåväl! kasta er skenbart i nöjenas virvel i stora världen, spela, förlora er egendom, kom ofta till Gobseck. Världen skall säga, att jag är en jude, en arab, en ockrare, en korsar, att jag ruinerat er! Det frågar jag inte efter. Om man förolämpar mig, skjuter jag ned min man, ingen hanterar pistolen och värjan lika bra som er tjänare. Det vet man! Skaffa er se'n en vän, om ni kan finna någon, en person, åt vilken ni genom ett skenköp kan överlämna er egendom.»

»Kallar ni inte detta ett fideikommiss? » frågade han i det han vände sig till mig.

Greven syntes helt och hållet försjunken i sina tankar och lämnade oss, i det han sade:

»I morgon skall ni få era penningar, min herre — håll diamanterna till reds.»

»Den gode mannen synes mig nästan så dum som en hedersman», menade Gobseck kallt, då greven gått.

»Säg hellre dum som en lidelsefullt förälskad.»

»Kom ihåg! Greven är skyldig er fördragskostnaderna!» anmärkte Gobseck, då jag tog avsked av honom.»

»Några dagar efter denna scen, som lät mig få en inblick i de fruktansvärda hemligheterna i en modedams liv, såg jag en morgon greven inträda i mitt arbetsrum.

»Jag kommer för att rådfråga er i mycket allvarsamma69

angelägenheter», sade han. »Jag förklarar, att jag hyser ett oinskränkt förtroende till er, och hoppas kunna ge er bevis därpå. Ert förfarande i vicomtesse de Grandlieus intresse är höjt över allt beröm», tillade greven.

»Som ni ser, min fru», sade advokaten till vicomtessen, »så har jag tusen gånger av er fått betalt för en ganska enkel sak. Jag bugade mig aktningsfullt och svarade, att jag endast gjort min plikt som hederlig karl.»

»Nåväl! min herre, jag har gjort mig underrättad om den sällsamma personlighet, som ni har att tacka för er ställning», sade greven. »Efter allt vad jag erfarit, ser jag i Gobseck en filosof av den cyniska skolan. Vad är er åsikt om hans ärlighet?»

»Herr greve», svarade jag, »Gobseck är min välgörare ... visserligen till femton procent», tillade jag leende. »Men hans girighet berättigar mig inte till att skildra honom i överensstämmelse med en obekants fördel.»

»Tala, min herre! er öppenhjärtighet kan varken skada Gobseck eller er. Jag väntar mig alldeles inte finna en ängel i en pantlånare.»

»Pappa Gobseck», återtog jag, »är innerligt övertygad om riktigheten av en grundsats, som bestämmer hela hans uppträdande. Enligt hans mening är penningen en marknadsvara, som man med största samvetslugn kan sälja dyrt eller billigt, alltefter som det faller sig. En kapitalist är i hans ögon en person, som genom den höga ränta och avkastning, han fordrar av sina penningar, ingår, så att säga, på förhand såsom deltagare i alla vinstgivande

företag och spekulationer. Frånsett hans principer såsom finansman och hans filosofiska iakttagelser av den mänskliga naturen, vilka tillåta honom skenbart uppträda såsom ockrare, är jag fullt och fast övertygad, att han, så snart det inte gäller affärer, är den hänsynsfullaste och redligaste människa i Paris. Det finnes två människor i honom: han är girig och filosof, liten och stor. Om jag skulle dö och efterlämna barn, skulle jag göra honom till deras förmyndare. Under den synvinkeln, herr greve, har erfarenheten låtit Gobseck framstå för mig. Om hans förflutna liv vet jag däremot ingenting.

Han kan ha varit sjörövare, han har kunnat genomresa70

hela världen såsom diamanthandlare eller slavhandlare, månglare med kvinnor eller statshemligheter, men jag svär, att ingen mänsklig själ undergått en starkare härdning eller satts på svårare prov. Den dagen, då jag betalade honom den summa, som gjorde mig kvitt min skuld till honom, frågade jag honom, inte alldeles utan några vältaliga försiktighetsmått, vad som förmått honom låta mig betala så oerhörda intressen och av vad skäl han icke beslutit sig för att, då han ändå ville hjälpa mig — sin vän — göra en välgärning, varemot ingen anmärkning kunde göras.

Jag erhöll följande betecknande svar:

»Min son, jag har befriat dig från att hysa någon tacksamhet, då jag gav dig rätt till den tron, att du inte var skyldig någon sådan; fördenskull äro vi också de bästa vänner i världen.»

»Detta svar, herr greve, skall för er bättre förklara mannens karaktär än alla ord.»

»Mitt beslut är oåterkalleligt», sade greven. »Sätt upp de nödvändiga handlingarna för att på Gobseck överflytta äganderätten till mina egendomar. Jag anförtror mig åt er, min herre, i fråga om avfattningen av den motförbindelse, i vilken han förklarar, att detta är ett skenköp och förpliktar sig att överlämna min av honom förvaltade förmögenhet, såsom han kan förvalta den, åt min äldsta son, då han blir myndig. Ännu en sak måste jag säga er: jag vill ogärna förvara denna dyrbara handling hemma hos mig. Den tillgivenhet, min son hyser till sin mor, gör nämligen, att jag inte vågar anförtro honom denna motförbindelse. Vågar jag fördenskull be er ta den i ert förvar? För den händelse han dör, skall Gobseck insätta er till laglig arvinge av mina tillhörigheter. På detta sätt är allting förutsett.»

Greven teg några ögonblick och syntes mycket upprörd.

»Jag ber er tusen gånger om förlåtelse, min herre », sade han, »men jag lider verkligen mycket, min hälsa inger den livligaste oro. Nya sorger ha på ett grymt sätt undergrävt mitt liv och kräva med nödvändighet det steg, jag nu tager.»

»Herr greve», svarade jag, »tillåt mig först tacka er för det förtroende, ni hyser till mig. Jag måste emellertid rättfärdiga det, i det jag fäster er uppmärksamhet på, att ni genom dessa åtgärder gör era — andra barn fullständigtn

arvlösa. De bära ert namn. Om de också äro en förr älskad, numer sjunken kvinnas barn, ha de likväl rätt till en viss existens. Jag måste fördenskull förklara, att jag inte kan åtaga mig det uppdrag, varmed ni vill ära mig, om deras lott icke också bestämmes.»

Vid dessa ord fattades greven av en våldsam darrning och hans ögon fylldes av tårar. Han tryckte min hand, i det han sade:

»Jag kände er ännu inte riktigt. Ni har orsakat mig på en gång glädje och smärta. Vi skola fixera dessa barns lott i motförbindelsens bestämmelser.»

Jag följde greven till dörren av mitt arbetsrum och tyckte mig finna, att hans drag ljusnat av den tillfredsställelse, denna handling av rättvisa ingav honom.

»Där ser ni, Camille, huru det går med unga fruar, så snart de en gång vågat sig ut på djupet. Stundom förslår en vals, en till pianot sjungen visa, en lantlig utflykt till att åstadkomma förfärliga olyckor. Man skyndar dem till

mötes av den praktlystna fåfängans lockelser, av stolthet — ofta blott av tron på ett förföriskt leende^' i tanklöst övermod eller i känslans rus! Skam, ånger och elände äro de tre furier, i vilkas händer kvinnorna ofelbart falla, så snart de överskridit gränserna ...»

»Min stackars Camille är färdig att dö av trötthet», sade vicomtessen, i det hon avbröt advokaten. »Gå till vila, mitt barn, ditt hjärta behöver inga förfärande skildringar för att förbli rent och dygdigt.»

Camille de Grandlieu förstod sin mor och avlägsnade sig.

»Ni har gått alltför långt, min bäste herr Derville», sade vicomtessen, »advokater äro varken familjemödrar eller predikanter.»

»Men tidningar äro tusen gånger mer...»

»Stackars Derville!» sade vicomtessen, i det hon avbröt advokaten. »Jag känner inte igen er. Tror ni verkligen, att min dotter läser tidningarna? — Men fortsätt», tillade hon efter en paus.

»Tre månader efter det grevens försäljningar till förmån för Gobseck vunnit laga kraft...»

»Nu kan ni gärna säga greve de Restaud, eftersom min dotter inte är här längre», sade vicomtessen *72

»Som ni behagar!» återtog advokaten. »En lång tid hade förflutit sedan jag hade mitt sista samtal med greve de Restaud, och ännu hade jag inte erhållit den motförbindelse, som skulle lämnas i mina händer. I Paris indragas advokaterna i en virvel av förhållanden och rättegångar, som inte tillåta dem ägna sina klienters angelägenheter större uppmärksamhet än dessa själva ägna dem, på de undantag när, som vi kunna göra. En dag, då procentaren spisade middag hos mig, frågade jag honom emellertid, då vi stigit upp från bordet, om han visste, varför jag inte hört något av herr de Restaud.»

»Det har sina goda skäl», svarade han. »Greven är dödssjuk. Han tillhör dessa ömtåliga själar, vilka inte veta, hur de skola döda sorgen och fördenskull låta döda sig av sorgen. Livet är ett arbete, ett yrke, som man måste göra sig den mödan lära. Då en människa lärt sig livet därav att hon erfarit dess sorger, stärkes hennes gry och förvärvas en viss smidighet, som tillåter henne behärska sin känslighet; hon förvandlar sina nerver till ett slags stålfjädrar, som böja sig, men icke brista; om en människa har en god måge, kan hon, på detta sätt övad, leva lika länge som Libanons cedrar, träd som äro berömda för ett långt liv.»

»Ligger greven för döden?» sade jag.

»Möjligt», sade Gobseck. »Ni skall i arvet efter honom ha en saftig stek.»

Jag betraktade Gobseck litet noggrannare och sade för att sondera honom:

»Men förklara mig då, varför greven och jag äro de enda, för vilka ni intresserat er?»

»Därför att ni äro de enda, som utan knep och baktankar haft förtroende för mig», svarade han.

Ehuru detta svar lät mig tro, att Gobseck icke skulle missbruka sin ställning, om motförbindelserna skulle förkomma, beslöt jag ändå att uppsöka greven.

Jag föregav affärer och vi gingo.

Jag kom snart till rue de Helder. Jag infördes i en salong, där grevinnan lekte med sina barn. Då hon hörde mig anmälas, reste hon sig med en häftig rörelse, kom emot mig och satte sig utan att säga ett ord, endast med handen bjudande mig att ta plats i en ledig fåtölj mitt emot henne.73

Hon anlade denna ogenomträngliga mask, under vilken världsdamen såväl förstår dölja sina lidelser.

Bekymmer och själsrörelser hade redan gjort hennes drag i någon mån vissna; de beundransvärda linjer, som förut utgjort deras förtjänst, funnos allena kvar för att vittna om dess skönhet.

»Det är av största vikt, fru grevinna, att jag får tala med herr greven...»

»Då skulle ni komma i åtnjutande av en större ynnest än jag», avbröt hon sig. »Herr de Restaud vill inte ta emot

någon, han tål knappt, att hans läkare besöker honom, och tillbakavisar alla omsorger, till och med mina. De sjuka ha så besynnerliga infall! De äro som barn och veta inte vad de vilja.»

»Kanske veta de liksom barnen ganska väl vad de vilja.»

Grevinnan rodnade. Jag ångrade nästan, att jag gjort denna anmärkning, som varit Gobseck värdig.

För att ge samtalet en annan riktning tillade jag:

»Det synes mig i alla fall omöjligt, att herr de Restaud ständigt är ensam.»

»Han har sin äldsta son hos sig », sade hon.

Jag iakttog förgäves grevinnan, men denna gång rodnade hon inte och tycktes mig ha fattat det fasta beslutet att inte låta mig intränga i hennes hemligheter.

»Ni bör förstå, fru grevinna, att mitt besök alls icke förestavas av nyfikenhet», återtog jag. »Det föranledestvärtom av viktiga intressen...»

Jag bet mig i läppen, ity att jag fann mig ha kommit in på en falsk väg. Grevinnan drog också genast nytta av min oförsiktighet.

»Mina intressen skilja sig inte från min makes», sade hon. »Ingenting hindrar fördenskull, att ni meddelar er med mig...»

»Den angelägenhet, som för mig hit, angår endast herr greven», svarade jag med fasthet.

»Jag skall underrätta honom om er önskan att få tala med honom.»

Den artiga ton, den min, varmed hon sade dessa ord, be-drogo mig alldeles inte, och jag förstod mycket väl, att hon aldrig skulle låta mig få inträda hos hennes man. För att74

noggrannare iakttaga henne pratade jag en stund med henne om likgiltiga ämnen, men såsom alla kvinnor, vilka uppgjort en plan för sitt beteende, förstod hon att dölja detta med en sällsynt fulländning, som hos personer av ert kön, fru vi-comtess, är högsta grad av bakslughet. Skall jag våga säga det... jag befarade allt från hennes sida, till och med ett brott. Denna känsla framkallades av den tanke på framtiden, som yppade sig i hennes åtbörder, hennes blickar, i hela hennes sätt, ända till tonfallen i hennes röst.

Jag avlägsnade mig.

Jag skall nu berätta de uppträden, som avsluta dessa händelser, med tillägg av de omständigheter, som tiden uppenbarat för mig, och de detaljer, som Gobsecks eller min egen skarpsynthet låtit mig varsebli.

Från den stund, då greve de Restaud tycktes kasta sig i nöjenas virvel och vilja förskingra sin förmögenhet, till-drogo sig mellan de båda makarna scener, om vilka ingenting kommit i dagen, men som läto greven bedöma sin hustru ändå mera ogynnsamt än han dittills gjort.

Så snart han sjuknade och måste intaga sängen, framträdde hela hans motvilja mot grevinnan och hans båda yngre barn. Han förbjöd dem komma in i sitt sjukrum, och då de sökte bryta mot detta bud, medförde deras olydnad för herr de Restaud så farliga kriser, att läkaren besvor grevinnan att icke motsätta sig sin mans befallningar.

I den mån fru de Restaud såg familj ens gods och egendomar och till och med det hotell, hon bebodde, övergå i händerna på Gobseck, som, vad deras förmögenhet angick, tycktes henne förverkliga den fantastiska bilden av en människo-ätare, började hon sannolikt förstå sin makes avsikter. Herr de Trailles, som alltför svårt ansattes av sina fordringsägare, reste för tillfället i England. Han ensam skulle kunnat upplysa grevinnan om de hemliga försiktighetsmått, som Gobseck tillrått herr de Restaud mot henne. Man säger, att hon länge nekade lämna sin underskrift, som lagen fordrar för gütig försäljning av fast egendom, men att greven slutligen ändå avtvang henne densamma. Grevinnan trodde, att hennes man kapitaliserade sin förmögenhet och att den lilla packe banksedlar, som representerade densamma, torde finnas i en notaries kassakista eller75

kanske på banken. Enligt hennes beräkningar borde herr de Restaud ovillkorligen vara i besittning av någon handling, som gav hans äldsta son tillfälle att återförvärva dem av hans gods, som han satte mesta värde på.

Hon beslöt fördenskull att utöva den strängaste uppsikt över sin makes sjukrum och regerade despotiskt i sitt hus, som underkastades hennes kvinnliga spioneri. Hela dagen uppehöll hon sig i den salong, som gränsade intill grevens sjukrum och därifrån hon kunde höra minsta ord och minsta rörelse. Om natten lät hon flytta in sin säng i salongen, men sov för det mesta inte. Läkaren hade hon fullständigt lyckats bringa på sin sida. Hennes hängivenhet syntes beundransvärd. Hon förstod med den medfödda listigheten hos baksluga personer att förträffligt maskera den motvilja herr de Restaud hyste mot henne, och spelade sin sorg med sådant mästerskap, att hon blev berömd. Några pryda damer funno till och med, att hon på detta sätt försonade sitt fel. Hon hade emellertid ständigt endast för ögonen det armod, som väntade henne vid grevens död, om hon saknade sinnesnärvaro.

Sålunda hade denna kvinna, som drivits bort från sin makes plågoläger, dragit en trollkrets runt omkring sig. Avlägsnad från honom, men ändå i hans närhet, förskjuten, men lika fullt allsmäktig, lurade denna till synes så hängifna maka på sin makes död och förmögenhet, liksom den insekt, som på fälten på bottnen av en grop, som den spiralformigt gräver i sanden, väntar sitt oundvikliga rov, då den hör några sandkorn falla.

Till och med den strängaste domare kunde inte avhålla sig från det erkännandet, att grevinnan drev sin moderskärlek långt. Hennes faders död, förstod man, hade också varit en hård läxa för henne. Hon avgudade sina barn och hade för dem förstått dölja sina utsvävningar och sitt förstörda familjeliv, vilket gynnades av deras späda ålder; samt gjorde sig älskad av dem, som hon gav den bästa och mest lysande uppfostran.

Jag måste erkänna, att jag icke kan värja mig för en viss känsla av beundran och medlidande för denna kvinna, över vilken Gobseck ofta gycklade. Men vid denna tid begrät grevinnan, som slutligen kommit under fund med Maximes76

låghet, sitt förflutna livs förvillelser med blodiga tårar. Jag tror det åtminstone. Huru förhatliga de medel än voro, som hon valde för att återfå sin makes förmögenhet, förestavades de inte i alla fall av hennes moderskärlek och önskan att gottgöra sina felsteg mot sina barn? Måhända erfor hon i likhet med många kvinnor, som låtit lidelsernas vilda stormar framgå över sig, behovet att åter bli dygdig. Måhända lärde hon sig först känna dygdens värde i den stund, då hon samlade den sorgliga skörden av de fel, hon sått.

För var gång den unge Ernest kom ut från sin far, undergick han ett förhör angående allt som greven gjort och sagt. Barnet lånade sig villigt åt sin mors önskningar, vilka det tillskrev en öm känsla, och kom alla hennes frågor till mötes.

Mitt besök blev emellertid en fingervisning för grevinnan, som i mig trodde sig se verktyget för grevens hämnd, och hon beslöt, att inte låta mig träffa den döende. Uppfylld av mörka aningar åtrådde jag livligt ett samtal med herr de Restaud; jag var nämligen icke utan oro för motförbin-delsens öde. Om den föll i grevinnans händer, kunde hon söka göra den gällande, vilket skulle leda till oändliga processer mellan henne och Gobseck. Jag kände procentaren alltför väl för att inte veta, att han aldrig skulle återlämna godsen åt grevinnan, och handlingarna voro avfattade på sådant sätt, att de innehöllo talrika rättsfinter, som endast jag kunde framföra med framgång. Jag ville förekomma så många olyckor och begav mig fördenskull ännu en gång till grevinnan.

Jag har märkt», sade Derville till vicomtess de Grand-lieu i en ton av förtroende, »att vissa moraliska företeelser förekomma, som vi inte tillräckligt uppmärksamma. Jag är av naturen iakttagare och ombesörjer fördenskull de angelägenheter av intresse, som jag handlägger, och i vilka lidelserna flamma högt, i en ofrivilligt analytisk anda. Jag har också med ständigt ny överraskning beundrat, huru de hemliga avsikter och tankar, som två motståndare hysa, nästan alltid ömsesidigt anas. Mellan två fiender finnas sålunda stundom samma klarhet i förståndet, samma intellektuella kraft i uppfattningen som mellan två älskande, vilka läsa i varandras själ.77

Då vi båda — grevinnan och jag — för andra gången sammanträffade, förstod jag också plötsligen orsaken till den motvilja, hon hyste mot mig, ehuru hon dolde sina känslor under artighetens och förbindlighetens utsöktaste

form. Jag var för henne en påtvungen förtrogen, och en kvinna kan omöjligen underlåta att hata en man, inför vilken hon nödgas rodna. Dessutom hade hon tydligen klart för sig, att om jag var den person, till vilken hennes man satte sitt förtroende, hade han emellertid ännu inte överlämnat sin förmögenhet i mina händer.

Vårt samtal, vars innehåll jag vill bespara er, har stannat i mitt minne som en av de farligaste strider, jag någonsin genomkämpat. Grevinnan, som av naturen utrustats med alla de egenskaper, som fordras till att utöva en oemotståndlig förförelse, visade sig omväxlande medgörlig, stolt, smekande, förtroendefull. Hon gick till och med så långt att söka reta min nyfikenhet och väcka kärleken i mitt hjärta för att kunna behärska mig. Alla hennes försök strandade emellertid. Då jag tog avsked av henne, överraskade jag i hennes ögon ett uttryck av hat och raseri, som kom mig att rysa. Vi skildes som fiender. Hon skulle velat tillintetgöra mig på stället, och jag kände medlidande med henne, en känsla som för vissa karaktärer är den grymmaste förolämpning. Denna känsla framträdde också i de sista föreställningarna, jag gjorde henne. Jag lämnade henne, efter vad jag tror, med en djup skräck i hennes själ, då jag förklarade henne, att hur hon än betedde sig, skulle hon ovillkorligen bli ruinerad.

»Om jag finge tala med greven, skulle åtminstone era barns öde...»

»Då vore jag på nåd och onåd överlämnad i era händer», avbröt hon mig, med en åtbörd av föraktfull motvilja.

Sedan frågan numer på ett så öppet sätt kommit till tals mellan oss, beslöt jag rädda familjen från det elände, som väntade densamma. Jag var till och med besluten att begå en olaglighet, om detta blev nödvändigt, för att nå mitt mål och vidtog följande åtgärder. Jag lät lagsöka greve de Restaud för en förnyad skuld till Gobseck och utverkade ett domstolsutslag. Grevinnan sökte naturligtvis hålla detta förfarande hemligt; men jag hade nått mitt mål att78

få rättighet att sätta sigill på grevens tillhörigheter vid hans död. Jag mutade dessutom en av husets tjänare, som lovade att, om det också vore mitt i natten, underrätta mig i samma stund hans husbonde var nära att avlida, på det att jag genast skulle kunna komma och skrämma grevinnan med att omedelbart försegla grevens papper och på detta sätt rädda motförbindelsen.

Jag fick sedemera veta, att hon ivrigt studerade lagbokens innehåll, medan hon hörde sin döende makes stönande från sjukrummet.

Vilken ohygglig bild skulle inte deras själstillstånd visa, vilka omgiva dödsbädden, om man kunde skildra deras tankar! Penningar äro alltid drivfjädern i de ränker de spinna, de planer de utstaka, de intriger, som uttänkas!

Låt oss emellertid lämna å sido dessa detaljer, vilka, så vedervärdiga de än äro, likväl tillåtit er förstå denna kvinnas smärta, hennes makes sorger och som avslöja liknande hemligheter i många familjeliv.

I två månader hade greve de Restaud, undergiven sitt öde, legat till sängs allena i sitt sjukrum. En dödande sjukdom hade långsamt undergrävt hans kropps- och själskrafter. Småningom hade han blivit ett rov för dessa sällsamma nycker, som ofta utmärka sjuka och äro alldeles oförklarliga. Han motsatte sig, att hans sängkammare städades och rengjordes, tillbakavisade all vård och hjälp av vad slag som helst och tillät inte ens, att man ordnade hans säng. Denna ytterliga apati hade satt sin prägel på hela hans omgivning; möblerna i hans rum stodo i oordning, damm och spindelväv täckte de dyrbaraste och prydligaste föremål. Greven, som förut visat en så utsökt och fin smak, fann numera behag i den sorgliga anblick, hans rum erbjöd, där kaminen, skrivbordet och stolarna voro belamrade med sådana föremål, som krävas i en sjukdom; tomma eller fulla medikamentsflaskor, nästan alla smutsiga; överallt lågo kringströdda linnepersedlar, sönderslagna tallrikar, en öppen sängvärmare stod framför elden liksom även ett badkar, ännu fyllt av mineralvatten. Förstörelsens ande framträdde i varje enskildhet i detta frånstötande kaos.

Döden grinade emot en i föremålen innan han bemäktigade sig människan. Greven hade en verklig fasa för dagern,79

persiennerna voro tillslutna för fönstren och det dunkel, som rådde i det dystra rummet, ökade dess hemska

utseende.

Greven hade magrat ansenligt. Endast hans ögon, till vilka livet tycktes ha tagit sin tillflykt, glänste ännu. Hans likbleka ansikte var ohyggligt att skåda, och detta intryck ökades ytterligare av hans långa hår, som han inte velat klippa och som i långa testar hängde ned över hans kinder. Han liknade dessa fanatiska enstöringar, som bebo öknen. Grämelsen hade utsläckt alla mänskliga känslor hos denne man, som knappt var femtio år och som hela Paris känt så lysande och så lycklig.

En morgon i december år 1824 betraktade han sin son Ernest, som satt vid fotändan av hans säng och sorgset såg på honom.

»Lider ni, min far?» hade den unge vicomten frågat honom.

»Nej», svarade han med ett hj ärtslitande leende. »Allt är här och omkring hjärtat!« Han lyfte något upp huvudet och tryckte sina köttlösa händer mot sitt insjunkna bröst med ett uttryck, som lockade tårarna i Ernests ögon.

»Varför kommer inte herr Derville till mig? » frågade greven sin kammartjänare, som han trodde vara sig tillgiven, men som helt och hållet vunnits för grevinnans intressen. »Huru kommer det sig, Maurice», utbrast den döende, som satte sig upp i sängen och tycktes ha återfått hela sin sinnesnärvaro, »jag har sju eller åtta gånger på fjorton dagar skickat er till min advokat, och han har inte kommit? Tror ni, att man för mig bakom ljuset? Sök genast upp honom och för hit honom. Om ni inte verkställer mina befallningar skall jag själv stiga upp och gå ...»

Kammartjänaren skyndade genast till grevinnan.

»Fru grevinna», sade han, »ni har hört vad herr greven sade; vad skall jag göra? »

»Ni skall låtsas gå till advokaten och komma igen och hälsa greven, att hans affärsombud måst resa bort för en viktig process. Ni skall tillägga, att han väntas åter vid slutet av veckan.»

»De sjuka missta sig alltid om sitt tillstånd», tänkte grevinnan, och han skall avvakta den där karlens återkomst.»8o

Läkaren hade föregående afton förklarat, att greven svårligen skulle överleva dygnet.

Då kammartjänaren ett par timmar därefter meddelade sin herre detta förkrossande svar, syntes den döende mycket upprörd.

»Min Gud! Min Gud!» sade han flera gånger, »endast till dig kan jag sätta min lit.»

Han betraktade länge sin son och sade slutligen till honom med svag stämma:

»Ernest, mitt barn, du är bra ung ännu; men du har ett förträffligt hjärta och du förstår utan tvivel, att ett löfte, som gives en döende, en far, är heligt. Känner du dig i stånd till att bevara en hemlighet; att begrava den inom dig, så att inte ens din mor får ana den? I dag återstår för mig i hela detta hus endast du, som jag kan anförtro mig åt. Du skall inte svika mitt förtroende.»

»Nej, min far.»

»Nåväl! Ernest, jag skall om en stund lämna dig ett förseglat konvolut, som tillhör herr Derville, du skall förvara det, så att ingen vet, att du innehar det, du skall smyga dig ut ur hotellet och kasta det i lokalbrevlådan vid ändan av denna gata.»

»Ja, min far.»

»Jag kan sålunda lita på dig?»

»Ja, min far.»

»Omfamna mig. Det gör min död mindre bitter, mitt kära barn. Om sex eller sju år skall du förstå, huru viktig denna hemlighet är, och då skall du rikligen belönas för din behändighet och trohet, då skall du veta, hur högt jag

älskar dig. Lämna mig nu ensam en liten stund och hindra vem det vara må att komma hit in.»

Ernest gick och fann sin mor stående i salongen.

»Ernest, kom hit», sade hon.

Hon satte sig och drog sin son mellan knäna, tryckte honom häftigt till sitt hjärta och kysste honom.

»Ernest, din far talade med dig.»

»Ja, mamma.»

»Vad sade han?»

»Det kan jag inte omtala, mamma.»

»Oh! mitt älskade barn», utropade grevinnan och kysste8i

hänryckt gossen, »vilken glädje bereder du mig inte med din förtegenhet! Aldrig ljuga och trofast stå vid sitt ord äro två grundsatser, som man aldrig får glömma.»

»O! vad du är vacker, mamma! Du har aldrig ljugit, du! det är jag säker på.»

»Någon gång, min älskade Ernest, har jag ljugit. Ja, jag har svikit mitt ord under omständigheter, inför vilka alla lagar upphävas. Hör mig, min Ernest, du är stor nog och tillräckligt förståndig till att varsebli, att din far stöter bort mig, inte vill veta av mina omsorger, och detta är inte naturligt, ty du vet, huru varmt jag älskar honom.»

»Ja, mamma.»

»Mitt stackars barn», sade grevinnan gråtande, »denna olycka är följden av illvilliga beskyllningar. Elaka människor ha sökt skilja mig från din far för att tillfredsställa sin girighet. De vilja beröva oss vår förmögenhet och tillägna sig den. Om din far vore frisk, skulle den tvedräkt, som finnes mellan oss, snart upphöra, han skulle höra mig, och som han är god och kärleksfull, skulle han inse sin villfarelse; men hans förnuft är rubbat, och den avoghet han hyst mot mig, har blivit en fix idé, ett slags vansinne, verkan av hans sjukdom. Den förkärlek din far har för dig är ett nytt bevis på hans försvagade själsförmögenheter. Du har aldrig, innan han blev sjuk, märkt, att han älskade Pan-line och Georges mindre än dig. Allt är nyck hos honom. Den ömhet han har till dig skulle kunna ingiva honom den tanken att låta dig utföra hans befallningar. Om du inte vill ruinera din familj, min älskade ängel, och inte se din mor tigga sitt bröd som en fattig kvinna, måste du säga henne allt...»

»Ah! Ah!» utbrast greven, som öppnat dörren och plötsligt visade sig nästan naken, så utmärglad och köttlös som ett skelett. Detta dova skrik gjorde ett fruktansvärt intryck på grevinnan, som greps av en sådan skräck, att hon inte förmådde röra sig. Hennes make var så blek och mager, att han tycktes ha stigit ur graven.

»Ni har fyllt mitt liv med sorg, och nu vill ni också förgifta min död, förvilla min son och göra honom till en lastbar, dålig människa!» ropade han med rosslande stämma.

Grevinnan kastade sig till den döendes fötter, vilken li-

6 Balzac.82

vets sista kvalfulla sinnesrörelse gjorde nästan hisklig att skåda, och storgrät.

»Nåd! Nåd!» utropade hon.

»Har ni haft medlidande med mig? » frågade han. »Jag lät er förstöra er förmögenhet, vill ni också förstöra min och ruinera min son?»

»Nå väl, intet medlidande med mig, var oböjlig, men barnen! Döm er änka att leva i ett kloster och jag skall lyda; jag skall göra allt för att försona mina fel mot er, allt vad ni behagar befalla mig; blott barnen bli lyckliga! Ah! barnen! barnen!»

»Jag har bara ett barn», svarade greven och sträckte sin köttlösa arm mot sin son.

»Förlåtelse! Ånger! Ånger... ropade grevinnan och omfattade sin makes fuktiga fötter.

Snyftningarna hindrade henne tala, och otydliga, osammanhängande ord, var allt, som hon förmådde få över sina brännheta läppar.

»Efter vad ni sade åt Ernest, vågar ni tala om ånger!» sade den döende, som stötte undan grevinnan med en rörelse av sin fot. »Er beröring isar mig », tillade han med en förfärande likgiltighet. »Ni har varit en dålig dotter, ni har varit en dålig hustru, ni skall vara en dålig mor.»

Den olyckliga kvinnan sjönk vanmäktig till golvet. Den döende släpade sig tillbaka till sin säng och lade sig åter. Några timmar därefter förlorade han medvetandet. Prästerna kommo för att ge honom sakramentet och sista smörjeisen. Vid midnattstid utslocknade han. Förmiddagens uppträde hade uttömt hans sista krafter.

Jag kom jämte pappa Gobseck vid midnatt. Tack vare den rådande oordningen och förvirringen kunde vi komma in i den lilla salongen, som låg utanför den dödes rum och där vi funno de tre gråtande barnen under uppsikt av två präster, som skulle vaka vid liket över natten. Ernest kom emot oss och sade, att hans moder ville vara ensam i grevens rum.

»Gå inte in», sade han med en beundransvärd uttrycksfullhet i tonfall och åtbörd; »hon bedjer där inne!»

Gobseck skrattade med detta stumma skratt, som var egendomligt för honom.83

Jag kände mig alltför rörd av de känslor, som avtecknade sig i Ernests ansikte för att dela den giriges ironi. Då gossen fann, att vi gingo mot dörren, ställde han sig framför densamma, i det han utropade:

»Mamma, här äro två svartklädda herrar, som söka dig!»

Gobseck lyfte undan barnet som en fjäder och öppnade dörren. Vilket skådespel visade sig inte för våra blickar! En hisklig oordning rådde i rummet. Full av förtvivlan med upplöst hår och glasartade ögon stod grevinnan mållös av överraskning mitt ibland kringströdda klädespersedlar, papper och nedrivna föremål av alla slag. En fasansfull anblick, i dödens närvaro.

Greven hade knappt dragit sin sista suck, förrän hans hustru brutit upp alla lådor i skrivbordet. Runt omkring henne täcktes mattan av spillror, några möbler voro sönderbrutna, portföljer och plånböcker sönderslitna; allting bar märken efter hennes djärva händer. Om hennes sökande i början varit fåfängt, läto hennes hållning och upprörda sinnestillstånd mig antaga, att hon slutligen funnit det hemlighetsfulla papperet. Jag kastade en blick på sängen, och med den instinkt, som vanan vid affärer giver, förstod jag vad som hänt. Grevens lik låg nästan på tvären i sängen mot väggen och ansiktet på madrassen, föraktfullt ditslängt som ett av de papperskonvolut, som lågo på golvet; numera var även han inte mer än ett värdelöst omslag. Hans stelnade och oböjliga lemmar gåvo honom något groteskt ohyggligt.

Den döende hade tydligen gömt motförbindelsen under sin huvudkudde, liksom för att skydda den för varje fara ända till sin dödsstund. Grevinnan hade anat sin makes tanke, som för övrigt tycktes uttryckt i hans sista åtbörd i de krokiga fingrarnas krampaktiga sammandragning. Kudden hade kastats nedanför sängen och bar ännu avtrycket av grevinnans fot; vid hennes fötter, framför henne såg jag ett papper förseglat på flera ställen med grevens vapen; jag tog hastigt upp det och läste en utanskrift, som visade, att innehåller skulle överlämnas till mig egenhändigt. Jag betraktade grevinnan med den skarpa och stränga, genomborrande blicken hos en domare, som förhör en brottsling. Kaminens lågor förtärde papperen. Då grevinnan hörde84

oss komma hade hon kastat dem i elden i den föreställning, som bibringats henne efter läsningen av de första raderna till förmån för hennes barn, att hon förstörde ett testamente, som berövade dem deras förmögenhet. Ett plågat samvete och den ofrivilliga skräck, som ett brott inger dem, som begå det, hade berövat henne all besinning. Då hon fann sig överraskad, såg hon månhända i tankarna redan schavotten och kände bödelns brännjärn. Med flämtande bröst avvaktade hon våra första ord och stirrade på oss med förstörd blick.

»Ah! min fru!», sade jag, i det jag ur elden drog ett stycke papper, som lågorna ännu inte hunnit, »ni har ruinerat

era barn! Dessa papper voro deras besittningshandlingar.»

Hennes läppar rörde sig, men inte ett ljud kom över dem; det såg nästan ut, som om hon skulle drabbas av ett slaganfall.

»Ha! ha!» utbrast Gobseck, vars utrop gjorde samma verkan på oss som gnisslandet av en kopparljusstake, som drages över en marmorskiva.

Efter en stund vände sig gubben med lugn röst till mig:

»Vill ni måhända förmå fru grevinnan tro, att jag inte är den rättmätige ägaren av de gods, herr greven sålt till mig? Detta hus tillhör mig från denna stund.»

Om ett klubbslag plötsligt träffat mitt huvud skulle detta orsakat mig mindre smärta och överraskning. Grevinnan märkte den osäkra spörjande blick, jag gav procentaren.

»Herr!... Herr!...» sade hon utan att finna andra ord.

»Har ni ett fideikommiss?» frågade jag Gobseck.

»Möjligt.»

»Tänker ni begagna er av det brott fru grevinnan begått? »

»Riktigt.»

Jag lämnade rummet.

Grevinnan sjönk ned vid sin makes säng och grät heta tårar.

Gobseck följde mig. Då vi kommo ut på gatan, skildes jag från honom, men han kom efter mig, gav mig en av dessa djupa blickar, med vilka han plägade utforska människors hjärtan, och sade med sin flöjtlika stämma, som antog en ovanligt gäll ton:

»Du tar dig för att sitta till doms över mig?»85

Sedan dess ha vi inte ofta träffat varandra. Gobseck hyrde ut grevens hotell, tillbragte somrarna på godsen, spelade stor herre, anlade förpaktaregårdar, reparerade kvarnar, vägar och planterade träd. En dag mötte jag honom i en av Tuilleriets alléer.

»Grevinnan för ett heroiskt liv», sade jag till honom. »Hon har helgat sig åt sina barns uppfostran och uppfostrar dem förträffligt. Den äldsta gossen är verkligen intagande.»

»Möjligt.»

»Men », sade jag, »borde ni inte hjälpa Ernest? »

»Hjälpa Ernest!» utropade Gobseck. »Nej! Nej! Olyckan är vår bästa läromästare, olyckan skall lära honom känna penningarnas, männens och kvinnornas värde. Må han besegla det parisiska havet! När han blivit en bra lots, skola vi också ge honom en bra skuta.»

Jag lämnade honom utan att närmare söka förklara meningen med hans ord.»

»Som herr de Restaud, som av sin moder ingivits motvilja mot mig, var långt ifrån att taga mig till rådgivare, gick jag ändå för ett par veckor sedan till Gobseck för att underrätta honom om Ernests kärlek till fröken Camille och förmå honom fullgöra sitt uppdrag, eftersom den unge greven uppnått myndig ålder.

Den gamle penningutlånaren hade sedan en tid varit sängliggande och led av den sjukdom, som skulle bli hans död. Han uppsköt sitt svar till dess han åter kunde komma på benen och sysselsätta sig med sina affärer. Sannolikt ville han inte avhända sig något, så länge han ännu andades; hans undvikande svar hade nog ingen annan bevekelsegrund.

Jag fann honom mycket sjukare än han själv trodde; jag stannade tillräckligt länge hos honom för att märka de

framsteg, en lidelse gjort, som åldern förvandlat till ett slags vansinne. För att inte ha någon i huset, som han bebodde, hade han gjort sig till dess enda hyresgäst och lät alla rummen stå obebodda. I det rum, han bebodde, var för övrigt allting oförändrat. Möblerna, som jag känt i sexton år, tycktes ha varit bevarade under glas, så fullständigt voro de sig lika. Hans gamla och trogna portvak-86

tarhustra var gift med en invalid, som passade på porten, medan hon var uppe hos sin husbonde, och ombestyrde fortfarande hans hushåll, var hans förtrogna, införde dem, som kommo för att tala med honom, och tjänstgjorde nu också såsom sjuksköterska. Trots sin stora svaghet mottog Gobseck emellertid fortfarande sina kunder, uppbar sina inkomster och hade så förträffligt förenklat sina affärer, att han endast behövde låta sin invalid uträtta några ärenden utomhus.

Den kännedom Gobseck hade om de gamla förmögenhe-terna på San Domingo och om kolonister och målsägande, som tillerkänts skadeersättningar därstädes, gjorde, att han, då det fördrag ingicks, i vilket Frankrike erkände republiken Haiti, utsågs till medlem av den kommission, som-skulle ordna deras rättigheter och fördela de summor, Haiti skulle betala. Gobseck upprättade då en agentur under Werbrusts och Gigonnets namn för att diskontera kolonisternas och deras målsägares fordringar och delade med dessa båda finansmän vinsten utan att behöva förskottera sina penningar, enär hans skicklighet bildade hans aktietillskott. Denna agentur liksom destillerade de fordringar, som de okunniga, de tvivlande eller de, vilkas rätt till ersättning var tvivelaktig, hade. Såsom en av likvida-torerna kunde Gobseck underhandla med de stora godsägarna, vilka dels sökte uppskatta sina rättigheter till ett högre värde, dels önskade få dem erkända utan tidsutdräkt och följaktligen erbjöd honom skänker, vilkas värde stod i förhållande till deras förmögenhet. På detta sätt bildade dessa skänker ett slags diskonto på de summor, över vilka han inte kunde göra sig till herre, och därnäst utlämnade hans agentur till honom för lågt pris de små, de tvivelaktiga och de personer, som föredrogo att omedelbart utfå en summa, huru liten denna än var, framför den ovissa utdelning, som skulle komma från republiken. Gobseck blev på detta sätt denna stora affärs boa constrictor. Varje morgon mottog han sina tributer och granskade dem såsom ministern hos en nabob skulle ha gjort, innan han beslöt sig för att underteckna en ansökan. Gobseck tog emot allt, ända från en stackars sates fikonkorg till de skålpund ljus, samvetsömma personer lämnade, från de rikas bordssilver87

ända till spekulanternas guldsnusdosor. Ingen visste vad som blev av dessa skänker till den gamle ockraren.

»Så sant som jag är en hederlig kvinna», sade portvaktar-hustrun, som var min gamla bekanta, »tror jag inte, att han slukat allt, utan att detta gör honom ett grand fetare, ty han är lika torr och mager som fågeln på min gökklocka.»

I måndags sände Gobseck till mig sin invalid, som då han inträdde i mitt arbetsrum, sade:

»Kom för all del genast, herr Derville. Pappa Gobseck skall snart göra upp sin sista räkning; han är så gul som en citron och önskar med otålighet tala med er. Döden arbetar i honom och sista hickan sitter honom redan i halsen.»

Då jag inträdde i den döendes rum, blev jag inte litet överraskad av att se honom på knä framför sin kamin, där visserligen ingen eld var uppgjord, men däremot en ofantlig hög aska låg. Gobseck hade släpat sig dit från sin säng, men hade inte haft krafter att åter lägga sig, liksom också hans röst svek honom till att klaga.

»Min gamle vän», sade jag, i det jag lyfte upp honom och hjälpte honom i säng, »ni fryser, varför eldar ni inte?»

»Jag fryser inte», sade han, »gör inte upp eld, nej elda inte!... Jag vet inte vart jag skall gå, min gosse», återtog han i det han gav mig en matt och uttryckslös blick, »men jag skall gå bort härifrån! Jag har carfologi », sade han, i det han betjänade sig av ett uttryck, som visade huru skarp och noggrann hans intelligens ännu var. »Jag tyckte, att hela rummet var fullt av levande guld, och jag steg upp för att plocka det. Till vem skall allt detta komma? Jag ger det inte till regeringen; jag har gjort ett testamente, sök rätt på det, Grotius. Den vackra holländskan hade en dotter, som jag sett någonstädes, på rue Vivienne, en afton. Jag tror, att hon kallas »darrålen»; hon är vacker som en dag, sök upp henne, Grotius: Du är min testamentsexekutör, tag allt vad du vill, ät; det finnes gåsleverpastej,

kaffebalar, socker, guldskedar. Giv din hustru Odiots servis. Men vem skall få diamanterna? Snusar du, min gosse? Jag har tobak; sälj den till Hamburg, du vinner en half. Med ett ord jag har allt och måste nu lämna det! Se så, pappa Gobseck», sade han, »ingen svaghet, var dig själv.»88

Han satte sig upp i sängen, hans ansikte gjorde ett så skarpt avtryck på huvudkudden, som om det varit av brons. Han sträckte ut sin magra hand på täcket, som han drog i, liksom för att hålla sig rak. Han betraktade eldstaden, som var lika kall som den metalliska blicken från hans öga, och dog med hela sitt förstånd bevarat till sista ögonblicket, i det han för portvakterskan, invaliden och mig gav liksom en bild av dessa gamla uppmärksamma romare som Lethière målat bakom konsulerna på sin tavla: Brutus' barns död.

»Den där var minsann fräck som en gammal skälm till infanterist!» sade invaliden på sitt soldatspråk.

I mina öron ljöd ännu den fantastiska uppräkningen av de rikedomar, som den döende gjort, och min blick, som följt hans, vilade på askhögen, vars storlek förvånade mig. Jag tog eldtången, och då jag stack den i askan, stötte den emot en hög guld och silver, sannolikt utgörande inkomsterna under Gobsecks sjukdom, som hans svaghet hindrat honom gömma eller hans misstroende förmått honom att inte skicka till banken.

»Spring till fredsdomaren», sade jag till den gamle invaliden, »så att sigillen snart kunna sättas på allting.»

Undrande över Gobsecks sista ord och vad portvaktar-hustrun förut sagt mig, tog jag nycklarna till rummen i första och andra våningen för att se efter vad som fanns i dem. I det första rummet, som jag öppnade, erhöll jag förklaringen på hans, såsom jag tyckte, meningslösa ord, då jag fick se verkningarna av en girighet, för vilken intet annat återstod än denna ologiska instinkt, som så många girigbukar i provinsen visa. I rummet närmast intill det, där Gobseck dog, funnos ruttnande matvaror, en hop livsmedel av alla slag och till och med musslor, fiskar med långa fenor och gälar, från vilka stanken var nära att kväva mig. Överallt vimlade det av maskar och insekter.

Dessa skänker, som nyligen anlänt, stodo bland askar och lådor av allehanda former och storlekar, tekistor, kaffebalar. På kaminskivan lågo i en soppskål av silver meddelanden om ankomsten av varor, adresserade till honom i Havre: bomullsbalar, sockerfat, romankaren, kaffe, indigo, tobak, en hel basar av kolonialvaror! Rummet var full-89

packat med möbler, silversaker, lampor, tavlor, vaser, böcker, vackra hoprullade gravyrer utan ramar och kuriosa. Måhända härrörde denna massa värdesaker inte uteslutande av idel skänker, de utgjorde sannolikt också panter, som Gobseck behållit, då de inte igenlöstes. Jag såg skrin med vapen eller namnchiffer, vackert bordstyg, dyrbara vapen, men allt utan etikett eller namn. Då jag öppnade en bok, som tycktes ha blivit förlagd, fann jag i densamma flera sedlar på tusen francs.

Jag föresatte mig att undersöka varje småsak, sondera golvtiljorna, taken, väggarna för att få reda på allt det guld, som var så begärligt för denne girige holländare, värdig en Rembrandts pensel. Under hela min juridiska praxis har jag aldrig bevittnat sådana följder av originell girighet. Då jag återkom till hans rum, fann jag på hans skrivbord orsaken till denna fortskridande villervalla och anhopningen av dessa rikedomar. Under en papperspress låg en brevväxling mellan Gobseck och de köpmän, till vilka han sannolikt vanligen sålde sina presenter.

Vare sig dessa personer varit offer för Gobsecks slughet eller Gobseck begärt alldeles för mycket för sina livsmedel eller sina andra varor, befann sig varje affär oavslutad. Han hade inte sålt matvaror till Chevet, därför att Chevet inte ville övertaga dem med trettio procents förlust. Gobseck krånglade för några francs' skillnad, och under tiden fördärvades varorna. Vad silvret angick, kunde han inte förmå sig betala transportkostnaden. För kaffet ville han inte ikläda sig någon garanti för varans försämring. Kort sagt varje artikel gav anledning till invändningar, som hos Gobseck antydde de första symtomen av den barndom på nytt, den obegripliga envishet, som utmärker alla gubbar, hos vilka en stark lidelse överlever intelligensen.

Jag måste göra mig samma fråga, som han själv gjorde sig:

»Vem skall ärva alla dessa rikedomar? » —

»Då jag tänkte på den sällsamma upplysning, som Gobseck givit mig om sin enda arvtagerska, ser jag mig tvungen att genomsöka alla misstänkta hus i Paris för att kasta en ofantlig rikedom åt någon sjunken kvinnsperson.90

Men framför allt, fru vicomtess, måste ni veta, att i överensstämmelse med lagligen oanfäktbara dokument greve Ernest de Restaud om några dar skall komma i besittning av en förmögenhet, som tillåter honom äkta fröken Camille, på samma gång tillräckligt stora summor äro avsatta för att underhålla hans mor, grevinnan de Restaud, hans bror och syster samt skaffa den sistnämnda en hemgift.»

»Nåväl! bästa herr Derville, vi skola tänka på saken», svarade fru de Grandlieu. »Herr Ernest bör vara mycket rik för att låta en sådan familj som vår mottaga hans mor. Besinna blott, att min son en dag skall bli hertig av Grandlieu och förena de båda husen Grandlieus förmögenhet; jag ville, att han skall få en svåger, som anstår honom.»

»Men», inföll greve de Börne, »Restaud bär likväl i sin vapensköld ett rött fält med fyra gyllene tvärränder med en svärdsknapp] över var och en — ett mycket gammalt vapen.»

»Det kan så vara», medgav vicomtessen. »Camille behöver för övrigt inte umgås med sin svärmor, som förnekat det valspråk res tuta, som pryder den vapensköld, ni omtalar, min bror.»

»Fru de Beauséant har mottagit fru de Restaud», sade den gamle morbrodern.

»Ja, visserligen!» svarade fru de Grandlieu, »men endast på sina routs!» ÖVERSTE CHABERTTill fru grevinnan Ida de Bocarme]odd du Chateler.

»Där ha vi igen vår gamla ridrock!»

Detta utrop kom från ett biträde, tillhörande springpojkarnas klass på advokatbyråerna, som med god aptit bet av ett brödstycke. Av brödsmulor formade han en liten kula, som han okynnigt kastade ut genom lättrutan på ett fönster, mot vars post han stödde sig. Den väl riktade lilla kulan studsade tillbaka nästan i jämnhöjd med fönstret, sedan den träffat hatten på en obekant, som gick över gården till ett hus vid rue Vivienne, där advokaten, maitre Derville bodde.

»Simonnin då! Bete er inte oskickligt mot folk, eller också kör jag bort er. Hur fattig en klient än må vara, är han ändå, för tusan, alltid en människa!» sade förste skrivaren, i det han avbröt hopsummeringen av en kostnadsräkning.

Springpojken är vanligen, i likhet med Simonnin, en tretton till fjorton års gosse, som på alla byråer står under särskild uppsikt av första skrivaren, vars privatuppdrag och kärleksbrev sysselsätta honom, medan han bär domstolsutslag till exekutionsbetj änterna och inlagor till j ustitiepalatset.

Till seder och vanor tillhör han gatpojkarna i Paris och genom sin bestämmelse har han stor benägenhet för advokatyrkets knep och oarter. Detta barn är nästan alltid utan förbarmande, otyglat, olydaktigt, har en utpräglad smak för infall och slagdängor, är girigt och lättjefullt. Trots detta ha nästan alla dessa små biträden en gammal mor fem trappor upp, med vilken de dela de trettio eller fyrtio francs, som de uppbära i lön i månaden.

»Om han är en människa, varför kallar ni honom då för gammal ridrock? » sade Simonnin med minen hos en skolgosse, som ertappar sin lärare på ett fel.94

Han började åter äta sitt bröd och sin ost, i det han lutade skuldran mot fönsterposten. Han vilade sig nämligen stående, liksom droskkrakarna, med ena benet upplyft, och på tåspetsen stödjande sig mot det andra.

»Om vi skulle spela den där gamle kraken ett puts?», sade sakta tredje skrivaren, som hette Godeschal, och stannade mitt i en motivering, som han hämtade ur en av fjärde skrivaren renskriven inlaga och som kopierades av två nykomlingar från landsorten. Därpå fortsatte han sin diktamen:

». .. I sin ädla och välvilliga vishet har hans majestät Ludvig den adertonde (skriv ut siffrorna med bokstäver) i samma stund han åter fattade regeringens tyglar, förstått ... (skulle gärna vilja veta vad den där feta gycklaren egentligen förstår?) ... den höga uppgift, till vars uppfyllande han kallats av den gudomliga försynen!......

(utropstecken och sex punkter, man är tillräckligt religiös i justitiepalatset för att tillåta oss dem),... och hans första tanke var, såsom framgår av datum på det nedan närmare betecknade förfogandet, att reparera de olyckor, som framkallats av våra revolutionsårs ohyggliga och sorgliga förstörelse, i det han återgivit åt sina trogna och talrika tjänare (talrika är ett smicker, som bör behaga domstolen) all deras icke försålda egendom, vare sig att den kommit i det allmännas eller i kronans ordinarie eller extraordinarie ägo eller slutligen finnes i dotationerna till allmänna inrättningar, ty vi kunna och anse oss berättigade att påstå, att detta är andemeningen i det berömda och så lojala förfogande, som utfärdades...»

»Vänta», sade Godeschal till de tre skrivarna, »den här förbaskade frasen slutar sidan... Nå väl», återtog han, i det han med tungan fuktade arkets ryggkant för att kunna vika om det tjocka stämpelpapperet; »nå väl! om ni vill spela honom ett spratt, skola vi säga honom, att chefen inte kan tala med sina klienter vid annan tid än mellan tre och fyra på morgonen; se'n skola vi se, om den gamla skälmen verkligen kommer!»

Därpå återtog Godeschal sin började mening: — »som utfärdades ... »Är ni med? » frågade han.

»Ja», ropade de tre kopisterna.95

Allt fortgick samtidigt, inlagan, pratet och sammansvärjningen.

»... som utfärdades ... Hör, pappa Boucard, vilket datum har förfogandet? Man måste sätta prickarna över i:na sapperlot! Det fyller sidorna.»

»Sapperlot!» upprepade en av renskrivarna, innan förste skrivaren Boucard hann svara.

»Va falls? Har ni skrivit sapperlot?» utropade Godeschal och betraktade nykomlingen med en på en gång road och sträng min.

»Ja visst», sade fjärde kopisten Desroches, i det han lutade sig över sin grannes kopia, »han har skrivit: 'Man måste sätta prickarna över i:na, och stavat sapperlot med bara ett p!»

Hela personalen brast ut i ett skallande skratt.

»Men herr Huré, ni tar sapperlot för en lagterm och ändå säger ni, att ni är från Mortagne!» utbrast Simonnin.

»Radera fint ut det där!» sade förste skrivaren. »Om den domare, som skall läsa handlingarna, får se dylika saker, skall han säga, att man vill driva med honom!. Därmed skulle ni vålla chefen stort obehag. Gör inte mera några dylika dumheter, herr Huré! En normand får inte skriva en inlaga slarvigt. Detta är advokatskråets 'skyldra gevär!'»

»Och utfärdades... år?» frågade Godeschal. »Men så säg mig då när, Boucard?»

»I juni 1814», svarade förste skrivaren utan att se upp från sitt arbete.

En bultning på dörren avbröt den vittsvävande diktamen av inlagan.

Fem skrivare med vita tänder, livliga och spelande ögon, krusiga huvuden vände näsorna mot dörren och ropade allihop med ljudlig stämma:

»Kom in!»

Boucard lyfte icke ansiktet från den bunt handlingar, i vilka han fördjupat sig, och fortsatte den kostnadsberäkning, på vilken han arbetade.

Byrån var ett stort rum, prytt med den klassiska kamin, som finnes på alla rättsvrängningars ställen. Rören gingo diagonalt över rummet till en utdömd spisel, på vars marmorskiva syntes flera brödstycken, trekanter av Brie-96

ost, färska fläskkotletter, glas och buteljer och första skrivarens chokoladkopp. Doften från dessa matvaror

blandade sig så innerligt med oset från den överhettade kaminen och den egendomliga doft, som utmärker byråer och pappersluntor, att icke ens stanken från en räv skulle ha märkts. Golvet täcktes redan av smuts och snö, som medförts av skrivarne.

Vid fönstret stod förste skrivarens cylinderskrivbord, och bredvid detta andra skrivarens bord. Andra skrivaren var för tillfället i palais de justice.

Klockan kunde vara åtta eller nio på morgonen.

Byråns enda prydnad utgjordes av dessa stora gula anslag, som tillkännagiva i mät tagen fast egendom, auktioner, tvister mellan myndiga och omyndiga, utslag, som vunnit laga kraft eller endast gällde tills vidare, med ett ord byråernas hela härlighet!

Bakom förste skrivaren stod ett ofantligt skåp, som täckte hela väggen från golv till tak och vars särskilda fack voro fullstoppade med luntor med ett oändligt antal påskrifter och röda trådändar, som ge en särskild fysionomi åt rättegångshandlingar.

På skåpets nedre hyllor stodo kartonger, som gulnat av bruket och kantades av blå papperslappar, på vilka lästes namnen på de mera betydande klienter, vilkas saftiga processer just för tillfället urkokades.

Fönstrets smutsiga rutor genomsläppte blott föga dager. För övrigt finnes i Paris blott få byråer, där man i februari månad före klockan tio kan skriva utan lampljus. Alla dessa byråer äro nämligen föremål för en lätt begriplig försummelse. Envar kommer och går, ingen stannar, ingen hyser något personligt intresse för något så vardagligt. Varken advokater eller rättssökande eller skrivarna fråga det minsta efter snyggheten på ett rum, som för somliga är en klass, för andra en genomgångsort, för chefen själv ett laboratorium.

De smutsiga möblerna övergå från advokat till advokat med en sådan religiös samvetsgrannhet, att några byråer ännu äga kartonger med kvarliggande gamla handlingar och påsar, som en gång tillhört prokuratörerna vid Chalet', förkortning av Chatelet, en domstol, som under den gamla97

ordningens tider motsvarade nuvarande första rättsinstansen.

Den mörka, dammiga och smutsiga byrån erbjöd sålunda, liksom alla de andra, något frånstötande för de rättssökande, vilket gjorde den till en av de avskyvärdaste parisiska ohyggligheterna.

Om inga fuktiga sakristior funnes, i vilka bönerna vägas och betalas som kryddbodvaror; om inga klädstånd funnes med de paltor, som krossa alla livets illusioner, ity att de visa den slutliga änden på våra fester; om icke dessa båda poesiens kloaker funnes, skulle en advokatbyrå vara den ohyggligaste av alla samhällsföreteelser. På samma sätt förhåller det sig emellertid med spelhusen, domstolen, lotteribyrån och dylika ställen. Varför? Måhända gör det drama, som på dessa ställen spelas i människans själ, henne likgiltig för bisakerna, något som också torde förklara de stora tänkarnas och de ärelystna stormännens enkelhet.

»Var är min pennkniv? »

»Jag frukosterar!»

»Så för tusan! Nu har jag satt en fläck på inlagan.»

»Tyst, mina herrar!»

Dessa olika utrop hördes på en gång just som den gamle rättssökanden stängde dörren efter sig med detta slags undergivenhet, som berövar den olyckliges alla rörelser hållning och säkerhet.

Främlingen sökte småle, men musklerna i hans ansikte slappnade, då han förgäves såg sig omkring efter något tecken till vänlighet i de sex byråanställdes obarmhärtigt likgiltiga ansikten. Van, som han sannolikt var, att bedöma människor, vände han sig mycket hövligt till springpojken i förhoppning om att denna liksom han själv kringkastade varelse skulle ge honom ett vänligt svar.

»Kan jag få tala med er chef?»

Till svar på den stackars mannens fråga gav sig den full-piskade springpojken med vänstra handens fingrar några lätta slag på örat, liksom för att upplysa, att han hörde illa.

»Vad önskar min herre?» frågade Godeschal, som, då han gjorde denna fråga, slukade ett stycke bröd, varmed man kunnat ladda en fyrapunding, skakade sin kniv och korslade

7 Balzac.98

benen, i det han förde den foten, som befann sig i luften, ända upp i jämnhöjd med sitt öga.

»Jag kommer för femte gången», svarade främlingen. Jag skulle vilja tala med herr Derville.»

»I affärer?»

»Ja, men jag kan inte förklara mig för någon annan än för herr...»

»Chefen sover; om ni önskar rådfråga honom om några svårigheter, så arbetar han på allvar endast vid midnattstid. Men om ni vill anförtro er sak åt oss, kunna vi lika bra som han...»

Den okände stod orörlig. Med anspråkslös min såg han sig omkring som en hund, vilken smugit sig in i ett främmande kök och fruktar få stryk.

Det är ett synnerligt gunstbevis, som deras yrke medför, att skrivarna aldrig äro rädda för tjuvar. De misstänkte fördenskull icke ens mannen i ridrocken utan läto honom granska lokalen, där han förgäves sökte en stol till att vila sig; han var nämligen påtagligen alldeles uttröttad.

Det är ett slags system, att advokaterna ha så få stolar i sina byråer. Den obetydliga klienten tröttnar att stå och vänta och avlägsnar sig knotande, men han upptager på detta sätt icke något av den tid, som enligt en gammal prokurators ord »icke kan uppföras på kostnadsräkningen.»

»Min herre», svarade han, »jag har redan haft den äran underrätta er, att jag inte kan förklara mitt ärende för någon annan än herr Derville; jag skall vänta till dess han stiger upp.»

Boucard hade slutat sin hopsummering. Han kände doften av sin choklad, lämnade sin korgstol, gick fram till spisen, mätte den gamle mannen med en blick, betraktade hans ridrock och gjorde en obeskrivlig min. Sannolikt tänkte han, att huru man än vred och vände den klienten, skulle det ändå vara omöjligt att pressa ur honom en enda centim. Nu ville han kort och gott med några ord befria byrån från en dålig kund.

»Det äger sin riktighet vad dessa herrar säga. Chefen arbetar endast om natten. Om er affär är av vikt, råder jag er återkomma klockan tre på morgonen.»

Främlingen betraktade förste skrivaren med enfaldig99

uppsyn och förblev ett ögonblick orörlig. Skrivarna, som voro vana vid de förändringar, uttrycken i de rättssökandes ansikten undergå, och de besynnerliga infall, som föranledas av den obeslutsamhet eller de drömmerier, som känneteckna processande, fortsatte sin frukost och gjorde med sina tuggande käkar lika mycket buller, som hästen plägar göra vid foderhäcken, samt brydde sig icke vidare om gubben.

»Jag skall återkomma i afton», sade han slutligen med en envishet, som är egendomlig för olyckliga personer.

Det enda epigram, som är fattigdomen tillåtet, är att göra rättvisan och välgörenheten skyldiga till orättvis vägran. Då de olycklige ha beslagit samhället med lögn, kasta de sig så mycket livligare i Guds armar.

»Har inte den där en märkvärdig skalle?» sade Simonnin, utan att vänta till dess gubben stängt dörren.

»Han ser ut som om han uppgrävts ur graven», sade Godeschal.

»Jag vill slå vad om, att han är adelsman», utbrast Bou-card.

»Jag slår vad om, att han varit portvakt», svarade Godeschal. Endast portvakter äro av naturen begåvade med utnötta, flottiga ridrockar med trasiga skört som den där hedersmannen. Såg ni inte, huru trasiga hans skodon äro, som vattnet rinner ut och in i, eller hans halsduk, som gör tjänst i stället för skjorta? Han har helt säkert sovit

under en av broarna.

»Han skulle kunna vara adelsman och ändå ha varit portvakt!» utropade Desroches. »Så'nt har man sett förr.»

»Nej», återtog Boucard under skrattsalvorna; »jag påstår, att han 1789 var bryggare och blev överste under republiken. »

»Åh! Jag håller vad om en spektakelafton åt er alla, att han inte varit soldat», sade Godeschal

»Kör till», svarade Boucard.

»Herrn! hör herrn!», ropade springpojken, i det han öppnade fönstret.

»Vad tar du dig till, Simonnin?» frågade Boucard.

»Jag ropade honom för att fråga, om han är överste eller portvakt; han bör själv bäst veta det.»100

Alla skrivarna brusto i skratt. Gubben var redan på väg uppför trappan.

»Vad skola vi göra? » utbrast Godeschal.

»I/åt mig hållas!» genmälde Boucard.

Den stackars främlingen inträdde försagd med blicken fäst på golvet, måhända för att icke röja sin hunger genom att fästa allt för giriga blickar på matvarorna.

»Min herre », sade Boucard, »vill ni vara av den godheten att säga oss ert namn, för att chefen skall få veta det, om ...»

»Chabert.»

»Den överste Chabert, som stupade vid Eylau? »frågade Huré, som ännu ingenting sagt, men brann av iver att också få sitt ord med i laget och liksom de andra komma med sitt skämt.

»Just han, min herre», svarade främlingen med gammaldags enkelhet och avlägsnade sig.

»Kors för tusan!»

»Nå, det må man säga!»

»Hur? »

»Åh!» »Ah!»

»Brr!»

»En så'n gammal trashank!»

»Tralala!»

»Kuggad!»

»Herr Desroches, vi skall gå på spektaklet utan att behöva betala», sade Huré till fjärde skrivaren och gav honom ett slag på axeln, som kunnat döda en noshörning.

En storm av utrop, skratt och skrik utbröt, till vars skildrande man skulle behöft språkets alla onomatopoetiska uttryck.

»På vilken teater skola vi gå?»

»På operan!» utropade förste skrivaren.

»För det första», inföll Godeschal, »har ingen teater omtalats. Om jag vill, kan jag bjuda er till madame Saqui.»

»Madame Saqui är inte något spektakel», sade Desroches.

»Vad menas med ett spektakel?» återtog Godeschal. »Låt oss först fastställa faktum. Vad har jag slagit vad om?

ett spektakel. Vad är ett spektakel? En sak, som man åser...»101

»Med det systemet skulle ni ju kunna betala ert vad med att låta oss se Seine, där den flyter under Pont Neuf?» utbrast Simonnin avbrytande.

»... som man ser för pengar», fortsatte Godeschal.

»Men för pengar ser man mycket, som alls inte är något spektakel. Definitionen är inte riktig», sade Desroches.

»Men så hör då!»

»Ni pratar persilja, min vän», sade Boucard.

»Är Curtius ett spektakel?» frågade Godeschal.

»Nej», svarade förste skrivaren, det är ett vaxkabinett.»

»Jag håller hundra francs mot en sou», återtog Godeschal, »att Curtius' vaxkabinett omfattar allt, som inbegripes i namnet spektakel. Det betyder en sak, som man får se till olika pris, allt efter de olika platser, man vill ha...»

»Sånt prat!» skrek Simonnin.

. »Akta dig, att jag inte örfilar upp dig!» sade Godeschal.

Skrivarna ryckte på axlarna.

»För övrigt är det alldeles inte avgjort, att den gamla apan inte gjort narr av oss», sade han, i det han upphörde med sin under allmänt skratt kvävda argumentering. »Det är en känd sak, att överste Chabert är så död, en människa kan vara, hans hustru har gift om sig med statsrådet, greve Ferrand. Fra Ferrand är en av byråns klienter!»

»Saken uppskjutes tills i morgon», sade Boucard. »Till arbetet, go herrar! För hin, här uträttas ju ingenting, avsluta er inlaga, den måste inlämnas till kammarens fjärde avdelning, innan sammanträdet börjar. Saken skall avgöras redan i dag ... Seså, i väg nu, go herrar!»

»Om han verkligen varit överste Chabert, skulle han inte då ha givit den där slyngeln Simonnin en spark, då han låtsade sig vara döv?» undrade Huré, som fann denna anmärkning långt mera avgörande än Godeschals.

»Som ingenting är avgjort», återtog Boucard, »så låt oss komma överens om att ta en andra radens loge på Théåtre Fran$ais för att se Talma såsom Nero. Simonnin får en biljett på parterr.»

Med dessa ord satte sig förste skrivaren till sitt skrivbord och alla de andra följde hans exempel.

»Givet i juni ett tusen åtta hundra fjorton (med bokstäver) », dikterade Godeschal; »är ni med?»102

»Ja», svarade de båda kopisterna, vilkas pennor åter började gnissla på stämpelpapperet med ett buller, som surrandet ett hundratal majbaggar, av skolpojkar instängda i en pappersstrut.

»Och vi hoppas, att den höga rätten», dikterade Godeschal vidare. »Stopp litet; jag måste läsa om meningen, jag förstår inte mera mina egna ord.»

»Fyrtiosex ... Det händer ofta!... och tre gör fyrtionio », inföll Boucard.

Godeschal, som åter genomläst hela meningen, började på nytt:

»Vi hoppas, att den höga rätten icke skall vara mindre storsinnad än förfogandets höga upphovsman och skipa rättvisa mot de futtiga anspråk, förvaltningen av Hederslegionens storkansli gör, i det att den bedömer lagens mening och tolkar densamma i samma anda av vidhjärtad juris-prudens, som vi härstädes göra gällande ...»

»Herr Godeschal, behagar ni ett glas vatten?» sade springpojken.

»Din slyngel till Simonnin!» ropade Boucard. »Se här, lägg bena på ryggen med det här paketet och kila till Invaliderna! »

»Som vi härstädes göra gällande», upprepade Godeschal. Lägg till: i fru vicomtess de Grandlieus intresse...»

»Vad för slag!» utbrast förste skrivaren. »Ni tillåter er uppsätta inlagor i målet! Vicomtess de Grandlieu mot Hederslegionen, ett mål, som övertagits på ackord av byrån? Ni är verkligen en ärkeåsna! Var så god och lägg undan era avskrifter och originalet och förvara dem åt mig för målet Navarreins mot asylerna för husvilla. Det är sent, jag måste skriva en liten inlaga med några 'förty och emedan' och skall själv gå till justitiepalatset...»

Detta uppträde representerar ett av de tusen upptåg, vilka senare kommo så många advokater att till ungdomen säga:

»Det var den gamla, goda tiden!»

Vid ett-tiden på morgonen bultade den föregivna överste Chabert på porten till det hus, som beboddes av maitre Derville advokat vid första avdelningen av Seinedeparte-103

mentets domstol. Portvakten svarade, att herr Derville ännu icke kommit hem. Gubben förebar överenskommelsen om ett möte och gick upp till den berömda lagkarlen, vilken trots sin ungdom ansågs för ett av justitiepalatsets skarpaste huvuden.

Sedan den misstrogne rättssökanden ringt, blev han emellertid icke litet förvånad att få se första skrivaren på bordet i sin chefs matsal ordna en mängd handlingar i de mål, som i vanlig ordning skulle förekomma följande dag. Den icke mindre häpne skrivaren hälsade översten och bad honom taga plats, vilket han också gjorde.

»Min sann, trodde jag inte, att ni i går skämtade med mig, då ni uppgav en så tidig timme för en konsultation», sade gubben med den tillgjorda munterheten hos en ruinerad person, som tvingar sig att småle.

»Skrivarna skämtade, men hade på samma gång rätt», återtog förste skrivaren, medan han fortsatte sitt arbete. »Herr Derville har valt denna tid på dygnet för att genomse sina mål, sammanfatta deras utsikter, angiva deras gång och ordna försvaret. Hans beundransvärda skarpsinne är mera fritt så här dags, den enda stund, då han förfogar över den tystnad och det lugn, som fordras för att komma på goda idéer. Allt se'n han blev advokat, är ni det tredje exemplet på en konsultation, som givits vid denna nattliga timme. Så snart chefen kommit hem, granskar han varje mål, läser allt och tillbringar kanske fyra eller fem timmar vid sitt arbete. Se'n ringer han och förklarar för mig sina avsikter. Från klockan tio till två på förmiddagen åhör han sina klienter, resten av dagen ägnar han åt sina möten. På aftonen deltager han i sällskapslivet för att underhålla sina förbindelser. Han har sålunda endast natten till att överväga sina processer, genomse lagbokens arsenal och uppgöra sina bataljplaner. Han vill inte förlora ett enda mål och älskar sitt yrke. Han åtar sig inte som hans kolleger alla möjliga saker. Så'nt är hans liv; som är utomordentligt verksamt. Han förtjänar också mycket pengar.»

Den gamle mannen åhörde tyst denna förklaring, och hans besynnerliga ansikte erhöll ett till den grad oförstående uttryck, att skrivaren efter en blick på honom icke fann anledning att ägna honom någon vidare uppmärksamhet.io4

Några minuter därefter inträdde Derville, klädd i baldräkt; förste skrivaren öppnade dörren för honom och återtog därefter sin sysselsättning med ordnandet av processhandlingarna. Den unge advokaten stannade ett ögonblick häpen, då han i skymningen varseblev den sällsamma klient, som väntade honom.

Överste Chabert förhöll sig lika orörlig som vaxbilderna i Curtius' kabinett, dit Godeschal velat föra sina kamrater. Denna orörlighet skulle måhända ha väckt förvåning, om den icke fullständigat den övernaturliga anblick, som hela personligheten erbjöd.

Den gamla soldaten var torr och mager. Hans panna, som avsiktligt doldes under det släta håret i en peruk, förlänade honom något hemlighetsfullt. Hans ögon tycktes överdragna med en genomskinlig hinna; man skulle kunnat säga smutsig pärlemor, vars blåaktiga reflexer skimrade i ljusskenet. Det likbleka som ett knivblad tunna ansiktet tycktes livlöst. Halsen var insnörd i en dålig svart sidenhalsduk.

Skuggan dolde så väl kroppen från den bruna linje, som bildades av denna trasa, att en person med fantasi skulle

kunnat taga detta gamla huvud för en slumpens skuggbild eller ett porträtt av Rembrandt utan ram. Brättet till den hatt, som täckte gubbens panna, tecknade en svart fåra i ansiktets övre del, och den sällsamma, ehuru helt naturliga verkan därav framhöll genom den skarpa motsatsen de vita skrynklorna, de kalla, livlösa dragen och den färglösa uttryckslösheten i detta anlete, som tycktes mera tillhöra ett lik än en människa. Kroppens orörlighet och den slocknade blicken stodo i full överensstämmelse med en viss prägel av dyster sinnessvaghet och de förnedrande symtom, som känneteckna idiotismen, till att av detta ansikte göra något så beklämmande hemskt, att inga ord skulle kunna återgiva det.

En kunnig iakttagare och framför allt en advokat skulle emellertid hos denna av olyckan krossade man dessutom ha funnit spår av en djup smärta, tecknen till ett elände, som berövat hans ansikte all värdighet, liksom de vattendroppar, som från himlen falla på en vacker marmorstod, slutligen vanställa densamma. En läkare, en författare, en105

domare skulle ha haft förkänning av ett drama vid åsynen av denna fasans höghet, vars minsta förtjänst var, att den liknade dessa fantasibilder, som målare roa sig med att teckna i kanten på sina litografistenar, medan de språka med sina vänner.

Då den okände fick se advokaten, greps han av liksom en krampryckning, liknande den, som en skald erfar, då han plötsligt väckes ur ett rikt drömmeri av ett oförmodat buller mitt i nattens tystnad. Gubben tog hastigt av sig hatten och reste sig för att hälsa på den unge mannen. Svettremmen, som beklädde hattens insida, var tydligen mycket flottig, ty främlingens peruk häftade vid densamma, utan att han märkte det, och visade hans nakna hjässa, som på ett ohyggligt sätt vanställdes av ett tvärgående ärr, som från bakhuvudet sträckte sig till högra ögat och i hela sin längd bildade liksom en grov uppstående söm.

Det plötsliga avlägsnandet av den smutsiga peruk, som den stackars mannen bar för att dölja sitt sår, väckte hos de båda unga männen ingen lust att skratta, så ohygglig var anblicken av den kluvna hjässan. Den första tanke, som åsynen av detta sår ingav, var: — Genom det har förståndet flytt!

»Om han inte är överste Chabert, måste han i alla fall vara en tapper soldat!»tänkte Boucard.

»Min herre», sade Derville till honom, »med vem har jag den äran tala? »

»Med överste Chabert.»

»Vem? »

»Han, som dog vid Eylau», svarade gubben.

Skrivaren och advokaten gåvo vid detta besynnerliga svar varandra en blick, som betydde: »Det är en galning!»

»Herr Derville», återtog översten, »jag skulle önska anförtro er hemligheten av min ställning.»

En omständighet, som väl är värd att uppmärksammas, är den oräddhet, som är advokater medfödd. Antingen vanan att taga mot en stor mängd personer, eller en stark känsla av det skydd, lagarna giva dem, eller tilliten till deras kall inger dem detta mod, så inträda de överallt utan fruktan, liksom präster och läkare. Derville gav Boucard ett tecken, och denne avlägsnade sig genast,io6

Advokaten vände sig till främlingen:

»Under dagen är jag inte alltför snål på min tid, men om natten äro minuterna dyrbara. Var fördenskull kort och precis. Gör inga utvikningar. Jag skall själv begära alla upplysningar, som jag finner nödiga. Tala.»

Sedan han låtit sin besynnerliga klient taga plats, satte sig advokaten själv vid bordet och bläddrade i rättegångshandlingarna, medan han uppmärksamt lyssnade till den avlidne överstens berättelse.

»Herr Derville», började översten, »ni vet kanhända, att jag vid Eylau kommenderade ett kavalleriregemente. Jag bidrog inte litet till framgången av Murats berömda angrepp, som avgjorde segern. Till min olycka är min död ett historiskt faktum, som officiellt tillkännagivits i Victoires et Conquëtes, där den utförligt omtalas. Vi klövo i tu

ryssarnas tre linjer, men som de genast åter slöto sig, måste vi på nytt spränga dem, ehuru i motsatt riktning.

»I samma ögonblick vi återvände till kejsaren, sedan vi skingrat ryssarna, mötte jag en stark fientlig kavalleristyrka och kastade mig på dessa tjurhuvuden. Två ryska officerare, två verkliga jättar, angrepo mig samtidigt. Den ene gav mig ett sabelhugg i huvudet, som klöv allt ända till en svart sidenmössa, som jag bar på huvudet under min schakå, och som gav mig ett djupt sår i skallen. Jag föll av hästen. Murat kom till min hjälp och red över min kropp med hela sin styrka, femtonhundra man, om inte mera!

»Kejsaren underrättades om min död, och klok som han var — han tyckte om mig — ville han veta, om ingen utsikt fanns att rädda den man, han hade att tacka för det kraftiga angreppet. Till att ta reda på mig och föra mig till ambulansen utsände han två kirurger, med den tillsägelsen, måhända icke nog eftertryckligt, ty han var mycket upptagen: »Se till, om till äventyrs inte min stackars Chabert ännu lever?

»Dessa fördömda benkarvare, som sågo, att jag blivit överriden av två regementen, tyckte emellertid sannolikt, att det inte lönade mödan att känna efter min puls, och sade, att jag mycket riktigt var död. Dödsattesten uppsattes följaktligen officiellt efter de militära rättsbestämmelsernas regel.»107

Då den unge advokaten hörde sin klient uttrycka sig med fullkomlig redighet och berätta så sannolika, ehuru sällsamma förhållanden, sysselsatte han sig icke längre med rättegångshandlingarna, stödde sin vänstra armbåge mot bordet, vilade huvudet i handen och betraktade uppmärksamt översten.

»Vet ni, herr överste », sade han, i det han avbröt dennes berättelse, »att jag är juridisk rådgivare åt grevinnan Ferrand, änka efter överste Chabert? »

»Min hustru! Ja, därför just har jag också efter hundra fruktlösa försök hos lagkarlar, som nästan alla ansett mig tokig, beslutat vända mig till er. Jag skall sedermera tala om mina olyckor. Tillåt mig först redogöra för händelserna, eller fastmer förklara, huru de torde ha inträffat än huru det verkligen gått till. Mina omständigheter, som endast den allsmäktige Guden känner, nödga mig att framställa flera saker såsom blotta antaganden.

»Alltså, de sår, jag erhöll, framkallade sannolikt ett slags stelkramp eller något liknande en sjukdom, som, efter vad jag tror, kallas katalepsi. Hur skulle jag eljest kunna begripa, att jag enligt krigets bruk berövats mina kläder och kastats i soldatgropen av dem, som fått uppdraget att begrava de döda? Tillåt mig här anföra ett förhållande, som jag först lärt känna långt efter den händelse, som man nog haft skäl att kalla min död.

»Då jag 1814 befann mig i Stuttgart, träffade jag tillsammans med en person, som förut varit kvartermästare vid mitt regemente. Denne hedersman var den ende, som velat känna igen mig, och jag skall strax säga mera om honom. Han förklarade, huru det kunnat komma sig, att jag förblev vid liv, i det han omtalade, att i samma stund, jag själv sårades, min häst erhöll ett skott i sidan. Både häst och ryttare föllo således som ett par käglor. Antingen jag föll till höger eller till vänster, skyddades jag tydligen av hästens kropp, som bevarade mig från att krossas under hästhovarna eller träffas av kulorna.

»Då jag återfick medvetandet, befann jag mig i en belägenhet och i en atmosfär, varom jag inte skulle kunna ge er någon föreställning, om jag också beskrev den till i morgon. Den smula luft, jag inandades, var förpestad. Jag försökteio8

röra mig, men fann intet utrymme. Då jag öppnade ögonen, såg jag ingenting. Den knappa tillgången på luft var den mest hotande omständigheten, som också tydligt upplyste mig om min belägenhet. Jag förstod, att där jag befann mig, skulle luften inte förnyas och att jag måste dö.

»Denna tanke förtog alldeles den känsla av obeskrivlig smärta, som väckt mig till sans. Det klingade våldsamt i mina öron. Jag hörde eller trodde mig höra — jag vill inte ovillkorligen påstå något — suckar och kvidande från den hop av lik, bland vilka jag låg. Ehuru mitt minne av dessa stunder är ganska oredigt och mina intryck mycket osäkra, tror jag mig likväl ännu mången natt höra denna kvävda jämmer och detta, trots de ändå djupare lidanden, som jag måste erfara och som förvirrat alla mina tankar! Det fanns emellertid något, som var ändå

värre än jämmern, en tystnad, vars like jag ingenstädes funnit, en verklig gravens tystnad.

»Då jag till slut lyfte upp händerna och med dem trevade på de döde, fann jag ett tomrum mellan mitt huvud och likhögen ovanför. Jag kunde sålunda bedöma det rum, som lämnats mig av en slump, vars orsak jag inte kände. Det ser ut som om det slarv eller den brådska, varmed man kastat ned oss huller om buller, gjort, att två lik kommit att ligga kors om varandra över mig, så att de bildat en vinkel, liksom ett par kort, vilka ställas mot varandra av ett barn, som bygger ett korthus.

»Då jag med största skyndsamhet, enär något dröjsmål inte fick förekomma, kände mig för, stötte jag lyckligtvis på en arm, som inte satt fast vid något, armen av en Herkules! en bastant arm, som jag hade att tacka för min räddning. Utan denna oförmodade hjälp, skulle jag ha omkommit! Med ett raseri, som ni lätt förstår, började jag bearbeta de lik, som skilde mig från det jordlager, man sannolikt kastat över oss, jag säger oss, som om där funnits levande! Jag arbetade med framgång, herr Derville, eftersom jag nu är här. Men än i dag förstår jag inte, hur jag kunde lyckas tränga igenom det täcke av kött, som bildade en mur mellan mig och livet! Den hävstång, jag begagnade med sådan skicklighet, förskaffade mig undan för undan litet av den luft, som fanns mellan de lik, jag rubbade, ochtog

jag sparade på mina andetag. Slutligen såg jag dagen, men genom snön!

»I detta ögonblick fann jag, att mitt huvud var kluvet. Lyckligtvis hade mitt eget, eller mina kamraters blod eller måhända min hästs sargade hud — vad vet jag! — stelnat och bildat liksom ett överdrag av naturligt plåster. Trots denna skorpa svimmade jag, då min hjässa kom i beröring med snön. Den lilla kroppsvärme, som ännu återstod mig, hade smält snön omkring mig, och, då jag återfick sansen, befann jag mig mitt i en liten öppning, genom vilken jag ropade och skrek så länge jag förmådde. Men då solen gick upp, hade jag likväl mycket små utsikter att bli hörd. Fanns det redan folk på slagfältet?

»Jag lyfte mig i det jag lät mina fötter fjädra sig mot det fasta stödet av de dödas kroppar. Ni förstår, att det inte var rätta stunden att säga till dem: — 'Aktning för den modiga olyckan!'

»Kort sagt, herr Derville, sedan jag haft den smärtan, om jag så kan kalla mitt raseri, medan jag länge, länge, såg dessa satans tyskar ta till benen, då de hörde en röst, där de inte sågo en människa, befriades jag slutligen av en kvinna, som var nog modig eller nog nyfiken att närma sig mitt huvud, vilket tycktes ha vuxit upp ur jorden som en annan svamp. Hon sökte upp sin man, och dessa båda buro mig till sin fattiga koja.

»Jag tyckes ha fått ett nytt anfall av katalepsi — jag säger så för att beteckna ett tillstånd, varom jag inte har någon aning, men som på mitt värdfolks beskrivning måste ha varit en följd av denna sjukdom. Sex månader svävade jag mellan liv och död och talade inte eller yrade, då jag talade.

»Slutligen utverkade mitt värdfolk, att jag intogs på sjukhuset i Heilsberg. Ni förstår, herr Derville, att jag kom upp ur graven lika naken som ur min moders liv; och då jag sex månader efteråt en vacker dag erinrade mig, att jag varit överste Chabert, och, sedan jag återfått mitt förnuft, fördenskull fordrade, att min sjuksyster behandlade mig med mera aktning än hon bestod en stackars sate, började alla mina rumskamrater skratta.

Till min lycka hade kirurgen av fåfänga svarat för110

mitt återställande och hade följaktligen särskilt intresserat sig för sin patient. Då jag på ett redigt och sammanhängande sätt för honom omtalade min föregående tillvaro, lät den hedersmannen, som hette Sparchmann, i de av landets lagar fordrade rättsliga formerna fastställa det underbara sätt, varpå jag räddats ur likgraven, samt dag och timme, då min välgörarinna och hennes man funnit mig, samt det noggranna läget av mina sår och fogade till dessa olika protokoll en beskrivning på min person.

»Ack, herr Derville, jag har olyckligtvis inte dessa viktiga papper, inte heller den förklaring jag avlade inför en notarie i Heilsberg i syfte att fastställa min identitet! Från den dagen, då jag av krigshändelserna förjagades från denna stad, har jag ständigt irrat omkring som lösdrivare, tiggt mitt bröd, behandlats som en dåre, då jag berättade mitt äventyr, och inte kunnat finna eller förtjäna en sou till att förskaffa mig de handlingar, som kunde

bekräfta min utsago och återge mig åt samhällslivet. Ofta ha mina plågor under hela halvår kvarhållit mig i småstäder, där man slösade omsorger på sjuka fransmän, men man skrattade den man rakt i ansiktet, som påstod sig vara överste Cha-bert. Länge försatte dessa skrattsalvor, dessa tvivel mig i ett raseri, som skadade mig och vållade, att jag såsom vansinnig insattes på ett dårhus i Stuttgart.

»Sannerligen kan ni inte också på grund av min berättelse finna, att man hade tillräckliga skäl till att bura in en människa! Efter två års hospitalsvistelse, som jag måste underkasta mig, och se'n jag tusen gånger hört mina vaktare säga: 'Se där en stackars karl, som tror sig vara överste Chabert' åt folk, som svarade: 'Den stackars mannen!' blev jag övertygad om, huru omöjligt mitt eget öde var, blev dyster, undergiven och stilla samt avstod från att vidare säga mig vara överste Chabert, för att omsider kunna komma ut ur fängelset och återse Frankrike. O! Herr Derville, återse Paris! Det var en dröm, som jag inte...»

Med dessa avbrutna ord föll överste Chabert i djupa drömmar, som Derville respekterade.

»En dag», återtog hans klient, »en vårdag släppte man ut mig och gav mig tre thaler under förebärande, att jag talade mycket förnuftigt om allting och inte längre sade mig115

vara överste Chabert. Minsann tyckte jag inte vid denna tid, att mitt namn var obehagligt, och tidtals tycker jag detsamma än i dag. Jag skulle inte vilja vara mig själv. Medvetandet om mina rättigheter dödar mig. Om min sjukdom berövat mig allt minne av min föregående levnad, skulle jag varit lycklig! Jag skulle åter gått i krigstjänst under något annat namn och vem vet? jag skulle kanske blivit fältmarskalk i Österrike eller Ryssland.»

»Herr överste», sade advokaten, »ni vänder upp och ned på alla mina föreställningar. Jag tror mig rent av drömma, då jag åhör er. Var av den godheten och låt oss göra ett litet uppehåll.»

»Ni är», sade översten melankoliskt, »den enda person, som åhört mig med tålamod. Ingen lagkarl har velat förskottera mig tio napoleond'orer för att från Tyskland få hit de handlingar, som behövas för att börja min process ...»

»Vilken process?» frågade advokaten, som glömde sin klients smärtsamma belägenhet, medan han åhörde berättelsen om hans genomgångna lidanden.

»Men, herr Derville, är inte grevinnan Ferrand min hustru? Hon uppbär trettiotusen livrés i ränta, som tillhöra mig, och vill inte ge mig två styver. Då jag säger detta till advokaterna, till förståndiga personer; då jag, tiggaren, föreslår att processa mot en greve och en grevinna, då jag, som anses död, gör invändningar mot en dödsattest, ett äktenskapsbevis och dopsedlar, visa de ut mig, alltefter sin karaktär, med denna kalla hövlighet, som ni såväl vet att använda för att befria er från en olycklig, eller brutalt, såsom folk, vilka tro sig ha att göra med en ränksmidare eller galning. Jag har varit begraven under de döda, men nu är jag begraven under de levande, under intyg, fakta, under hela samhället, som åter vill ha mig under jorden!»

»Var så god och fortsätt nu, herr överste », sade advokaten.

»Var så god!» utbrast den olycklige gubben och fattade den unge mannens hand, »det är det första artiga ord jag hört se'n...»

Översten grät. Tacksamheten kvävde hans stämma. Den genomträngande och obeskrivliga vältalighet, som ligger i blicken, i åtbörden, i själva tystnaden, övertygade Derville och väckte hans djupa medlidande.1X2

»Hör på, herr överste», sade han, »jag har i afton på spel vunnit trehundra francs; jag kan ganska väl använda hälften av denna summa till en människas lycka. Jag skall börja att med iver påskynda de efterforskningar, som krävas, för att förskaffa er de handlingar, om vilka ni talar; till dess att de anlända skall jag ge er hundra sous om dagen. Om ni är överste Chabert, måste ni för lånets obetydlighet ursäkta en ung man, som har att göra sig en förmögenhet. Fortsätt.»

Den föregivne översten förhöll sig ett ögonblick alldeles orörlig av häpnad; hans ytterliga olycka hade sannolikt

hos honom förstört all tro på något. Om han ännu åstundade sin militära rang, sin förmögenhet, sig själv, var detta måhända för att lyda den oförklarliga åtrå, som gror i varje människohjärta och vilken vi ha att tacka för alkemisternas undersökningar, ärelystnaden, astronomiens och fysikens uppgifter, kort sagt allt, som driver människan till att förstora sig och växa, i det hon mångfaldigar sig genom handling eller idéer. Jaget var i hans tanke endast något underordnat, liksom triumfens fåfänga eller vinstens nöje blir dyrbarare för vadhållaren än själva föremålet för vadet.

Den unge advokatens ord blevo fördenskull liksom till ett under för den stackars mannen, som i tio års tid blivit tillbakastött av sin hustru, av rättvisan, av hela samhället. Tänk att hos en advokat få de tio guldmynt, vilka så länge förvägrats honom av så många personer och på så många sätt! Översten liknade den damen, som haft feber i femton år och trodde sig ha fått en annan sjukdom, då hon tillfrisknade. Det finnes lyckokast, på vilka man icke mera tror; då de komma, förhålla de sig som åskan och förbränna. Den stackars mannens tacksamhet var också alltför livlig för att han skulle kunna uttrycka densamma, den skulle ha synts ytliga personer kall, men Derville anade redligheten i denna häpna tystnad.. En skälm skulle nog haft talförmågan. , ^

»Var var det jag var?» frågade översten med den naiva oskulden hos ett barn eller en soldat; ty något av barn finnes ofta hos den verklige soldaten liksom, i synnerhet i Frankrike, hos barnet nästan alltid något av soldaten.

»I Stuttgart. Ni kom ut ur fängelset», svarade advokaten.3

»Känner ni min hustru? » frågade översten.

»Ja», svarade Derville med en böjning på huvudet.

»Hurudan är hon?»

»Alltjämt förtjusande.»

Gubben gjorde ett tecken med handen och tycktes svälja någon hemlig smärta med den allvarliga och högtidliga undergivenhet, som utmärker personer, vilka prövats i slagfältets blod och eld.

»Herr Derville», sade han med ett slags glädtighet, ty nu andades åter den stackars översten, steg för andra gången upp ur graven och smälte ett snölager, som icke lika lätt upplöste sig som det, vilket förut isat hans huvud, och insöp luften, som om han lämnade en fängelsehåla. »Herr Derville», sade han, »om jag varit en vacker karl, skulle ingen av mina olyckor hänt mig. Kvinnorna tro männen, då de proppa dem fulla med sitt prat om kärlek. Då komma de, svansa omkring en, putsa och pryda sig på alla sätt, intrigera, bedyra både vad som är sant och inte sant, röra upp himmel och jord för den, som behagar dem. Men Jag hade ett ansikte som en likpsalm, kläder som en landstrykare, liknade mera en eskimå än en fransman, fastän jag 1799 ansetts som en av de vackraste sprättarna, jag Chabert, kejsardömets greve!

»Samma dag man körde ut mig på gatan som en hund, mötte jag den kvartermästare, jag redan omtalat. Kamraten hette Boutin. Den stackars saten och jag utgjorde just det vackraste par krakar jag någonsin sett. Jag fick se honom på promenaden; men om jag kände igen honom, så var det honom alldeles omöjligt att känna igen mig eller ens ana vem jag var. Vi gingo in på en krog, och då jag där nämnde mitt namn och sade vem jag var, öppnade Boutin munnen till ett gapskratt som en mörsare, vilken springer sönder. Den munterheten, herr Derville, orsakade mig den djupaste grämelse! Den visade mig osminkat alla de förändringar, jag undergått. Jag var således oigenkännlig för den anspråkslösaste och tacksammaste av mina vänner! Jag hade en gång räddat Boutins liv, men det var endast en vedergällning, jag var skyldig honom. Jag skall inte uppehålla er huru han gjorde mig den tjänsten. Uppträdet ägde rum i Italien, i Ravenna. Det var för övrigt

ett föga anständigt hus, där Boutin förekom, att jag avfärdades med ett dolkstyng. På den tiden var jag inte överste, utan simpel ryttare liksom Boutin. Lyckligtvis innefattade denna historia flera enskildheter, som endast vi båda kunde känna; och då jag påminde honom om dem, minskades hans tvivel. Därefter berättade jag honom de sällsamma olyckor, som drabbat mig i mitt liv. Fastän mina ögon och min röst, såsom han påstod, undergått

en egendomlig förändring och jag inte mer hade vare sig hår eller tänder i behåll och därtill var blek som en albino, återfann han emellertid till slut sin överste i tiggaren, men först efter tusen frågor, vilka jag kunde besvara nöjaktigt. Han berättade mig sina öden, som knappt voro mindre ovanliga än mina: han återkom nämligen från gränserna till Kina, dit han sökt intränga, sedan han flytt från Sibirien. Han omtalade nederlagen och olyckorna under ryska fälttåget och Napoleons första avsägelse av tronen. Denna underrättelse var en av dem, som gjort mig mest ont! Vi voro två besynnerliga människospillror se'n vi på detta sätt kastats omkring på jordklotet, liksom stenarna i oceanen kastas omkring av stormarna från ena stranden till den andra. Vi hade båda varit i Egypten, Syrien, Spanien, Ryssland, Holland, Tyskland, Italien, Dalmatien, England, Kina, Tatariet, Sibirien; det fattades bara, att vi också varit i Ostindien och Amerika!

»Som Boutin var mera fotfärdig än jag, åtog han sig att bege sig till Paris så fort som möjligt för att underrätta min hustru om det tillstånd, vari jag befann mig. Jag skrev ett mycket utförligt brev till fru Chabert. Det var det fjärde, herr Derville! Om jag haft släktingar, skulle allt det här måhända inte hänt mig; men jag måste säga er det, jag är ett hittebarn, en soldat, vars hela arv var hans mod, som til! sin familj hade hela världen, till fosterland Frankrikel till ende beskyddare den gode Guden! Jag bedrog mig, Jag hade en far, kejsaren! Ack om han ännu funnes, den gode mannen, och såge sin Chabert, såsom han kallade mig, i det skick, vari jag nu befinner mig, vad han skulle bli ond! Men vad är att göra! Vår sol har gått ned, och nu måste vi alla frysa. När allt kom omkring, kunde ju också de politiska händelserna rättfärdiga min hustrus tystnad!5

»Boutin begav sig på väg. Han var lycklig han, som hade två överlägset väl dresserade vita björnar, på vilka han levde. Jag kunde inte följa honom; mina plågor till-läto mig inga långa dagsresor. Jag grät, herr Derville, då vi skildes åt, sedan jag följt honom, så långt mina krafter tilläto mig göra hans björnar och honom själv sällskap.

»I Karlsruhe fick jag ett anfall av neuralgi i huvudet och måste i hela sex veckor stanna i ett värdshus, där jag låg på halmen. Jag skulle aldrig sluta, om jag berättade er alla olyckorna under mitt tiggarliv. Moraliska lidanden, för vilka de fysiska smärtorna förblekna, uppväcka emellertid inte samma medlidande, därför att man inte ser dem. Jag minnes ganska väl, att jag grät utanför ett hotell i Strassburg, där jag en gång givit en fest och där jag inte erhöll det minsta, inte ens en beta bröd.

»Som jag med Boutin kommit överens om den väg, jag borde följa, gick jag till varje postkontor och frågade, om det fanns brev och pengar åt mig. På detta sätt kom jag till Paris utan att ha fått något. Ack, hur måste jag inte kväva min förtvivlan! .. . 'Boutin är död', sade jag mig. I själva verket stupade också den stackars karlen vid Waterloo. Jag fick sedermera av en slump veta hans död. Hans uppdrag till min hustru hade förmodligen inte lett till något resultat.

»Slutligen kom jag till Paris på samma gång som kosackerna. För mig var detta en sorg, som hopade sig på sorg. Då jag såg ryssarna i Frankrike, tänkte jag inte längre på att jag varken hade skor på fötterna eller pengar i fickan. Ja, herr Derville, mina kläder voro bara trasor. Aftonen före min ankomst nödgades jag tillbringa natten i Clayes skogar. Nattkylan orsakade sannolikt, att jag angreps av någon sjukdom, då jag gick genom faubourg Saint-Martin. Jag föll nästan avsvimmad till gatan utanför en järnhandlares dörr. Då jag åter kom till sans, befann jag mig i en säng på Hotel-Dieu. Där stannade jag en hel månad och kände mig ganska lycklig. Men snart blev jag utskriven; jag var visserligen utan pengar, men mådde bra och befann mig på Paris' kära gator.

Med vilken glädje och skyndsamhet begav jag mig inte till rue du Mont-Blanc, där min hustru måste bo i ett henneIl6

tillhörigt hotel. Bah! rue du Mont-Blanc hade blivit rue de la Chaussée d'Antin. Jag såg inte mera till mitt hotell, det hade .sålts och rivits. Spekulanter hade byggt flera hus i mina trädgårdar. Jag visste inte, att min hustru var gift med herr Ferrand och kunde inte erhålla någon upplysning. Slutligen uppsökte jag en gammal advokat, som förut åtagit sig mina angelägenheter. Den hedersmannen var död och hade avstått sina klienter åt en ung man. Denne underrättade mig till min stora förvåning, att man öppnat mitt testamente och ordnat min kvarlåtenskap, att min hustru gift om sig och att två barn blivit födda i hennes nya äktenskap. Då jag upplyste honom om, att jag var överste Cha-bert, skrattade han mig rakt i ansiktet på ett sätt som gjorde att jag lämnade honom utan att

vidare säga något.

»Min instängning i Stuttgart kom mig att tänka på Charenton, och jag beslöt att gå försiktigt till väga. Då jag visste var min hustru bodde, gick jag till hennes hotell med hjärtat uppfyllt av hopp.

»Nåväl!» sade översten med ett uttryck av koncentrerat raseri, »jag blev inte mottagen, då jag lät anmäla mig under ett lånat namn, och den dag, då jag sade mitt riktiga namn, kördes jag på porten. För att få se grevinnan komma hem från en bal eller från teatern på morgonen, hängde jag hela nätter på awisarna till hennes inkörsport. Mina blickar döko ned i hennes vagn, som körde förbi mig med blixtens hastighet, så att jag knappt såg skymten av den kvinna, som var min hustru, men inte längre tillhörde mig!

»O! från den dagen har jag levat för att hämnas!» utropade gubben med dov röst och reste sig plötsligt framför Derville. »Hon vet, att jag lever, hon har efter min återkomst fått två brev, som jag själv skrivit. Hon älskar mig inte längre! Och jag, jag vet inte, om jag älskar eller avskyr henne! Jag ömsom åtrår, ömsom förbannar henne. Hon har mig att tacka för sin förmögenhet, sin lycka; nåväl! hon har inte låtit mig få ens den minsta hjälp! Stundtals vet jag inte mera vad jag skall göra!»

Vid dessa ord sjönk den gamla soldaten åter ned på sin stol och blev orörlig. Derville var tyst och betraktade sin klient.

»Saken är kinkig», sade han slutligen mekaniskt. »Ävenii 7

om äktheten av de handlingar, som böra finnas i Heilsburg, medgives, är det i alla händelser alls inte avgjort, att vi fördenskull genast skola vinna. Rättegången skall föras inför tre domstolar efter varandra; man måste med klart och utvilat huvud tänka över en dylik sak, det är ett fullständigt undantagsfall.»

»Åh!» svarade översten och lyfte stolt upp huvudet, »om jag dukar under, skall jag veta dö, men i sällskap.»

Gubben hade försvunnit. Den energiske mannens ögon blixtrade, tända av åtråns och hämndens eld.

»Man torde måhända göra bäst i att underhandla», sade advokaten.

»Underhandla!» upprepade överste Chabert. »Är jag död eller lever jag.»

»Herr överste», återtog advokaten, »ni skall, vill jag hoppas, följa mina råd. Er sak skall vara min. Ni skall snart finna, vilket intresse jag hyser för er belägenhet, som är nästan utan motstycke i rättvisans annaler. Under tiden skall jag skriva några ord till min notarie, som mot ert kvitto var tionde dag skall lämna er femtio francs. Det skulle inte passa sig, att ni kom hit för att få understöd. Om ni är överste Chabert, bör ni inte bero av någon. Jag skall giva er dessa förskott under form av ett lån. Ni har en förmögenhet att återvinna, ni är rik.»

Denna ytterligare granlagenhet avlockade gubben tårar. Derville reste sig hastigt; det var måhända icke vanligt, att en advokat syntes visa sig rörd. Han gick in i sitt arbetsrum och återkom med ett oförseglat brev, som han lämnade överste Chabert. Då den stackars mannen fick det i handen, kände han, att det innehöll två guldmynt.

»Vill ni uppgiva handlingarna och nämna staden och riket för mig?» sade advokaten.

Översten dikterade de nödiga upplysningarna och såg till att ortsnamnen stavades riktigt. Därpå tog han sin hatt med ena handen, betraktade Derville, räckte honom den andra handen, en valkig näve, och sade okonstlat:

»Min herre, näst kejsaren är ni den, som jag har mest att tacka! Ni är en rättskaffens man!

Advokaten gav översten ett handslag och följde och lyste honom ända till trappan.Ii8

»Boucard », sade Derville till sin förste skrivare, »jag har nyss hört en historia, som kanske skall kosta mig tjugufem louis. Blir jag bestulen, skall jag ändå inte ångra min pengar; jag har nämligen i så fall sett vår tids största skådespelare. »

Så snart översten befann sig på gatan och kom till en lykta, tog han fram ur brevet de båda tjugufrancsstycken, som advokaten givit honom, och betraktade dem ett ögonblick vid ljusskenet. För första gången på nio år såg han åter guld.

»Nu kan jag då åter få köpa en cigarr!» sade han.

Ungefär tre månader efter denna nattliga konsultation, som överste Chabert hade hos Derville, kom notarien, som fått i uppdrag att betala den halvsold, som advokaten gav sin egendomliga klient, och fordrade först att återfå sexhundra francs, som han lämnat den gamle militären.

»Du roar dig sålunda med att underhålla den gamla armén?» sade skrattande notarien, som hette Crottat, en ung man, som köpt den byrå, där han varit förste skrivare, men vars chef rymt efter en fruktansvärd konkurs.

»Tack, kära vän», svarade Derville, »för att du påminner om den där saken. Min filantropi sträcker sig inte utöver tjugufem louis; jag fruktar redan, att jag låtit lura mig av min patriotism.»

Som Derville sade de sista orden, fick han på sitt skrivbord se några konvolut, som hans första skrivare ditlagt. Hans blickar fängslades genast av avlånga, fyrkantiga, trekantiga, röda och blå postmärken, vilka åsatts ett brev av den preussiska, österrikiska, bajerska och franska posten.

»Aha!» sade han leende, »här ha vi upplösningen på komedien; nu skola vi se, om jag blivit lurad.» Han tog brevet och öppnade det, men kunde icke läsa det, enär det var skrivet på tyska. »Boucard», översätt det här brevet och kom snart tillbaka», ropade han, i det han gläntade på dörren till sitt arbetsrum och gav sin förste skrivare brevet.

Den notarie i Berlin, till vilken advokaten vände sig, meddelade, att de handlingar, om vilkas tillsändande anhållits, skulle komma några dagar efter denna föregåendelig

underrättelse. Handlingarna voro, sades det i brevet, fullkomligt i sin ordning och försedda med nödiga lagliga bekräftelser för att kunna gälla såsom bevis inför rätta. Dessutom förklarade notarien, att nästan alla vittnen till de i protokollen upptagna fakta funnos i Preussisch-Eylau och att den hustru, herr greve Chabert hade att tacka för sitt liv, ännu levde i en av Heilsbergs förstäder.

»Det här blir allvarsamt», utbrast Derville, då Boucard redogjort för brevets innehåll. »Men, hör på, min gosse», återtog han och vände sig till notarien, »jag behöver några upplysningar, som måste finnas på din byrå. Var du inte hos den gamla skälmen Roguin ...»

»Vi kalla honom den olycklige, den beklagansvärde Roguin», avbröt notarien Alexander Crottat skrattande Derville.

»Skedde inte utredningen av det Chabertska boet hos den beklagansvärde, som bestal sina klienter på åttahundratusen francs och bragte flera familjer till förtvivlan? Jag vill minnas, att jag sett något dylikt i Ferrands papper.»

»Jo», svarade Crottat, »jag var då tredje skrivare och kopierade och studerade noga denna utredning. Rose Chapotal, hustru och änka efter Hyacinthe Chabert, kejserlig greve, storofficer av Hederslegionen; de tyckas ha gift sig utan kontrakt och hade således gemensam egendom. Så vitt jag kan påminna mig, uppgingo tillgångarna till sex hundratusen francs. Före sitt giftermål hade greve Chabert gjort ett testamente till förmån för Paris' hittebarnshus, vari han tilldelade dem fjärdedelen av sin förmögenhet vid sin död; den andra fjärdedelen tillföll staten. Utredning, försäljning och skifte företogs genast; advokaterna hade så brottom. Då allt var klart, dekreterade det vidunder, som då styrde Frankrike, att statens andel skulle tillfalla överstens änka.»

»Alltså skulle greve Chaberts personliga förmögenhet icke uppgå till mer än trehundratusen francs?»

»Ja, det är klart, gamle vän!» svarade Crottat. »Ni advokater ha ändå då och då stunder av sunt förnuft, fastän man beskyller er för att likajbra tala för som mot en sak? ...120

Greve Chabert, vars adress fanns antecknad på det första kvitto, som han lämnat notarien, bodde i faubourg Saint-Marceau, rue du Petit-Banquier, hos en gammal kvartermästare vid kejserliga gardet, som blivit mjölkhandlare och hette Vergniaud. Då Derville kom dit, måste han till fots uppsöka sin klient, enär hans kusk icke ville köra en gata, som icke var stenlagd, och vars gropar och hjulspår voro alldeles för djupa för hjulen på

en kabriolett.

Advokaten såg sig om åt alla sidor och fann slutligen på den del av gatan, som gränsar intill boulevarden, mellan ett par av lera och kullersten uppförda murar, två dåliga sandstenspelare, som trots skyddet av två såsom awisare ditsatta plankor illa tilltygats av genomfarande vagnar. Dessa pelare uppburo en av ett spetsigt tegeltak täckt bjälke, på vilken i röda bokstäver lästes:

Vergniaud, mjölkhandlare.

Till höger om dessa ord såg man ägg och till vänster om desamma en ko, alltsammans vitmålat. Porten stod öppen sannolikt under hela dagen. I bakgrunden av den ganska rymliga gården reste sig mitt emot porten ett hus, om man kan giva detta namn åt ett av dessa ruckel, som uppföras i Paris' förstäder och icke äro jämförliga med något, icke ens med dessa små och dåliga stugor på landsbygden, vilkas hela armod de tillägnat sig, medan de sakna deras poesi.

På landet ha vanligen stugorna ännu bevarat ett behag, som den rena luften, grönskan, fältens anblick, en kulle, en slingrande väg, vinplanteringar, en frodig häck, halmtakens mossa och jordbruksredskapen förläna dem; men i Paris erhåller armodet sin skönhet endast av sina fasor. Ehuru helt nyligen uppfört, tycktes det redan fallfärdigt. Intet av materialet hade i detsamma sin verkliga bestämmelse, utan härrörde från alla de rivningar av byggnader, som dagligen förekomma i Paris. På en fönsterlucka, som förfärdigats av bräden till en skylt, läste Derville: Magasin de nouveautés. Fönstren voro alla av olika storlek och utseende och oregelbundet fördelade på väggen. Bottenvåningen, som tycktes vara den beboeliga delen, höjde sig på ena sidan, medan den på den andra sidan sjunkit under121

marken. Mellan porten och huset utbredde sig en stor av gödsel fylld pöl, till vilken regn- och spillvattnet flöt. Den mur, mot vilken denna eländiga byggning stödde sig, tycktes vara mera solid än dess andra delar och pryddes av gal-lerförsedda stallar, i vilka kaniner fortplantade sin talrika avkomma. Till höger om inkörsporten befann sig kostallet och ovanpå detta en höskulle; stallet stod i förbindelse med huset genom ett mjölkmagasin. Till vänster låg bakgården med stall och svinstia, liksom huset uppförda av dåliga plankor, som spikats på varandra och ofullständigt täcktes av vassrör.

Liksom nästan alla de ställen, där beståndsdelarna i de stora måltider, Paris dagligen slukar, erbjöd också den gård, på vilken Derville satte foten, spår av den brådska, som nödsakas av att ha allting färdigt på viss tid. De stora till-bucklade mjölkkärlen av järnbleck, i vilka mjölken forslas, och de kärl, som innehålla grädden, voro kastade huller om buller framför mjölkkammaren med sina linneproppar. De trasor, som tjänade till kärlens rengöring, fladdrade i solen, upphängda på med spikar fästa streck.

Den fredliga häst, vars ras man finner endast i mjölkhandeln, hade tagit några steg från sin kärra och stannat framför stallet, vars dörr var stängd. En get betade bladen till den magra och dammiga vildvinsranka, som beklädde husets gula, av fukten anfrätta mur. En katt hade krupit upp bland gräddkärlen och slickade dem. De av Dervilles ankomst skrämda hönsen, flaxade skrikande bort och bandhunden skällde.

Derville, som med en blick genast uppfattade hela detta ovärdiga skådespel, sade för sig själv: »Här bor alltså den man, som avgjorde segern i slaget vid Eylau!»

Huset hade tydligen stannat under uppsikt av tre pojkar. Den ene hade klängt högst upp på en med grönfoder lastad kärra, och roade sig med att kasta stenar i ett kaminrör från grannens hus, i förhoppning att de skulle falla ned i någon soppgryta. Den andra sökte få upp en gris på kärrans golv, som med ena änden stötte mot marken, medan den tredje vid kärrans andra ände väntade, att grisen kommit upp ett stycke för att väga upp kärran och därigenom få grisen att falla ned.122

Då Derville frågade dem, om det var här som herr Chabert bodde, svarade ingen, utan alla tre betraktade honom med en spirituell stupiditet, om man får tillåta sig en sammanställning av dess båda ord. Derville upprepade sin fråga med lika liten framgång som förut. Förargad över de tre slynglarnas hånfulla ansiktsuttryck sade han dem några av dessa vänliga tillmälen, som unga män anse sig ha rätt att rikta till barn, vilket hade till följd att de tre

bänglarna bröto sin tystnad med brutalt gapskratt.

Nu blev Derville ond på allvar.

Översten, som hörde honom, kom ut ur ett litet lågt rum alldeles bredvid mjölkkammaren och visade sig på tröskeln med en obeskrivlig militärisk flegma. Han rökte en av dessa billiga simpla lerpipor, som rökare med en teknisk term kalla inrökta. Han sköt upp skärmen till en mycket smutsig mössa, fick se Derville och gick tvärs över gödselhögen för att så mycket hastigare komma fram till sin välgörare, medan han med väldig stämma tillropade de tre slynglarna: »Tyst i ledet!» Barnen iakttogo genast en aktningsfull tystnad, som tillkännagav det välde, den gamle soldaten utövade över dem.

»Varför skrev ni inte till mig? » sade han till Derville. »Gå längs kostallet! Se här, här är vägen stenlagd», utbrast han, då han märkte huru tveksam advokaten var, som inte ville smutsa ned sig om fötterna i gödselhögen.

Derville hoppade från den ena rena fläcken till den andra och kom på detta sätt fram till tröskeln av den dörr, ur vilken översten gått ut. Chabert tycktes obehagligt berörd av att nödgas mottaga honom i det rum han bebodde. I detta kunde Derville icke heller varsebli mer än en enda stol. Överstens säng bestod av några halmkärvar, över vilka hans värdinna utbrett två eller tre stycken av dessa gamla vävnader, vilka mjölkbuden pläga använda till att sitta på på bänken i sina kärror. Golvet bestod helt enkelt av tilltrampad lera. Väggarna voro spruckna och överdragna med utkristalliserat salt samt grönaktiga av mögel och så fuktiga, att den vägg, invid vilken översten vilade, måste beklädas med en bastmatta. Den mycket omtalade ridrocken hängde på en spik. Två trasiga stövlar lågo i en vrå. Av linne syntes icke minsta spår. På det maskstungna bor-123

det lågo stora arméns bulletiner, som omtryckts hos Plancher, öppna och tycktes ha utgjort överstens läsning. I allt detta armod vittnade emellertid dennes anlete om lugn och sorgfrihet.

Med hans första besök hos Derville tycktes hela hans ansiktsuttryck ha undergått en förändring, och i hans drag såg advokaten spåren av en lycklig tanke och en sällsam glans, som hoppet framkallat.

»Besvärar piproken er?» sade han, i det han åt advokaten framsatte en stol med trasig halmsits.

»Men överste, här bor ni då förskräckligt dåligt.»

Dessa ord avtvungos Derville av den för advokater naturliga misstro och den beklagansvärda erfarenhet, som de tidigt erhålla av de fruktansvärda dramer, de bevittna.

»Se där en man », tänkte han, »som helt säker använt mina pengar till att tillfredställa knektens tre teologiska dygder: spel, vin och kvinnor!»

»Det är nog sant, herr Derville», svarade översten, »för någon lyx utmärka vi oss nämligen inte. Det är ett kvarter, som göres behagligt av vänskapen, men...» Den gamle soldaten gav lagkarlen en menande blick... »Men jag har inte gjort någon orätt, jag har aldrig stött någon tillbaka och jag kan sova lugnt.»

Advokaten fann det föga grannlaga att av sin klient begära en redogörelse för de summor, som förskotterats honom, och nöjde sig med att säga:

»Varför har ni inte velat flytta till Paris, där ni kunnat leva lika billigt som här, men ändå haft det bättre?»

»Kors», svarade översten, »det hederliga folket, som jag bor hos, har för ett år se'n tagit emot mig och fött mig gratis! Huru skulle jag kunna lämna dem, då jag fick litet pengar? Dessutom är de där bytingarnas far en gammal egyptier ...»

»Vad för slag, en egyptier?»

»Så kalla vi de soldater, som återkommit från expeditionen till Egypten, i vilken jag deltog. Alla de, som återkommit därifrån, äro icke blott en smula bröder, utan Vergniaud tjänade den tiden i mitt regemente och vi delade vattnet i öknen. Jag har dessutom inte hunnit lära hans småttingar läsa.»124

»Han skulle väl ändå kunnat låta er bo bättre för era pengar.»

»Bah!» sade översten, »hans barn ligga liksom jag på halm! Hans hustru och han själv ha ingen bättre säng; de äro mycket fattiga, ser ni, och driva en affär, som överstiger deras krafter. Men om jag får tillbaka min förmögenhet!. .. Vare det nog sagt!»

»Jag skall i morgon eller om ett par dagar erhålla era handlingar, överste, från Heilsberg. Den kvinnan, som räddat er, lever ännu!

»Fördömda pengar! Och tänka sig, att jag inte har några!» utropade översten och kastade sin pipa i golvet.

En inrökt pipa är en dyrbar pjäs för en rökare; men överstens handlingssätt var så naturligt och vittnade om en sådan djup grämelse att icke kunna visa sin tacksamhet mot den, som räddat honom, att alla rökare och till och med tobàksmonopolet skulle förlåtit honom detta brott mot tobakens majestät. Änglarna skulle måhända samlat ihop bitarna.

»Herr överste, er sak är ytterst invecklad», sade Derville i det han lämnade rummet för att gå några steg i solen längs huset.

»Jag tycker, att den är mycket enkel», sade soldaten. »Man har trott mig vara död, men nu är jag här! Återgiv mig min hustru och min förmögenhet; giv mig den generalsgrad, på vilken jag kan göra anspråk, eftersom jag utnämndes till överste i kejserliga gardet dagen före slaget vid Eylau.»

»På det sättet gå sakerna inte i den juridiska världen», återtog Derville. »Hör nu på. Ni är greve Chabert, det medger jag, men det gäller att också bevisa detta juridiskt för folk, som skola ha allt intresse av att förneka er tillvaro. Fördenskull skola era papper väcka gensaga, och bestridandet av deras äkthet skall medföra tio eller tolv preliminära frågor, som alla skola bestridas ända upp i högsta instansen och bli föremål för lika många kostsamma processer, vilka skola ta lång tid i anspråk, huru verksam jag än är för er del. Era motståndare skola begära en undersökning, som ni inte skall kunna förvägra dem och som kanske kan göra ett vittnesförhör nödvändigt inför utskickade5

i Preussen. Låt oss emellertid hoppas det bästa och antaga, att rättvisan genast erkänner, att ni är överste Chabert. Veta vi fördenskull också, huru frågan om grevinnan Fer-rands omedvetna och fullkomligt oskyldiga tvegifte skall avgöras? Rättspunkten faller därvid utanför lagen och kan inte avgöras av domarna på annat sätt än efter samvetets bud, såsom juryn gör i de pinsamma frågor, vilka uppstå till följd av sociala egendomligheter i några brottmålsprocesser. Ni hade inga barn i ert äktenskap och herr greve Ferrand har två i sitt; domarna kunna förklara det äktenskap ogiltigt, vilket utvisar de svagaste banden, till förmån för det äktenskap, som utvisar de starkaste, i synnerhet som parterna handlat på god tro. Skulle ni vid er ålder och i de omständigheter, i vilka ni befinner er, känna er i en särdeles avundsvärd moralisk belägenhet, om ni ovillkorligen vill ha en kvinna, som inte älskar er längre? Ni skall således ha emot er er hustru och hennes man, två mäktiga personer, som skola kunna inverka på domstolarna. Processen innehåller följaktligen alla omständigheter, som kunna göra densamma mycket långvarig. Ni skall få god tid att åldras under de mest plågsamma bekymmer.»

»Än min förmögenhet då?»

»Tror ni då, att ni verkligen äger en så stor förmögenhet?»

»Hade jag inte tiotusen livrés i ränta?»

»Min bästa herr överste, år 1799 gjorde ni ett testamente, som gav fjärdedelen av densamma åt hittebarnshusen.»

»Det är sant.»

»Nåväl, då ni ansågs vara död, måste man ju göra en bouppteckning och utreda ert bo för att till hittebarnshusen överlämna deras fjärdedel? Er hustru har alls inte gjort sig några samvetsbetänkligheter att bedraga de fattiga. I bouppteckningen har hon väl aktat sig för att omtala vad som fanns i reda pengar och juveler, och möbler och husgeråd ha i denna upptagits till två tredjedelar mindre än det verkliga värdet. Har ej detta skett för att gynna henne eller för att betala en mindre andel till staten eller måhända också därför att värderingsmännen äro

ansvariga för värderingen, så uppgick bouppteckningen i alla händelser till sexhundratusen francs. För sin del hade er änka rätt till hälften. Allting såldes, men återköptes av henne med126

vinst på allt, och hittebarnshusen fingo sin lott av sjuttiofemtusen francs. Som staten tog danaarv efter er, alldenstund er hustru inte omtalades i ert testamente, så återgav kejsaren genom ett dekret er änka den del, som tillkom staten. Vad har nu ni rätt till? Endast till trehundratusen francs efter avdrag av alla kostnader.»

»Och det kallar ni rättvisa?» sade den häpne översten.

»Ja visst.»

»En skön rättvisa!»

»Ja, sådan är den, min stackars överste. Som ni ser, är vad ni tyckte så lätt, alls inte någon lätt sak. Fru Ferrand kan till och med vilja behålla den andel, som kejsaren gav henne.

»Men hon är inte änka, dekretet är ogiltigt...»

»Medgives. Men allting är tvistigt. Hör mig. Under dessa omständigheter tror jag, att en överenskommelse skulle både för er och för henne vara den bästa lösningen på processen. Ni skulle därigenom vinna en större förmögenhet än den ni har rätt till.»

»Det skulle vara att sälja min hustru.»

»Med tjugufyratusen francs i ränta skulle ni i er ställning få hustrur, som passade er vida bättre än er förra eller, om ni föredrar det, nuvarande hustru och som skulle göra er mycket lyckligare. Jag tänker redan i dag besöka fru grevinnan Ferrand för att undersöka hur landet ligger; men jag har inte velat ta detta steg, utan att underrätta er.»

»Låt oss gå dit tillsammans ...»

»I ert nuvarande skick?» sade advokaten, »nej, min överste, nej. Då skulle ni genast förlora er process . .»

»Kan jag då vinna processen?»

»I alla händelser», svarade Derville. »Men, min bästa överste, ni uppmärksammar inte en omständighet. Jag är inte rik, min affär är ännu inte fullt betalad. Om domstolarna beviljar er ett underhåll, det vill säga en summa, som i förväg betalas av er förmögenhet, skola de inte tillerkänna er detta förrän de erkänt er egenskap av greve Chabert, storofficer av hederslegionen.»

»Ja, visst ja, jag är ju storofficer av hederslegionen», det tänkte jag inte på», sade han naivt.

»Nåväl, till dess», återtog Derville, »måste vi ju föra vårt if

talan, betala advokaterna, uttaga stämningar och lösa utslag och sätta rättstjänarna i verksamhet och leva. Omkostnaderna i första instansen uppgå allra minst till mer än tolv eller femtontusen francs. Och en sådan summa äger jag inte, jag, som tryckes av den oerhörda ränta, som jag måste betala till den, som försträckt mig pengarna för att köpa min praktik. Och ni! Huru skall ni få dem?»

Den stackars soldatens gamla ögon fylldes av stora tårar, som runnö utför hans fårade kinder. Då han fick alla dessa svårigheter klara för sig, sjönk hans mod. Samhället och dess juridiska fordringar tyngde honom som en mara.

Plötsligt utbrast han:

»Jag skall gå till foten av kolonnen på Vendömeplat-sen och därstädes högljutt ropa: 'Jag är överste Chabert, som bröt ryssarnas stora fyrkant vid Eylau!' Bronsmannen där uppe, han skall känna igen mig!»

»Och man skall inspärra er på Charenton.»

Vid detta fruktade namn försvann den gamle militärens hänförelse.

»Finnas då inga gynnsamma utsikter att göra min rätt gällande i krigsministären? »

»På de ministeriella byråerna!» utropade Derville. Gå dit, men med ett oantastligt, formligt utslag på fickan, som förklarar er dödsattest ogiltig. Byråerna skulle helst vilja göra slut på kejsardömets folk.»

Översten stod en stund alldeles förlamad av häpnad och stirrade framför sig utan att se, försänkt i en gränslös förtvivlan. Den militära rättvisan, den enda Chabert kände, är öppen, snabb, avgör saken på turkiskt sätt och dömer nästan alltid riktigt. Men då översten varseblev den labyrint av svårigheter, på vilka han måste inlåta sig, och fann vilka penningsummor, man behövde för att reda sig med dem, erhöll han ett dödande slag i denna för mannen särskilt utmärkande förmögenhet, som man plägar kalla den mänskliga viljan. Det tycktes honom vara nästan omöjligt att föra en process och under tiden leva; för honom var det tusen gånger enklare att förbli en fattig tiggare eller taga tjänst som ryttare i något regemente, om man ville ta emot honom.128

Hans fysiska och moraliska lidanden hade redan undergrävt hans kropp i några av dess viktigaste organ. Han lopp fara för att hemsökas av en av dessa sjukdomar, för vilka läkekonsten icke har något namn och vilkas säte är, så att säga, lika ombytligt som nervapparaten är ömtålig, vilken av alla delar i vår organism är den mest utsatta; en åkomma, som man skulle kunna kalla olyckans spleen. Så allvarsam denna osynliga, men ganska vanliga sjukdom redan var, kunde den ännu botas och bringas till ett lyckligt slut. För att i grund skaka denna kraftiga organisation förslog emellertid ett nytt hinder, ett oförutsett något, som kom dess försvagade krafter att brista och föranledde denna tvekan, dessa tvivel, detta oförstådda, ofullständiga sätt att handla, som fysiologerna iakttaga hos av sorger förtärda varelser.

Då Derville märkte dessa tecken till djup nedslagenhet hos sin klient, sade han:

»Fatta mod, utgången av denna sak kan inte bli annat än gynnsam för er. Tänk nu blott efter, om ni kan skänka mig hela ert förtroende och blint finna er i det resultat, som jag anser vara det bästa för er.»

»Gör som ni vill», sade Chabert.

»Ja, men överlämnar ni er åt mig som en människa, vilken går döden till mötes? »

»Skulle jag inte eljest förbli utan ställning, utan namn? Hur skall jag kunna uthärda detta?»

»Så menade jag inte», sade advokaten. »Vi skola söka i godo få till stånd ett utslag, som annulerar er dödsattest och ert äktenskap, så att ni skall kunna återtaga era rättigheter. Ni skall till och med genom greve Ferrands inflytande kunna införas i arméns rullor såsom general och utan tvivel erhålla pension.»

»Nå, låt gå då!» återtog Chabert, »jag litar helt och hållet på er.»

»Jag skall skicka er en fullmakt, som ni skall underteckna », sade Derville. »Farväl, var vid gott mod! Om ni behöver pengar, så räkna på mig.»

Chabert tryckte med värme Dervilles hand och stannade stödd mot muren; han förmådde nämligen endast följa honom med blicken. I likhet med alla personer, som icke129

förstå något av rättsaker, förfärades han av denna oförutsedda strid.

Under Dervilles överläggning med översten hade flera gånger bakom en av inkörsportens pelare framskymtat ansiktet hos en person, som stod ute på gatan för att avvakta Dervilles bortgång och som nu närmade sig honom, då han kom ut. Det var en gammal man, iklädd en blå jacka och ett veckat vitt förkläde, sådant bryggare plägade bära. På huvudet hade han en mössa av utterskinn; kindkno-torna i hans bruna, magra, fårade och väderbitna ansikte voro högröda av överansträngning och släp.

»Förlåt, min herre», sade mannen till Derville och tog honom i armen för att kvarhålla honom, »om jag tar mig den friheten att tilltala er; men då jag såg er, trodde jag strax, att ni var en vän till vår general.»

»Än se'n», sade Derville, »varför intresserar ni er för honom? Vem är ni? » tillade advokaten misstroget.

»Jag är Louis Vergniaud», svarade han. »Jag skulle vilja säga er ett par ord.»

»Är det ni, som hyst greve Chabert, såsom han har det? »

»Förlåt, ursäkta, min herre, men han har det bästa rummet. Jag skulle ha givit honom mitt eget, om jag också haft blott detta; jag skulle ha legat i stallet. En man, som lidit såsom han gjort, som lärt mina grabbar läsa. en general, en egyptier, den första löjtnant, under vilken jag tjänade ... skulle inte han fått det! Han har emellertid det bästa rummet. Jag har delat allt vad jag haft med honom. Olyckligtvis har det inte varit mycket: litet bröd, mjölk, några ägg; men i krig får man vänja sig! Det har skett av gott hjärta. Men han har förargat oss!»

»Han? »

»Ja, min herre, förargat oss, det är just rätta ordet. Jag har övertagit en rörelse, som överstiger mina krafter, det såg han nog. Det gjorde honom ledsen och han skötte hästen! Jag sade till honom: 'Men, min general?' — 'Dumheter!' sade han, 'jag vill inte vara här som en odåga och har länge kunnat konsten att sköta hästar!' Jag hade sålunda för att betala mitt kostall utställt en växel till en viss Grados — känner ni honom kanske? »

9 Balzac.130

»Nej, min gode man, jag har inte tid att höra på er. Säg mig bara, varigenom översten kunnat förarga er? »

»Han har förargat oss, så sant som jag heter Louis Vergniaud och som min hustru har gråtit över honom. Av grannarna fick han veta, att vi inte hade ett öre till att inlösa vår växel. Utan att säga något sparade den gamle brum-bj örnen ihop allt, som ni gav honom, passade på, då växeln förföll, och betalade den. Det var inte rätt gjort av honom. Och därtill sågo vi, min hustru och jag, att den stackars gubben inte hade någon tobak, utan försakade denna! Åh! nu har han åtminstone alla morgnar sina cigarrer! Jag skulle hellre sälja mig själv... Ni, vi äro förargade! Jag vill fördenskull, eftersom han sagt, att ni är en präktig karl, föreslå er att låna oss hundra écus på vår affär, så att vi kunde göra kläder åt honom och möblera hans rum. Han tyckte naturligtvis, att han borde hålla oss skadeslösa, inte sant? Nåväl, som ni ser, stå vi i stället i skuld till den gamle hedersmannen... och det förargar oss! Han borde inte ha spelat oss det sprattet. Han har förargat oss, och sina vänner till på köpet? Så sant jag är en hederlig karl och heter Louis Vergniaud, skall jag hellre pantsätta mig själv än att inte återbetala er era pengar...»

Derville betraktade mjölkhandlaren och återvände några steg för att på nytt taga en överblick över gården, gödselhögen, stallet, kaninerna och barnen.

»Min sann tror jag inte, att en av dygdens förnämsta egenskaper är att inte äga något», sade han för sig själv. »Du skall ha dina hundra écus! och ändå mer. Men det blir inte jag, som ger dig dem, översten skall vara rik nog för att kunna hjälpa dig, och den glädjen vill jag ej beröva honom.»

»Blir han det snart?»

»Ja-ja men!»

»Ack, min Gud! vad hustru min skall bli glad!»

Och mjölkhandlarens ansikte strålade av förnöjelse.

»Nu», sade Derville för sig själv, då han åter steg upp i sin kabriolett, »låt oss nu fara till vår motståndare. Vi få inte visa våra kort, men låt oss i stället titta litet i hans och genast vinna partiet. Man måste söka skrämma henne.131

Hon är kvinna. Vad låta kvinnorna skrämma sig mest av? Men kvinnorna bli skrämda endast av...»

Han började studera grevinnans belägenhet och föll i ett av dessa djupa eftersinnandet vilka utmärka stora politiker, då de uppgöra sina planer och söka gissa sig till de fientliga kabinettens hemligheter. Äro icke också advokaterna ett slags med enskilda angelägenheter ombetrodda statsmän? En blick på herr greve Ferrands och hans hustrus ställning är här nödvändig för att ställa advokatens snille i dess rätta dager.

Greve Ferrand var son till ett före detta parlamentsråd i Paris, som emigrerat under skräckregeringens tid, men förlorade sin förmögenhet, då han räddade sitt huvud. Han återvände under konsulatet och förblev ständigt trogen Ludvig XVIILs intressen, till vars omgivning hans far hört före revolutionen. Han tillhörde sålunda det parti i fau-bourg Saint-Germain, som ädelt motstått Napoleons förförelsekonster. Det anseende för duglighet,

som den unge greven, vilken vid denna tid helt enkelt kallade sig herr Ferrand, åtnjöt, gjorde honom vid denna tid föremål för smickrande frestelser från kejsaren, som ofta var lika glad över sina erövringar inom aristokratien som över en vunnen batalj. Man lovade greven, att han skulle återfå sin titel, liksom även dem av hans gods, som icke blivit försålda, och lät en ministerpost, ett senatorsskap hägra för hans blickar. Kejsaren lyckades emellertid icke.

Vid greve Chaberts föregivna död var herr Ferrand en ung man på tjugusex år utan förmögenhet, men utrustad med en vacker gestalt och goda manér, hade framgång och betraktades i faubourg Saint-Germain som en av dess prydnader. Fru grevinnan Chabert hade emellertid förstått draga så stor vinst av sin makes kvarlåtenskap, att hon efter aderton månaders änkestånd ägde omkring fyrtiotusen livrés i ränta. Hennes giftermål med den unge greven upptogs icke såsom en nyhet i faubourg Saint-Germains kretsar, och Napoleon, som var glad över detta äktenskap, vilket motsvarade hans strävan att sammangjuta de olika partierna, återgav fru Chabert den del, som utgjort statens andel av arvet efter översten; Napoleons förhoppning blev emellertid åter besviken. Fru Ferrand älskade icke blott sin älskare i den132

unge mannen, utan förfördes även av tanken på att få inträde i det praktfulla sällskap, som trots sin undanskjutna ställning likväl behärskade det kejserliga hovet. Hennes fåfänga tillfredsställdes följaktligen lika mycket som hennes ömma känslor av detta giftermål. Hon skulle bli en kvinna comme il faut! Och då faubourg Saint-Germain fann, att den unge grevens äktenskap icke var ett avfall, öppnades dess salonger för hans hustru.

Därpå kom restaurationen. Greve Ferrands politiska framgångar kommo långsamt. Han förstod de krav, som den ställning, i vilken Ludvig XVIII befann sig, ställde på kungen, och tillhörde antalet invigda, som avvaktade, att revolutionens avgrund skulle sluta sig; detta kungliga uttryck, som de liberala så grymt hånade, dolde nämligen en djupare politisk mening.

Det förfogande, som anföres i det långrandiga skrivareordsvall, som börjar denna berättelse, hade emellertid återgivit greven två skogar och en jordegendom, vars värde ansenligt ökats under den tid, den varit beslagtagen. Ehuru greve Ferrand numera var statsråd och generaldirektör, betraktade han sin ställning endast såsom början till sin politiska bana. Behärskad av en brinnande äregirighet hade han till sin sekreterare antagit en före detta, ruinerad advokat vid namn Delbecq, en mer än behändig karl, som beundransvärt väl var bevandrad i rättsknepens alla irrgångar, och åt denne hade han överlämnat vården om sina enskilda angelägenheter. Den sluge praktikern hade tillräckligt väl uppfattat sin ställning hos greven för att förhålla sig redlig av pur beräkning. Han hoppades nämligen att erhålla en plats genom sin husbondes inflytande och ägnade fördenskull alla sina omsorger åt förvaltningen av hans förmögenhet. Hans uppförande vederlade till den grad hans föregående liv, att han ansågs för en människa, som blivit utsatt för förtal.

Med den takt och slughet, varmed alla kvinnor äro mer eller mindre begåvade övervakade grevinnan, som snart kommit underfund med sin intendent, hans görande och låtande så skickligt och visste så väl sköta honom, att hon redan dragit stor fördel därav till att öka sin enskilda förmögenhet. Hon hade förstått övertyga Delbecq, att hon133

styrde herr Ferrand, och hade lovat göra honom till domstolspresident i första instansen i någon av Frankrikes viktigaste städer, om han helt och hållet ägnade sig åt hennes intressen. Löftet om en fast plats, som skulle tillåta honom göra ett fördelaktigt gifte och senare förvärva en hög ställning på den politiska vädj obanan genom att bli deputerad, gjorde Delbecq till grevinnans kreatur. Han lagade, att hon aldrig försummade något gynnsamt tillfälle, som börsnoteringarna och prisstegringen på fasta egendomar i Paris erbjödo påpassligt folk under restaurationens tre första år. Han hade på detta sätt trefaldigat sin beskyddarinnas kapital, detta så mycket lättare som alla medel syntes grevinnan goda till att hastigt förskaffa sig en ofantlig förmögenhet. Hon använde de avlöningar grevens ämbetsställning medförde till att med dem bestrida hushållskostnaderna för att själv kunna kapitali-sera sina inkomster, och Delbecq lånade sig till dessa giriga beräkningar utan att söka förklara anledningen till dem. Den sortens folk bekymrar sig endast om de hemligheter, vilkas upptäckande är nödvändigt för deras intressen. För övrigt fann han den guldtörst helt naturlig, som hemsöker de flesta parisiskor; och det

behövdes också en så stor förmögenhet till att understödja greve Ferrands syften, att intendenten stundom i grevinnans girighet trodde sig se kärleken till den man, som hon alltjämt älskade. Grevinnan hade begravt hemligheterna i sin levnad djupt i sitt hjärta. Där vilade dessa hemligheter, som för henne betydde liv eller död, och där låg också knuten i denna berättelse.

I början av 1818 stod restaurationen på, såsom det ville synas, orubbliga grundvalar. Dess regeringsdoktriner, sådana de uppfattades av upplysta huvuden, syntes bestämda att förskaffa Frankrike en tidsålder av nytt välstånd, och vid denna tid förändrade också samhällslivet i Paris sitt utseende. Fru grevinnan Ferrand fann, att slumpen låtit henne ingå ett giftermål av kärlek, som förskaffade henne både rikedom och ställning. Fru Ferrand var ännu ung och vacker och kunde uppträda såsom kvinna på modet, samt levde i hovets atmosfär. Själv rik och rik genom sin make, vilken ansågs för en av det rojalistiska partiets bästa134

huvuden och därtill kungens vän samt fördenskull så gott som självskriven till en ministertaburett, tillhörde hon aristokratien och delade dennas hela glans.

Mitt under alla dessa framgångar angreps hon av ett moraliskt kräftsår.

Det finnes känslor, som kvinnorna ana trots all den omsorg, med vilken männen söka dölja dem. Vid kungens första återkomst ångrade greve Ferrand i viss mån sitt giftermål. Överste Chaberts änka hade icke förskaffat honom några förbindelser, han stod allena och utan stöd på en bana, som var full av skär och fiender. Då han därnäst kunde bedöma sin hustru med större köld, hade han hos henne funnit några brister i uppfostran, som gjorde henne olämplig att understödja hans planer. Ett ord, som han lät undfalla sig med anledning av Talleyrands äktenskap, upplyste grevinnan, att om hennes giftermål ännu förestått, skulle hon aldrig blivit fru Ferrand. Vilken kvinna förlåter väl en man en sådan ånger? Inbegriper den icke i sitt frö alla förolämpningar, liksom varje förnedring och till och med brott? Men vilket sår måste icke detta ord tillfoga grevinnans hjärta, om man antog, att hon fruktade se sin första man återkomma! Hon visste, att han levde, och hade stött bort honom. Då hon sedermera under en tid icke hörde något av honom, hade hon intalat sig, att han stupat vid Waterloo tillsammans med de kejserliga örnarne i sällskap med Boutin.

Allt detta oaktat beslöt hon fästa greven vid sig med det starkaste av alla band, med guldets boja, och ville vara så rik, att hennes förmögenhet gjorde hennes andra äktenskap oupplösligt, om händelsevis överste Chabert åter uppenbarade sig. Han hade åter visat sig, utan att hon kunde förklara, varför den strid, hon fruktade, icke redan börjat. Måhända hade lidanden och sjukdom befriat henne från denne man. Måhända var han till hälften vansinnig, och Charenton kunde då ännu få honom att ta sitt förnuft till fånga! Hon hade icke velat anförtro sig åt Delbecq eller åt polisen av fruktan för att göra den förre till sin herre eller genom den senare påskynda en katastrof. I Paris finnas många kvinnor, vilka i likhet med grevinnan Ferrand leva med ett okänt moraliskt odjur eller snudda vid en avgrund;135

på den sjuka fläcken skaffa de sig en valk och kunna ännu skratta och roa sig.

»Greve Ferrands hela ställning är ändå bra sällsam», sade Derville för sig själv, då han omsider vaknade upp ur sina tankar just som hans kabriolett stannade utanför porten till hotell Ferrand, rue de Varennes. »Hur kan det komma sig, att han, som är så rik och omtyckt av kungen, ännu inte blivit pär av Frankrike? Det är sant, att det måhända ligger i kungens politik, att, efter vad fru de Grandlieu sade mig, förläna ett högt anseende åt pärskapet genom att inte slösa med det. För övrigt är sonen till ett parlamentsråd varken en Crillon eller en Rohan. Greve Ferrand kan endast på smygvägar komma in i pärskammaren. Men om hans äktenskap förklaras ogiltigt, skulle han kanske iså fall till kungens stora belåtenhet låta på sitt huvud överflytta pärskapet från en av de gamla pärer, som endast ha döttrar. Där har jag bestämt ett bra spöke, som kan brukas till att skrämma vår grevinna», tänkte han, då han gick uppför trappan.

Utan att veta det hade Derville satt fingret på det hemliga såret, stuckit handen i det kräftsår, som tärde fru Ferrand. Hon mottog honom i en vacker vintermatsal, där hon frukosterade, medan hon lekte med en apa, som fjättrades medelst en kedja vid en liten med järnpinnar försedd stolpe. Grevinnan bar en elegant morgondräkt

och lockarna från hennes vårdslöst uppfästa hår föllo ned under en mössa, som förlänade henne ett näbbigt uttryck; hon såg ungdomlig, frisk och glad ut. Silver och pärlemor glänste på bordet, och kring detta stodo sällsynta blommor i praktfulla porslinsvaser. Då advokaten fick se greve Chaberts hustru, som plundrat denne på hans förmögenhet, mitt i denna yppiga omgivning, på samhällets höjder, medan den olyckliga bodde hos en fattig mjölkhandlare bland kreaturen, sade han för sig själv: »Moralen av allt det här är, att en vacker kvinna aldrig skall igenkänna sin make eller ens sin älskare i en man, klädd i en gammal ridrock med en dålig peruk och trasiga stövlar.»

Ett elakt och bitande leende uttryckte de halvt filosofiska, halvt skämtande tankar, som måste väckas hos en person, vilken såsom han väl var i tillfälle att känna sakernas verk-136

liga sammanhang, trots alla de lögner, under vilka de flesta parisiska familjer dölja sitt liv.

»God dag, herr Derville», sade hon och fortsatte leken med apan, som hon lät dricka kaffe.

»Fru grevinna», sade han häftigt; den lätta ton, i vilken hon hade sagt: »Goddag, herr Derville», stötte honom nämligen. »Jag kommer för att tala med er om en ganska allvarsam sak.»

»Jag är förtvivlad att inte kunna stå er till tjänst, herr greven är ute.

»Jag är förtjust, fru grevinna. Han skulle bli förtvivlad, om han vore närvarande vid vårt samtal. För övrigt vet jag genom Delbecq, att ni föredrar att själv sköta era angelägenheter utan att besvära herr greven.»

»Då skall jag låta kalla Delbecq», sade hon.

»Det tjänar ingenting till, så skicklig han än är, kan han inte göra er någon nytta», återtog Derville. »Hör på, min fru, ett ord skall vara nog för att göra er allvarsam. Greve Chabert lever.»

»Är det med att prata dylika tokerier, som ni vill göra mig allvarsam?» sade hon och brast i skratt.

Grevinnans munterhet dämpades emellertid genast av den sällsamma skärpan i den blick, som Derville gav henne och som tycktes tränga till bottnen av hennes själ.

»Fru grevinna», svarade han med kallt och förkrossande allvar, »ni tyckes inte förstå de faror, som hota er. Jag skall inte tala om den obestridliga äktheten av de handlingar eller om de säkra bevis, vilka intyga greve Chaberts tillvaro. Jag är inte den man, som åtar mig en dålig sak, det vet ni. Om ni motsätter er vår stämning angående dödsattestens oriktighet, skall ni förlora den första processen, och se'n den frågan avgjorts till vår förmån, vinna vi också allt det övriga.»

»Vad vill ni då tala med mig om? »

»Varken om översten eller om er. Jag skall inte heller tala om de anföranden, som kunna göras av begåvade advokater, väpnade med de sällsamma omständigheterna i denna sak, och om den fördel, de kunna draga av de brev, som ni erhållit av er förra man, innan ni gifte er med er nuvarande make.»137

»Det är osanning!» sade hon med en gammal kopp-lerskas hela våldsamhet. »Jag har aldrig fått brev från greve Chabert; och om någon påstår sig vara översten, kan det endast vara en bedragare, någon frigiven galärslav kanhända, som Cogniard. Jag ryser vid blotta tanken. Kan greven stå upp från de döda? Bonaparte lät en av sina adjutanter beklaga mig över hans död, och jag uppbär numera tretusen francs i pension, som kamrarna beviljat hans änka. Jag har således tusen orsaker att avvisa alla Chabert, som kommit, liksom jag också skall avvisa alla, som skola komma.

»Lyckligtvis äro vi allena, fru grevinna, och kunna fördenskull ljuga efter behag», sade Derville kallt i det han roade sig med att sporra den vrede, som upprörde grevinnan, för att få henne till att försäga sig. Han begagnade sig härvid av ett hos advokater mycket vanligt sätt, då de själva förbli lugna, medan deras motståndare förivra sig.

»Nåväl, då kunna vi avgöra saken oss emellan», tänkte han och utlade genast en snara för att visa henne, huru

svag hennes sak var. »Beviset, att han avsänt det första brevet finnes, fru grevinna», återtog han med högröst, »det innehöll värdepapper.»

»Nej, det är då visst och sant, att inte innehöll det några värdepapper, nej då.»

»Ni har således fått det första brevet», återtog Derville leende. »Ni har redan låtit fånga er i den första snara, som en sakförare utlägger för er, och ändå tror ni er om att kunna strida mot rättvisan...»

Grevinnan rodnade och bleknade och gömde sitt ansikte i händerna. Därpå hämtade hon sig från sin förlägenhet och återtog med den för dylika kvinnor egendomliga kall-blodigheten:

»Eftersom ni är den påstådda Chaberts advokat, så gör mig det nöjet att...»

»Fru grevinna», avbröt henne Derville, »i denna stund är jag ännu ert juridiska biträde liksom överstens. Tror ni, att jag vill förlora en så'n klient som ni! Men om ni inte vill höra på mig ...»

»Tala, min herre», sade hon älskvärt.

»Er förmögenhet har ni fått av herr greve Chabert och ni har stött honom tillbaka. Er förmögenhet är mycket138

stor, och ni låter honom tigga. Kom ihåg, fru grevinna, att advokater äro mycket vältaliga, då de saker de försvara i sig själva äro vältaliga; och här finnas omständigheter, som kunna uppresa den allmänna meningen mot er.»

»Må så vara, herr Derville », sade grevinnan, som blev otålig över det sätt, varpå advokaten vände och vred henne som på ett halster; »antag, att er herr Chabert verkligen finnes till, skola i alla fall domstolarna upprätthålla mitt andra äktenskap för mina barns skull, och jag skulle slippa med att utbetala tvåhundratjugufemtusen francs åt herr Chabert.»

»Vi veta inte, fru grevinna, från vilken sida domstolarna skola betrakta den sentimentala frågan. Om vi å ena sidan visserligen ha en mor med sina barn, ha vi å andra sidan emellertid en av olyckor förföljd man, som åldrats tack vare er, genom er vägran att vidkännas honom. Var skulle han finna en hustru? Kunna dessutom domarna döma mot lagen? Ert äktenskap med greven har rätten, prioriteten för sig. Men om ni framställes i en förhatlig dager, skall ni kunna få en motståndare, som ni inte väntar er. Däri, fru grevinna, ligger den fara, för vilken jag ville skydda er.»

»En ny motståndare!» sade hon, »vem då? »

»Herr greve Ferrand, fru grevinna.»

»Herr Ferrand hyser en alltför stor tillgivenhet till mig och för mycken aktning för sina barns moder ...»

»Kom inte med dylikt enfaldigt prat», avbröt henne Derville, »till advokater, som äro vana att läsa i människors hjärtan. För närvarande har herr Ferrand inte minsta lust att bryta sitt äktenskap, och jag är säker på att han tillber er; men om någon kommer och säger honom, att hans äktenskap kan annuleras, att hans hustru såsom brottslig, skall sättas på de anklagades bänk inför allmänna opinionen ...»

»Han skall försvara mig, herr Derville!»

»Nej, fru grevinna.»

»Vad skäl har han då att överge mig? »

»Jo, för att kunna gifta sig med enda dottern till en pär av Frankrike, vars pärskap skall överflyttas på honom genom ett kungligt förfogande.»

Grevinnan bleknade.39

»Nu äro vi där!» tänkte Derville. »Gott, nu har jag dig fast, den stackars överstens sak är vunnen.»

»För övrigt, fru grevinna», sade han högt, »skall han ha så mycket större betänkligheter som en av ära höljd man, greve, storofficer av hederslegionen, ingalunda är att förakta; och om den mannen av honom återfordrar sin

hustru. ..»

»Nog, nog, herr Derville!» sade hon. »Jag skall aldrig ta något annat juridiskt biträde än er. Vad är att göra?»

»Underhandla!» sade Derville.

»Älskar han mig ännu? » frågade hon.

»Jag tror inte, att det förhåller sig annorlunda.»

Vid dessa ord lyfte grevinnan upp huvudet. En blixt av hopp lyste i hennes ögon; hon tänkte måhända begagna sig av sin första mans ömhet för att genom något kvinnligt knep vinna processen.

»Jag väntar era befallningar, fru grevinna, för att veta om vi skola meddela er vår stämning eller om ni vill komma till mig för att överenskomma om villkoren för en förlikning, sade Derville, i det han tog avsked av grevinnan.

Åtta dagar efter de båda besök, Derville gjort, lämnade de båda, av en nästan övernaturlig slump skilda makarna en vacker junimorgon de motsatta punkterna i Paris för att möta varandra på sin gemensamma advokats byrå.

De förskott, som Derville i rikt mått lämnat överste Chabert, hade tillåtit denne att kläda sig i överensstämmelse med sin rang. Den förmodade avlidne kom sålunda åkande i en mycket snygg kabriolett. På huvudet bar han en peruk, som passade hans ansikte, var iklädd en blå dräkt med vitt linne och bar över sin väst storofficerarnes av hederslegionen röda band. Då han kunde återtaga vällevnadens vanor, hade han också återfunnit sin förra martialiska prydlighet. Han höll sig rak; hans allvarsamma, hemlighetsfulla ansikte, vari glädje och hopp lästes, tycktes föryngrat och fylligare, för att begagna ett uttryck av målarkonsten. Han liknade icke mera Chabert i den gamla ridrocken än en kopparslant liknar ett nypräglat fyrtio francsstycke.

Vid hans anblick kunde de förbigående lätt i honom se140

en av vår gamla armés vackra spillror, en av dessa hjältemodiga män, som återspegla vår nationalära och representera denna, såsom glansen från ett av solen belyst spegelglas tyckes återkasta alla dess strålar. Dessa gamla soldater äro på samma gång målningar och böcker.

Då greven så lätt som en ung man hoppade ur sin vagn för att gå upp till Derville och hans kabriolett nätt och jämnt hunnit vända och köra bort, anlände en vacker vapenprydd kupé. Grevinnan Ferrand steg ur, iklädd en enkel toalett, som var väl beräknad på att framhäva hennes ungdomliga växt. Hon bar en vacker med rosafärgat siden fodrad kapotthatt, som förträffligt inramade hennes ansikte, mildrade dess linjer och upplivade det.

Men om klienterna föryngrat sig, hade byrån förblivit sig lik och erbjöd samma tavla som vid denna berättelses början. Simonnin frukosterade som förut med ena skuldran stödd mot fönsterposten, medan fönstret stod öppet, och betraktade den blå himmeln genom. den öppning, som bildades av den av fyra svarta boningshus omgivna gården.

»Min sann! utbrast springpojken, »vem kan ha lust att slå vad med mig om en teaterföreställning, att överste Chabert är general och storofficer av hederslegionen? »

»Ja, chefen är en ovanlig trollkarl», sade Godeschal.

»Den här gången kunna vi inte spela honom ett puts?» frågade Desroches.

»Det åtar sig nog hans hustru, grevinnan Ferrand!» sade Boucard.

»Då måste grevinnan Ferrand», sade Godeschal, »tillhöra två...»

»Där är han!» utropade Simonnin.

I samma ögonblick inträdde översten och frågade efter Derville.

»Han tar emot, herr greve», sade Simonnin.

»Du är således inte döv, din lilla slyngel? » sade Chabert och tog springpojken i örat till stor förnöjelse för

skrivarna, som började skratta och betraktade översten med den nyfikna hänsyn, som tillkom dennes sällsamma person.

Greve Chabert var inne hos Derville, då hans hustru inträdde genom byråns dörr.141

»Hör, Boucard, nu skall nog ett egendomligt uppträde utspelas i chefens rum! Där ha vi en kvinna, som alla jämna dar kan gå till greve Ferrand och alla udda dar till greve Chabert.»

»Under skottåren kommer en av grevarna till korta», tillade Godeschal.

»Men så tig då, mina herrar! Man kan höra det», sade Boucard strängt; »jag har aldrig sett en byrå, där man skämtar såsom ni gör med klienterna.»

Derville hade stängt in översten i sin sängkammare, då grevinnan infann sig.

»Fru grevinna», sade han, »som jag inte visste, om det skulle vara angenämt för er att se herr greve Chabert, har jag skillt er. Men om ni önskar det...»

»Det är en uppmärksamhet, som jag tackar er för.»

»Jag har uppsatt konceptet till en överenskommelse, vars villkor kunna prövas nu med detsamma av er, om ni behagar, och av herr Chabert. Jag skall från er gå till honom och från honom till er för att framställa era ömsesidiga skäl och önskningar.»

»Nå, låt oss höra, herr Derville», sade grevinnan med en otålig åtbörd.

Derville läste:

»Mellan undertecknade,

Herr Hyacinthe, kallad Chabert, greve, generalmajor och storofficer av hederslegionen, bosatt i Paris, rue du Petit-Banquier, å ena sidan;

och fru Rose Chapotel, hustru till här ovan sagda greve Chabert, född...» *

»Hoppa över det där», avbröt hon läsningen; »låt inledningen vara och kom till villkoren.»

»Fru grevinna», sade advokaten, »inledningen förklarar noga den ställning, i vilken ni båda befinna er. I första paragrafen erkänner ni i närvaro av tre vittnen som äro två notarier och den mjölkhandlare, hos vilken er man bott, vilka tre personer jag under tysthetslöfte meddelat er sak och som skola iakttaga den djupaste tystnad; erkänner ni, säger jag, att den individ, som betecknas i bifogade privata handlingar, vilkas innehåll emellertid för övrigt är fastställt genom ett notariatsbevis, utfärdat hos Alexander142

Crottat, er notarie, är greve Chabert, er första make. I andra paragrafen förbinder sig greve Chabert för er lyckas skull, att icke göra bruk av sina rättigheter i andra än de i själva överenskommelsen förutsedda fallen. — Och dessa fall», sade Derville, som här insköt ett slags parentes, »äro inga andra, än att de i denna hemliga överenskommelse stipulerade villkoren inte uppfyllas. — Å sin sida», återtog han, »samtycker greve Chabert att i gott samförstånd med er utverka en dom, som annulerar hans dödsattest och förklarar hans äktenskap upplöst.»

»Detta passar mig alldeles inte », sade den förvånade grevinnan, »jag vill inte veta av någon process. Ni vet varför.»

»I tredje artikeln», fortfor advokaten med orubbligt lugn, »förbinder ni er att åt Hyacinthe, kallad Chabert, köpa en livränta på tjugufyratusen francs, inskriven i den stora statskuldboken, men varå kapitalet vid hans död återfaller till er...»

»Det är alldeles för dyrt!» sade grevinnan.

»Kan ni komma till en uppgörelse för billigare pris?»

»Kanske.»

»Vad önskar ni då, fru grevinna? »

»Jag önskar, jag vill inte någon process, jag vill...»

»Att han förblir död», avbröt Derville henne livligt.»

»Om han fordrar tjugufyratusen francs i ränta, skola vi processa...

»Ja, vi skola processa!» utbrast med dov röst översten, som öppnade dörren och plötsligt stod framför sin hustru, med ena handen instucken i sin väst och den andra sträckt mot golvet, en åtbörd, åt vilken minnet av hans äventyr gav en ohygglig energi.

»Det är han!» viskade grevinnan för sig själv.

»Alltför dyrt!» återtog den gamle soldaten. »Jag har givit er nära en million och ni köpslår om min olycka. Nåväl, då gör jag anspråk på er själv och hela er förmögenhet. Vi ha gemensam egendom, vårt äktenskap har aldrig upphört...»

»Men den där är alldeles inte överste Chabert», utropade grevinnan och hycklade den största överraskning.

»Jaså!» sade gubben med djup ironi. »Önskar ni bevis? Jag tog er ändå i Palais-Royal...»143

Grevinna bleknade. Då han såg henne blekna under sminken, kände sig den gamla soldaten rörd av den livliga smärta, han tillfogade en förr innerligt älskad maka och hejdade sig; men han fick en till den grad giftig blick att han genast återtog:

»Ni var hos...»

»Jag ber er, min herre», sade grevinnan till advokaten, »att ni tillåter mig lämna rummet. Jag har inte kommit hit för att få höra dylika ohyggligheter.»

Hon reste sig och lämnade rummet. Derville skyndade efter henne ut i byrån, men grevinnan hade liksom vingar och var redan utflugen. Då han återkom till sitt arbetsrum, fann han översten i våldsamt raseri mäta golvet med stora steg.

»På den tiden tog envar sin hustru, där han ville», sade han, »men jag hade den oturen att göra ett dåligt val och lita på skenet. Hon har intet hjärta!»

»Nå, överste! Hade jag inte rätt att be er låta bli att komma. Nu är jag säker på er identitet. Då ni visade er, gjorde grevinnan en rörelse, vars betydelse alldeles inte kunde missförstås. Men nu har ni förlorat er process, er hustru vet, att ni är oigenkännelig!»

»Jag skall döda henne!»

»Dumheter! , Ni skulle gripas och guillotineras som en usling. För övrigt skulle ni måhända förfela henne! Och det skulle vara oförlåtligt; man bör aldrig förfela en kvinna, då man vill döda henne. I<åt mig reparera ert fel, stora barn! Gå nu, men akta er, hon skulle vara i stånd att låta er falla i en snara och stänga in er på Charenton. Jag skall låta tillställa henne en stämning för att skydda er mot alla överraskningar.»

Den stackars översten lydde sin unge välgörare och gick, i det han frammumlade sina ursäkter. Han gick långsamt utför den svarta trappans steg, försjunken i dystra tankar, måhända tillintetgjord av det slag han erhållit, som för honom var det grymmaste, det som djupast träffat hans hjärta, då han, kommen på nedersta trappsteget, hörde frasandet av en klänning, och hans hustru visade sig.

»Kom, min herre », sade hon och tog honom i armen med forna dagars förtrolighet.144

Grevinnans handlingar, tonfallet i hennes röst, som åter blivit älskvärt, voro alldeles tillräckliga till att lugna vreden hos översten, som lät föra sig ända till vagnen.

»Nåväl, stig då upp!» sade grevinnan, då betjänten fällt ned fotsteget.

Som genom ett trollslag fann han sig sitta bredvid sin hustru i kupén.

»Vart skall fru grevinnan? » frågade betjänten.

»Till Groslay», sade hon.

Vagnen satte sig i rörelse och rullade genom hela Paris.

»Min herre!» sade grevinnan till översten med en röst, som uppväckte en av dessa sällsynta känslor i livet, som uppröra allt inom oss.

I dessa ögonblick skälva hjärta, fibrer, nerver, anlete, kropp och själ. Liv tyckes inte finnas hos oss; det lämnar oss och meddelar sig som en smitta, överflyttas med blicken, med röstens tonfall, med åtbörder och påtvingar andra vår vilja.

Denna gamla soldat darrade, då han hörde detta enda ord, detta första, förskräckliga »min herre!» Men så var det också på en gång en förebråelse, en bön, en förlåtelse, ett hopp, en förtvivlan, en fråga, ett svar. Detta ord innebar allt. Man måste vara skådespelerska för att kunna inlägga en sådan vältalighet, så många känslor i ett ord. Det sanna kan icke fullständigare uttryckas, det lägger icke blott allt i dagen, utan förråder också allt, som finnes i det inre. Översten kände tusen samvetskval över sina misstankar, sina fordringar, sin vrede och slog ned ögonen för att icke låta märka huru upprörd han var.

»Min herre», återtog grevinnan efter ett ögonblicks uppehåll, »jag kände mycket väl igen er!»

»Rosina», sade den gamle soldaten, »detta ord är den enda balsam, som kan komma mig att glömma mina olyckor. »

Två stora tårar föllo heta på hans hustrus händer, som han tryckte med faderlig ömhet.

»Min herre», återtog hon, »hur kan det vara möjligt att ni inte förstått, att det måste kosta på mig oerhört att visa mig inför en främling i en så falsk ställning som min! Om jag måste rodna över min belägenhet, så låt det åtmin-

stone ske i familjen. Borde inte denna hemlighet vara begraven i våra hjärtan? Ni skall, hoppas jag, förlåta mig för min skenbara likgiltighet för de olyckor, som drabbat en Chabert, på vars tillvaro jag omöjligen kunde tro. Jag har fått era brev », sade hon livligt, då hon i sin makes drag läste den invändning, som de uttryckte, »men de kommo till mig tretton månader efter slaget vid Eylau; de voro öppnade, smutsiga, stilen var oigenkännlig, och se'n jag fått Napoleons underskrift på mitt nya äktenskapskontrakt, måste jag tro, att en skicklig bedragare ville lura mig. För att inte störa herr greve Ferrands lugn och förstöra familjebanden, måste jag vidtaga åtgärder mot en falsk Chabert. Hade jag inte rätt, så säg?»

»Jo, du hade rätt; det är jag, som är en dåre, ett nöt, ett kreatur, som inte bättre förstod bedöma följderna av en dylik ställning. Men vart åka vi? sade översten, då han såg sig vara vid la Chapelles barriär.

»Till mitt landställe i närheten av Groslay i Montmoren-cys dal. Där skola vi tillsammans överlägga om det beslut, vi skola fatta. Jag känner mina plikter. Om jag också rättsligen tillhör er, tillhör jag er emellertid inte i verkligheten. Kan ni vilja, att vi skola bli en visa för hela Paris? Iyåt oss inte underrätta allmänheten om vår belägenhet, som för mig har en löjlig sida, och låt oss bevara vår värdighet. Ni älskar mig ännu», fortsatte hon och gav översten en sorgsen och mild blick; »men jag, har jag inte haft rätt att knyta andra band? I denna sällsamma belägenhet säger mig en inre röst, att jag kan hoppas på er godhet, som jag så väl känner. Skulle jag då göra orätt i att taga er allena till enda domare över mitt öde! Var domare och part. Jag litar på er ädla karaktär. Ni skall ha den godheten förlåta mig följderna av det fel, jag oskyldigt begått. Jag måste fördenskull tillstå, att jag älskar greve Ferrand. Jag tror mig också ha rätt att älska honom. Jag rodnar inte inför er över denna bekännelse; om den sårar er, van-ärar den oss i alla fall inte. Jag kan inte dölja förhållandet. Då slumpen gjorde mig till änka, var jag inte moder.»

Översten gjorde med ena handen ett tecken för att ålägga henne tystnad, och de sade icke heller ett ord under en halv mil. Chabert tyckte sig se de båda små barnen framför sig.

10 Balzac.146

»Rosina!»

»Min herre?»

»De döda göra således mycket orätt i att återkomma? »

»Åh! min herre, nej, nej! Tro mig inte vara otacksam. Ni finner bara en älskande kvinna, en moder, där ni lämnade en maka. Om det inte längre står i min makt att älska er, vet jag vad jag har er att tacka för allt och kan ännu erbjuda er en dotters hela tillgivenhet.»

»Rosina», återtog gubben milt, »jag har intet agg till dig mera. Vi skola glömma allt», tillade han med ett småleende, vars behag alltid återspeglar en ßkön själ. »Jag är inte så ogrannlaga, att jag fordrar skenet av kärlek från en kvinna, som inte älskar längre.»

Grevinnan gav honom en blick, vittnande om en sådan tacksamhet, att den stackars Chabert skulle velat åter krypa ned i sin grav vid Eylau. Somliga män ha nog stor själsstyrka till dylika uppoffringar, för vilka de finna belöningen i vissheten att ha gjort en älskad varelses lycka.

»Min vän », vi skola tala om den saken sedermera, då våra hjärtan lugnat sig», sade grevinnan.

Samtalet tog en annan vändning; det var nämligen omöjligt att länge fortsätta det om detta ämne. Ehuru de båda makarna ofta återkommo till sin besynnerliga ställning och dels antydde den, dels på allvar åter upptogo den, gjorde de likväl en angenäm resa, medan de påminde varandra om händelserna under deras förening och förhållandena under kejsardömet. Grevinnan förstod att åt dessa minnen förläna ett milt behag och utbredde över samtalet den slöja av vemod, som behövdes för att bevara hennes värdighet. Hon väckte åter upp kärleken utan att framkalla åtrån och lät sin första make skönja alla de rika moraliska egenskaper, hon förvärvat, på samma gång hon sökte vänja honom vid tanken på att inskränka sin lycka till de enda nöjen, en far erfar hos en älskad dotter. Översten hade känt kejsardömets grevinna, han återsåg restaurationens grevinna.

Slutligen kommo de båda makarna på en biväg till en stor park i en liten dal, som skiljer Margencys höjder från Groslays vackra by. Här ägde grevinnan ett förtjusande147

lanthus, där översten vid ankomsten såg allting ordnat, som fordrades för hans och hans hustrus vistelse.

Olyckan är ett slags talisman, vars förtjänst består i att stärka vår ursprungliga organisation; den ökar misstron och elakheten hos somliga människor, liksom den ökar godheten hos dem, som ha ett förträffligt hjärta. Olyckan hade gjort översten ännu mera hjälpsam och bättre än han varit, och nu kunde han sätta sig in i en kvinnas hemliga lidanden, vilka äro obekanta för de flesta män. Trots sin ringa misstro, kunde han likväl icke avhålla sig från att till sin hustru säga:

»Ni var alltså bra säker på att kunna föra hit mig?»

»Ja», svarade hon, »om jag i klagande parten fann överste Chabert.»

Det uttryck av sanning, som hon inlade i detta svar, skingrade de lätta misstankar, över vilka översten blygdes.

Under tre dagar var grevinnan beundransvärd i sitt uppförande mot sin förre make. Genom ömma omsorger och sin ständigt milda vänlighet tycktes hon vilja utplåna minnet av de lidanden, han uthärdat, komma honom att förlåta de olyckor, som hon erkände sig oskyldigt ha orsakat honom. På samma gång hon lät honom märka ett slags melankoli, vinnlade hon sig om att utveckla de behag, för vilka hon visste, att han var svag. Vi äro nämligen särskilt mer tillgängliga för vissa egenskaper, för hjärtats eller andens tjuskraft, som vi icke kunna motstå.

Hon ville intressera honom för sin belägenhet och göra honom tillräckligt vek och deltagande för att bemäktiga sig hans tankar och sinnelag och obehindrat förfoga över honom. För att nå detta mål var hon besluten till allt, men visste ännu icke vad hon skulle göra med den man, som hon i alla händelser ville socialt tillintetgöra.

På aftonen den tredje dagen kände hon, att hon trots sina ansträngningar icke förmådde dölja den oro, som resultatet av hennes manövrer orsakade henne. För att få vara i ro en stund, gick hon upp på sitt rum, satte sig vid sitt skrivbord, bortlade den mask av lugn, som hon behöll inför greve Chabert, liksom en skådespelerska, vilken kom-148

mer uttröttad tillbaka till sin klädloge efter en mödosam femte akt, därstädes sjunker ned halvdöd och kvarlämnar i salongen en avbild av sig, som hon icke mera liknar. Hon satte sig till att fullborda ett brev, som hon börjat skriva till Delbecq, åtvilken hon uppdrog att i sitt namn hos Derville anhålla om att få sig de handlingar meddelade, som angingo överste Chabert, taga avskrifter av dem och därpå genast bege sig till Groslay. Knappt hade hon slutat brevet, förrän hon i korridoren hörde överstens steg, vilken i sin oro sökte upp henne.

»Ack!» sade hon högt, »jag önskade jag vore död! Min belägenhet är verkligen outhärdlig.

»Vad fattas er då?» frågade den gamle hedersmannen.

»Ingenting, ingenting», sade hon.

Hon steg upp, lämnade översten och gick ned för att utan vittnen tala med sin kammarjungfru, som hon skickade till Paris med tillsägelse att själv lämna Delbecq det brev, hon skrivit, och återföra brevet till henne, så snart han läst det. Därpå satte sig grevinnan på en bänk, där hon var tillräckligt synlig för att översten genast skulle finna henne. Översten, som redan sökte sin hustru, skyndade dit och satte sig bredvid henne.

»Vad fattas dig, Rosina?»

Hon svarade icke. Det var en av dessa praktfulla och lugna aftnar, vilkas dolda harmoni i juni månad sprida en sådan ljuvlighet i solnedgången. Luften var så ren och tystnaden så djup, att de på långt håll i parken kunde höra rösterna från några barn, som förhöjde landskapets sublima skönhet med ett slags melodi.

»Ni svarar mig inte? » sade översten till sin hustru.

»Min man...», sade grevinnan, hejdade sig och gjorde en rörelse, som för att rodnande fråga: — »huru skall jag säga, då jag talar om greve Ferrand? »

»Kalla honom din man, mitt stackars barn», svarade översten med godhet, »är han inte dina barns fader? »

»Nåväl», återtog hon, »om herr Ferrand frågar mig vad jag gjort här, om han får veta, att jag stängt in mig med en okänd, vad skall jag säga honom? Nu, min herre», återtog hon med värdighet, »avgör mitt öde, jag fogar mig i allt...»149

»Kära barn», sade översten och tog hennes händer, »jag har beslutat helt och hållet offra mig för er lycka...»

»Det är omöjligt utropade hon konvulsiviskt. »Betänk, att ni då måste avstå från ert jag och på ett laggiltigt sätt...»

»Jaså», sade översten, »mitt ord är således inte tillräckligt? »

Ordet laggiltigt träffade gubbens hjärta och väckte ofrivilliga misstankar. Han gav sin hustru en blick, som kom henne att rodna och slå ned ögonen; han befarade, att han skulle nödgas förakta henne. Grevinnan fruktade, att hon utmanat den obändiga skamkänslan och stränga rättskaf-fensheten hos en man, vars storslagna karaktär och medfödda framstående dygder hon väl kände. Om också dessa dolda tankar utbrett några moln på deras pannor, återställdes emellertid snart harmonien mellan dem. Detta tillgick sålunda. Ett barnskrik hördes på avstånd.

»Jules, låt din syster vara i fred!» ropade grevinnan.

»Vad! Äro era barn här? » sade översten.

»Ja, men jag har förbjudit dem att besvära er.»

Den gamla soldaten förstod den kvinnliga finkänslighet och takt, varom detta vackra förfarande vittnade, och tog

grevinnans hand, som han kysste.

»Låt dem komma hit», sade han.

Den lilla flickan kom springande för att beklaga sig över sin bror.

»Mamma!»

»Mamma!»

»Det är han, som ...»

»Det är hon...»

De sträckte händerna mot modern och de båda barnarösterna blandade sig. Det var en lika plötslig som förtjusande tavla.

»Stackars barn!» utbrast grevinnan och kunde icke återhålla sina tårar; »man måste lämna dem; vem skall domstolen tillerkänna dem? Man delar inte en moders hjärta, jag vill behålla dem, jag!»

»Är det ni, som narrar mamma gråta!» sade Jules och gav översten en vredgad blick.i5o

»Tyst, Jules!» utbrast modern befallande.

De båda barnen stodo tysta och betraktade sin mor och främlingen med en obeskrivlig undran.

»Ja! Ja!» återtog hon, »om man skiljer mig från greven, må man åtminstone låta mig få behålla mina barn, och jag skall foga mig i att...»

Detta var det avgörande ordet, som erhöll all den framgång, hon hoppats på.

»Ja», utbrast översten, som om han fullföljt en tanke, som upprunnit hos honom; »jag måste stanna under jorden. Jag har redan sagt mig det.

»Kan jag väl antaga ett sådant offer?» svarade grevinnan. »Om män dött för att rädda sina älskarinnors heder, ha de likväl givit sitt liv blott en gång. Men ni måste offra det alla dagar! Nej, nej, det är omöjligt. Om det endast gällde er existens, skulle det inte betyda något; men underskriva, att ni inte är överste Chabert, erkänna, att ni är en bedragare, offra er heder, säga en lögn varje timme på dygnet, så långt får mänsklig hängivenhet inte gå. Betänk blott! Nej. Utan mina barn, skulle jag sedan med er flytta till världens ände...»

»Men», återtog Chabert, »skulle jag inte kunna få bo här, i er lilla paviljong, såsom en av era släktingar? Jag är utnött som en gammal utrangerad kanon och behöver bara litet tobak och la Constitutionel.* »

Grevinnan smälte i tårar. Mellan grevinnan Ferrand och överste Chabert utspann sig en tävlingsstrid i ädelmod, ur vilken den gamle soldaten utgick som segrare. Då han en afton såg denna mor tillsammans med sina barn, lät han förleda sig av det rörande behaget hos en familjetavla på landet, i skuggan och tystnaden och beslöt att förbli död; han lät icke längre förskräcka sig av en lagenlig handling och frågade, huru han skulle bete sig för att oåterkalleligen betrygga familjens lycka.

»Gör som ni vill!» svarade grevinnan; »jag förklarar, att jag inte befattar mig med denna affär. Jag bör inte göra det.»

* En mycket läst oppositionstidning.i5i

Delbecq hade kommit och redan varit där några dagar. I enlighet med grevinnans muntliga föreskrifter hade han sökt och lyckats vinna den gamla militärens förtroende. Nästa dag åtföljde överste Chabert före detta advokaten till Saint-Leu-Taverny, där Delbecq hos notarien låtit uppsätta en handling, avfattad i så förnedrande ordalag, att översten hastigt lämnade byrån, så snart han hört den uppläsas.

»För skock millioner!» utbrast han, »då vore jag allt en riktig åsna! Jag skulle ju gå och gälla som förfalskare!»

»Herr överste», anmärkte Delbecq, »jag råder er att inte förhastat skriva under. I ert ställe skulle jag taga minst

trettiotusen francs ränta ur den här saken, fru grevinnan skall nämligen gärna betala dem.»

Sedan han med den harmfyllda hedersmannens eldblick låtit den genompiskade skurken förstå sin mening om honom, flydde översten ett rov för tusen stridiga känslor. Han blev åter misstrogen, vredgades och lugnade sig om vartannat. Slutligen kom han in i Groslays park genom en öppning i muren och gick långsamt för att vila sig och i lugn tänka efter i ett litet kabinett, som inretts i en kiosk, därifrån man såg vägen till Saint-Leu. Gången var beströdd med ett slags gulaktig jord, som användes i stället för sand, och grevinnan som satt i paviljongens lilla salong, hörde icke överstens steg; hon var nämligen alltför upptagen av framgången av sin affär för att ägna minsta uppmärksamhet åt det lilla buller, hennes man gjorde. Den gamle soldaten varseblev icke heller sin hustru, där hon befann sig i den lilla paviljongen ovanför honom.

»Nåväl, herr Delbecq, har han skrivit under?» frågade grevinnan sin intendent, då hon över häcken till en djup grav såg honom komma ensam på vägen.

»Nej, fru grevinna. Jag vet inte ens vart vår man tagit vägen. Den gamle kraken stegrade sig.»

»Så få vi till slut ändå spärra in honom på Charenton, eftersom vi ha honom», sade hon.

Översten återfann sin ungdoms hela spänstighet, var med ett språng över graven och stod i nästa ögonblick framför intendenten, som han gav ett par av de utsöktaste örfilar, som någonsin kommit en lagvrängare till del.152

»Lägg till, att gamla kampar också kunna slå», sade han.

Så snart hans vrede stillat sig, kände översten icke längre kraft att hoppa över graven. Sanningen hade uppenbarat sig för honom i hela sin nakenhet. Grevinnans ord och Del-becqs svar hade avslöjat den komplott, vars offer han blivit. De omsorger, som slösats på honom, voro endast det bete, som lockade honom i snaran. Hennes ord verkade som ett fint gift, som hos den gamle soldaten gjorde, att han måste underkasta sig sina fysiska och moraliska kval. Han återvände till kiosken genom ingången till parken med den långsamma gång, som utmärker en uttröttad människa.

Sålunda fanns varken fred eller ro för honom. Han måste mot denna kvinna börja det förhatliga krig, varom Derville talat, inlåta sig på processer i oändlighet, föda sig av galla och varje morgon dricka bitterhetens kalk. Och sedan, denna förfärliga tanke, varifrån han skulle få de penningar, som behövdes till att betala de första rättegångskostnaderna? Han greps av en så djup avsmak för livet, att om han haft en pistol till hands, skulle han ha jagat en kula genom sitt huvud. Därpå försjönk han åter i den obeslutsamhet, vilken allt ifrån hans samtal med Derville hos mjölkhandlaren förändrat hela hans sinnesförfattning.

Till slut kom han tillbaka till kiosken och gick upp i det luftiga kabinett, vars små fönster erbjödo en förtjusande utsikt över dalen. Här fann han sin hustru, som lutade sig i en stol. Grevinnan blickade ut på landskapet och visade detta lugna och ogenomträngliga ansiktsuttryck, som utmärkte till allt beslutna kvinnor. Hon torkade sina ögon, som om hon gråtit, och lekte tankspritt med det långa rosafärgade bandet i sitt skärp. Trots sin skenbara säkerhet, kunde hon icke undertrycka en darrning, då hon såg sin vördnadsvärde välgörare stå framför sig med korslagda armar, blek och sträng.

»Fru grevinna», sade han, sedan han en stund skarpt betraktat henne och tvungit henne att rodna, »jag förbannar er inte, jag föräktar er. Nu tackar jag ödet, som skilt oss åt. Jag önskar inte ens hämnas, jag älskar er inte mera, jag vill ingenting ha av er. Lev trygg i förlitande på mitt ord, som är mera värt än alla Parisnotariers skriverier.153

Jag skall aldrig återfordra det namn, som jag måhända burit med ära. Jag är inte längre annat än en stackars sate vid namn Hyacinthe, som inte begär mer än sin plats i solen. Farväl...»

Grevinnan kastade sig till överstens fötter och sökte kvarhålla honom, i det hon fattade hans hand, men han stötte henne tillbaka med avsky och sade: »Rör mig inte!»

Då grevinnan hörde sin makes bortdöende steg, gjorde hon en åtbörd, som icke kan återgivas. Med den skarpa blick, som stor brottslighet eller vild egoism förlänar världsdamen, ansåg hon sig kunna leva i lugn på den lojala soldatens löfte och förakt.

Chabert försvann i själva verket. Mjölkhandlaren gjorde konkurs och blev droskkusk. Måhända ägnade sig översten i början också åt något dylikt yrke. Måhända sjönk han som en i en avgrund kastad sten från avsats till avsats allt längre för att slutligen hamna på dess botten i den gyttja av smuts och trasor, som frodas på Paris' gator.

Sex månader efter dessa händelser tänkte Derville, som icke hört talas mer om vare sig överste Chabert eller grevinnan Ferrand, att en överenskommelse dem emellan sannolikt kommit till stånd och att grevinnan av hämnd vänt sig till en annan advokatbyrå. En förmiddag sammanräknade han fördenskull de förskott han lämnat Chabert, lade till sina omkostnader och anhöll, att grevinnan Ferrand skulle avfordra greve Chabert beloppet, enär han antog, att hon visste var hennes förre man befann sig.

Redan följande dag skrev greve Ferrands intendent, som nyss blivit utnämnd till domstolspresident i en viktig stad, till Derville följande nedslående rader:

»Min herre,

Fru grevinnan Ferrand har uppdragit åt mig att underrätta er, att er klient fullständigt missbrukat ert förtroende och att den individ, vilken sade sig vara greve Chabert, befunnits oberättigat ha tillägnat sig titlar, som icke tillkommo honom.

Mottag etc. Delbecq.154

»Det finnes ändå människor, som på min ära äro alltför dumma. De äro inte ens värda sin dopsedel! Man må vara ädelmodig, människovänlig, filantropisk och advokat till på köpet och låter ändå lura sig! Den här historien kostar mig mer än två tusen francs.»

Någon tid efter det Derville erhållit detta brev, sökte han i justitiepalatset en advokat, med vilken han ville tala och som för tillfället förde ett mål inför polisdomstolen. Slumpen ville, att Derville inträdde på sjätte avdelningen just som presidenten dömde en lösdrivare, en viss Hyacinthe, till två månaders fängelse och förordnade, att han därefter skulle föras till fattighuset i Saint-Denis, vilket enligt polisprefektens rättsuppfattning betydde livstids fängelse.

Då Derville hörde namnet Hyacinthe, såg han närmare på delinkventen, som mellan två gendarmer satt på de anklagades bänk, och igenkände i den dömde sin falske överste Chabert. Den gamle soldaten var lugn, orörlig, nästan frånvarande. Trots sina trasor och det elände, som avtecknade sig i hans drag, bevarade han likväl en ädel stolthet. Hans blick hade ett uttryck av stoicism, som en domare icke kunnat undgå att märka; men så snart en människa faller i rättvisans händer, är hon icke längre en moralisk varelse, utan endast en rätts- och sakfråga, liksom hon för statistiken blir en siffra.

Då den gamle soldaten utfördes till registreringsrummet för att sedermera med ett antal lösdrivare, som också blivit dömda, sändas i väg, begagnade sig Derville av sin rätt att i egenskap av advokat inträda överallt i palatset till att följa honom till det rum, där de dömde antecknades, och betraktade honom några ögonblick jämte de nyfikna tuggare, bland vilka han befann sig.

Förmaket till registreringsrummet erbjöd vid detta tillfälle en av dessa anblickar, som olyckligtvis varken lagstiftare eller filantroper eller målare eller skriftställare studera. Som alla rättsknepens laboratorier är detta förmak ett mörkt och stinkande rum, vars väggar skyddas av en träbänk, som svärtats av de olyckliga, vilka ständigt155

sitta och vänta på denna mötesplats för allt samhällselände, varav ingenting saknas. En poet skulle kunna säga, att dagen blyges för att upplysa detta fruktansvärda avloppsdike, genom vilket så många olyckliga måste gå! Det finnes icke en enda fläck, där icke något påtänkt eller fullbordat brott suttit, icke ett enda ställe, där man icke

träffat en människa, som drivits till förtvivlan över det lätta brännmärke, varmed rättvisan stämplat henne för hennes första felsteg, och därefter fört en tillvaro, som slutat på guillotinen eller med självmordets pistolskott, eller som fallit på Paris' gatstenar och studsat, så att säga, mot dessa smutsgula väggar, på vilka en filantrop, som icke spekulerar i människoelände, skulle kunna tyda anledningen till de många självmord, över vilka hycklande skribenter klaga, själva alldeles oförmögna att taga ett enda steg till att förekomma dem, men vilka finna sin förklaring i detta förmak, såsom ett slags företal till bårhuset eller Greveplatsens dramer.

För tillfället satt överste Chabert bland dessa män med energiska drag, klädda i eländets ohyggliga livré, stundtals tysta eller samtalande med låg röst, ty tre vàkthavande gendarmer gingo fram och tillbaka på golvet, mot vilket deras sablar skramlade.

»Känner ni igen mig?» sade advokaten till den gamle soldaten, i det han ställde sig framför honom.

»Ja, min herre», svarade Chabert och reste sig.

»Om ni är en hederlig man», återtog Derville sakta, »hur har ni då kunnat förbli min gäldenär? »

Den gamle soldaten rodnade som en ung flicka vid sin mors förebråelser för ett hemligt kärleksförhållande.

»Vad! har fru Ferrand inte betalat er?» utbrast han högt.

»Betalat!» sade Derville. »Hon har skrivit till mig, att ni är en bedragare.»

Översten lyfte blicken mot höjden med ett sublimt uttryck av fasa och förbannelse, liksom för att vädja till himlen över detta nya bedrägeri.

»Herr Derville», sade han med en röst, som han trots sin inre rörelse lyckades behärska, »utverka av gendarmerna den ynnesten att låta mig inträda i registreringsrummet, så skall jag åt er skriva en anvisning, som hon säkert betalar.»156

Efter några ord, som Derville sade till gendarmkorpralen, fick han taga sin klient med sig in i registreringsrummet, där Hyacinthe skrev några rader till grevinnan Ferrand.

»Skicka detta till henne», sade soldaten, »och ni skall få betalt för era förskott och kostnader. Tro mig, herre, att om jag inte visat den tacksamhet jag är er skyldig för er välvilja, finnes den icke förty här», sade han och lade handen på sitt hjärta. »Ja, den är här, hel och oinskränkt. Men vad förmå de olyckliga? De älska, det är allt.»

»Herre », sade Derville, »ni har inte ens fordrat någon ränta åt er?»

»Tala inte med mig om detta!» svarade den gamle militären. »Ni kan inte ana, huru djupt jag föraktar detta yttre liv, som de flesta människor sätta så stort värde på. Jag har plötsligt gripits av en sjukdom, motvilja mot mänskligheten. Då jag tänker på, att Napoleon befinner sig på Sankt Helena, är allting här likgiltigt för mig. Jag kan inte längre vara soldat, det är min olycka. Kort sagt», tillade han med en barnslig åtbörd, »det är bättre att ha känslornas än klädernas lyx. Jag fruktar ingen människas förakt.»

Översten gick tillbaka till sin bänk. Derville avlägsnade sig. Då han kom tillbaka till sin byrå, skickade han Godeschal, som då var hans andre skrivare, till grevinnan Ferrand, vilken, sedan hon läst biljetten, genast betalade den summa, greve Chabert var skyldig advokaten.

I slutet av juni 1840 begav sig Godeschal, som nu blivit advokat i sällskap med sin företrädare Derville till Ris. Då de kommo till den väg, som från stora landsvägen leder fram till Bicëtre, fingo de under vägens almar se en av dessa gamla utlevade och brutna fattiga, som erhållit tiggeriets marskalkstav och leva på Bicëtre liksom de medellösa kvinnorna på Salpétrière. Denne man, en av de tvåtusen olycklige, som inrymmas i ålderdomsförsörjningens hospital, satt på en awisare och tycktes koncentrera hela sin uppmärksamhet på ett bland individerna vanligt förfarande, som består i att i solen torka snuslåskorna på deras näsdukar, måhända för att spara tvätten. Denne gubbe157

hade ett tilldragande utseende. Han var såsom ett slags ohygglig livré iförd den rödaktiga klädesdräkt, som

försörjningsanstalten består sina gäster.

»Se bara, Derville», sade Godeschal till sin reskamrat, »titta på den där gubben. Liknar han inte de där groteska figurerna, som komma till oss från Tyskland. Och han lever och är kanske lycklig?»

Derville tog sin lorgnett, betraktade den fattige och gjorde en åtbörd av överraskning.

»Den där gubben, min vän», sade han, »är ett helt poem, eller, såsom romantikerna säga, ett drama. Har du någon gång träffat grevinnan Ferrand? »

»Ja, det är en begåvad, mycket behaglig kvinna, men väl mycket gudfruktig.»

»Det där gamla försörjningshjonet är hennes legitime make greve Chabert, före detta översten, som hon utan tvivel placerat här. Om han är på denna försörjningsinrättning i stället för att bebo ett hotell, är detta endast därför att han påmint den vackra grevinnan Ferrand, att han tagit henne som en droska på gatan. Jag minnes ännu mycket väl den tigerblick hon gav honom vid detta tillfälle ».

Dessa ord väckte Godeschals nyfikenhet, och Derville berättade den föregående historien. Då de båda vännerna två dagar efteråt på måndags förmiddag återvände till Paris, kastade de en blick på Bicëtre, och Derville föreslog, att de skulle söka upp överste Chabert. På halva vägen fram till inrättningen funno de båda advokaterna en gubbe, som satt på en trädstubbe och med sin käpp roade sig med att rita streck i sanden. Då de närmare gåvo akt på honom, märkte de, att han frukosterat på annat ställe än på försörj ningsanst alten.

»Goddag, överste Chabert», sade Derville till honom.

»Inte Chabert! inte Chabert! jag heter Hyacinthe», svarade gubben. »J ag är inte längre en människa, j ag är numro 164 på sjunde salen», tillade han med en gubbes och ett barns försagdhet. »Ni tänker gå och se den livdömde!» sade han efter ett ögonblicks tystnad. »Han är inte gift, han; han är lycklig!»

»Stackars man», sade Godeschal. »Vill ni inte ha litet pengar till tobak? »158

Med en Parisgatpojkes hela naivitet sträckte översten ut sina händer åt var och en av de okända, som gåvo honom tjugu francs. Han tackade dem med slö min och sade: »Präktiga soldater!» Med käppen gjorde han »i armen gevär» låtsades lägga an och ropade skrattande: »fyr! Leve Napoleon!» Med käppen beskrev han i luften en arabesk, som om han svängt en fana.

»Det sår han fått har låtit honom falla i barndom », sade Derville.

»Han i barndom!» utropade ett gammalt hjon, som betraktade dem. »Åh nej! Somliga dagar får man sannerligen inte trampa honom på fötterna. Han är ett gammalt slughuvud med både filosofi och inbillningskraft. I dag har han emellertid, som ni kanske märker, firat fri måndag. År 1820 var han redan här. En preussisk officer, vars vagn körde uppför Villejuifs backe, gick förbi till fots. Hyacinthe och jag sutto vid vägkanten. Officern pratade med sitt sällskap, en ryss eller annat djur av samma slag. Då preussaren fick se gubben, sade han skämtande: Se där en gammal infanterist, som måste ha varit med vid Rossbach.' — 'Jag var alltför ung för att vara med där', svarade han, 'men jag var tillräckligt gammal för att vara med vid Jena.' Preussaren gick utan att göra flera frågor.»

»Vilket öde!» utbrast Derville. »Utgången från hittebarnshuset återkommer han för att dö på försörjningsanstalten, sedan han under mellantiden hjälpt Napoleon erövra Egypten och Europa. Vet du vad, min vän», återtog Derville efter ett ögonblicks tystnad, »i vårt samhälle finnas tre personer: prästen, läkaren och juristen, som inte kunna hysa synnerlig aktning för världen! De bära svarta kläder, kanske därför att de bära sorg efter alla dygder, alla illusioner. Den olyckligaste av de tre är advokaten. Då människan söker upp prästen, kommer hon driven av ånger, av samvetskval, av en tro, som gör henne intressant, som gör henne större och tröstar medlarens själ, vars uppgift inte saknar sin tillfredsställelse; han luttrar, gottgör och försonar. Men vi advokater, vi se samma dåliga känslor ständigt upprepas, ingenting bättrar dem, våra byråer äro avstjälpningsplatser, som man inte kan avröja. Hur mycket har jag inte erfarit under utövningen av mitt yrke!159

Jag har sett en gammal far dö på en magasinsvind utan ett öre eller en klädestrasa, övergiven av två döttrar, som han givit fyrtiotusen francs i räntor! Jag har sett testamenten brännas; jag har sett mödrar, som plundrat sina barn, äkta män, som bestulit sina hustrur, hustrur, som mördat sina män och därvid betjänat sig av den kärlek, som de ingåvo dem, för att göra dem galna eller fåniga, för att sedan ^unna leva i lugn med en älskare. Jag har sett kvinnor, som hos barn i ett föregående gifte väckt böjelser och lystnader, som måste föranleda deras död, för att rikta ett kärlekens barn. Jag kan inte omtala allt vad jag sett, ty jag har sett brott, mot vilka rättvisan är vanmäktig. Kort sagt, alla de fasor, romanskrivare tro sig uppfinna, uppgå aldrig mot den nakna verkligheten. Du skall själv lära känna alla dessa vackra saker, du; men jag tänker flytta till landet med min hustru; Paris väcker min avsky.»

Paris, februari—Mars 1842.